

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

КРИХ Тетяна Ярославівна

УДК 343.37 (477)

**НЕЗАКОННА ПРИВАТИЗАЦІЯ
ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ:
ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

**Науковий керівник:
Грищук Віктор Климович
доктор юридичних наук,
професор**

Львів-2010

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА	11
1.1. Стан дослідження проблем незаконної приватизації державного, комунального майна в науці кримінального права	11
1.2. Соціальна зумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна.....	20
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА	54
2.1. Об'єкт і предмет складу незаконної приватизації державного, комунального майна	54
2.2. Об'єктивна сторона складу незаконної приватизації державного, комунального майна	83
Висновки до розділу 2	122
РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА	128
3.1. Суб'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна	128
3.2. Суб'єктивна сторона складу незаконної приватизації державного, комунального майна	150
Висновки до розділу 3	167
РОЗДІЛ 4. КВАЛІФІКОВАНІ СКЛАДИ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА	170
Висновки до розділу 4.....	186
ВИСНОВКИ	188
ДОДАТКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207

ВСТУП

Актуальність теми. Приватизація – важлива справа, яка має вагомий історичний значення. Саме вона стала основою глибоких економічних перетворень, що визначають перспективи соціального, економічного і політичного розвитку. В Україні питання щодо законності приватизації завжди були і на сьогодні залишаються предметом обговорення. Оцінки процесу приватизації досить різні, часто суперечливі. Проте науковці одностайні в тому, що незаконна приватизація державного, комунального майна є одним із злочинів, який загрожує безпеці держави в економічній сфері. Усе це зумовлює необхідність вжиття з боку держави ефективних заходів кримінально-правового характеру, спрямованих на протидію незаконній приватизації.

Ст. 233 включена до КК України з метою забезпечення протидії негативним явищам, що супроводжують процеси економічних реформ в Україні.

На сьогодні проблема незаконної приватизації як кримінально караного явища – актуальна та масштабна, а боротьба зі злочинністю у сфері приватизації – невід’ємна частина боротьби з корумпованістю та тіньовою економікою. Однак подолати це явище досить важко, оскільки законодавча конструкція досліджуваного злочину є складною. Це породжує певні труднощі як щодо її розуміння, так і застосування на практиці; досить суперечливим є приватизаційне законодавство; немає єдиних підходів щодо тлумачення елементів складу незаконної приватизації державного, комунального майна; відсутні роз’яснення Пленуму Верховного Суду України; аналізований злочин є латентним, а кримінальних справ, порушених за ст. 233 КК України є небагато. Шкода, заподіяна у результаті незаконної приватизації державного, комунального майна, є істотною.

Кримінально-правове дослідження означеного нами складу злочину здебільшого здійснюється у коментарях до КК України та у підручниках і посібниках. Окремі питання кримінально-правової характеристики незаконної

приватизації державного, комунального майна знайшли відображення у працях П. П. Андрушка, В. І. Антипова, Ю. В. Бауліна, В. З. Багинського, А. М. Бойка, К. Глоби, В. К. Грищука, О. Г. Кальмана, С. Ковальчука, М. Й. Коржанського, О. В. Кришевича, М. І. Мельника, М. І. Мотрука, В. О. Навроцького, О. М. Неживець, С. Пилипчака, І. Проценка, К. Рубана, В. В. Сташиса, І. В. Стельмаховича, В. Я. Тація, Є. В. Фесенка та інших.

Детальніше деякі аспекти цієї проблеми вивчали Н. О. Гудорова, О. О. Дудоров, П. С. Берзін. Спеціальним дослідженням незаконної приватизації державного, комунального майна є дисертація П. І. Заруби "Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації" (2007 рік), яка знайшла своє подальше втілення в монографії з аналогічною назвою.

Проте залишається велика кількість спірних чи взагалі не вирішених питань, а тому дослідження складу незаконної приватизації державного, комунального майна і надалі залишається актуальним для науки кримінального права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових досліджень "Протидія злочинам у сфері економіки: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти" (Державний реєстраційний номер 0109U007851).

Напрямок дослідження ґрунтується на положеннях Плану заходів щодо забезпечення прозорості приватизаційних процесів і запобігання фактам зловживань у цій сфері, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 287.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка та внесення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення ст. 233 КК України на основі комплексного кримінально-правового аналізу змісту ознак складу незаконної приватизації державного, комунального майна.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- оцінити ступінь розробки проблем незаконної приватизації державного, комунального майна в науці кримінального права;
- з'ясувати соціальну зумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна;
- визначити родовий та безпосередній об'єкти цього складу злочину;
- дослідити предмет даного складу злочину;
- проаналізувати ознаки об'єктивної сторони означеного складу злочину, визначити момент його закінчення;
- дослідити суб'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна, виділити його ознаки;
- проаналізувати ознаки суб'єктивної сторони;
- проаналізувати кваліфіковані склади незаконної приватизації державного, комунального майна;
- виявити недоліки норми, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо її вдосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі приватизації державного, комунального майна та їх кримінально-правова охорона.

Предметом дослідження є склад незаконної приватизації державного, комунального майна за кримінальним правом України.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне законодавство України та окремих зарубіжних держав (Латвійської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Російської Федерації), приватизаційне, цивільне та господарське законодавство України. Науково-теоретичною базою дисертації є праці вітчизняних та зарубіжних учених присвячені загальним проблемам кримінального права, господарським злочинам, кримінальній відповідальності за злочини в сфері приватизації та інша спеціальна література.

Емпіричну базу дослідження становлять результати опитування, проведені інститутом соціології НАН України, статистичні дані МВС України про кількість кримінальних справ, порушених за ст. 233 КК України за період 2005–2009 рр., матеріали судової практики (35 ухвал, 30 постанов, 9 вироків) судів України різних рівнів Автономної Республіки Крим, Івано-Франківської, Луганської, Кіровоградської та інших областей за 2006–2009 рр.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У роботі було застосовано такі методи пізнання:

- діалектичний метод, який застосовувався для дослідження правового механізму захисту суспільних відносин у сфері приватизації державного, комунального майна через дослідження більш загальних категорій кримінального права;

- метод історичного аналізу – дав змогу з'ясувати причини появи у кримінальному законодавстві норми, яка передбачає відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна;

- структурно-функціональний метод – для визначення соціальної зумовленості означеного злочину;

- метод догматичного аналізу – для встановлення ознак складу злочину, визначення змісту деяких юридичних термінів та термінологічних зворотів;

- порівняльно-правовий метод дав змогу співвіднести норму КК України, яка встановлює відповідальність за незаконну приватизацію з нормами кримінального права інших держав;

- метод системного аналізу сприяв встановленню природи незаконної приватизації державного, комунального майна та місця даного складу злочину у системі кримінального права;

- соціологічний метод було використано під час аналізу матеріалів судової практики та звітності правоохоронних органів.

Наукова новизна одержаних результатів.

На основі проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення, які виносяться на захист:

Вперше:

– доведено, що криміналізація незаконної приватизації державного, комунального майна в цілому відповідає принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь;

– виділено додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна, під яким запропоновано розуміти суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом;

– обґрунтовано, що приватизаційні документи є знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, а не його предметом;

– на відміну від висловлених в юридичній літературі позицій, обґрунтовано, що злочин, передбачений ст. 233 КК України може здійснюватись у трьох, а не чотирьох альтернативних формах;

– обґрунтовано доцільність заміни безальтернативних відносно-визначених санкцій ст. 233 КК України альтернативними відносно-визначеними санкціями.

Удосконалено:

– поняття основного безпосереднього об'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна, під яким пропонується розуміти суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень, представництв чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення;

– визначення понять "приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості", "приватизація державного, комунального майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом", "приватизація державного, комунального майна неправомочною особою";

– підходи до встановлення моменту закінчення злочину, передбаченого ст.233 КК України, оскільки однозначно визначити момент закінчення досліджуваного злочину неможливо через неузгодженість приватизаційного законодавства з нормами Цивільного кодексу України в частині моменту набуття права власності на об'єкти приватизації;

Набули подальшого розвитку:

– положення про необхідність виділення злочинів у сфері фінансової діяльності держави в окремий розділ Особливої частини КК України;

– положення про те, що об'єкти земельного і державного житлового фонду можуть бути предметом досліджуваного складу злочину;

– твердження про те, що порушення умов чи порядку приватизації майна, яке може бути приватизоване за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку (наприклад, за погодженням з Кабінетом Міністрів України, Антимонопольним комітетом України тощо), не може розглядатись як приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом;

– пропозиція про необхідність включення до диспозиції ст. 233 КК України кваліфікуючої ознаки – вчинення цього злочину службовою особою;

– обґрунтування положення, що суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна може бути особа, яка досягла 16-річного віку.

У результаті дослідження обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України (запропоновано нову редакцію ст. 233 КК України) (додаток А) та запропоновано проект постанови Пленуму Верховного Суду України (додаток Б).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки можуть бути використані в наступних сферах:

– в науковій діяльності – для подальшої розробки відповідної проблематики в теорії кримінального права;

– у правотворчості – для вдосконалення КК України. Відповідні пропозиції та законопроект про внесення змін до КК надіслані до профільного Комітету Верховної Ради України, який визнав їх слушними (лист № 04-19/14-1486 від 02 липня 2010 р. (Додаток В);

– у правозастосовній діяльності – для вироблення роз'яснень практики застосування законодавства про відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна Верховним Судом України. Відповідні пропозиції надіслані до Верховного Суду України, який визнав їх актуальними та обґрунтованими (лист №202-2448/0/8-10 від 30 червня 2010 р.(Додаток Д);

– у навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання курсу "Кримінальне право України. Особлива частина" тощо (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 31 березня 2010 р. (Додаток Е); акт впровадження Тернопільського національного економічного університету від 19 березня 2010 р. (Додаток Ж).

Особистий внесок здобувача. Під час виконання дисертації наукові розробки та ідеї, що належать автору у співавторстві з іншими авторами, не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження обговорювалось на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології, міжкафедральному семінарі Львівського державного університету внутрішніх справ. Основні положення дисертаційного дослідження були оприлюднені на семи наукових форумах, а саме: міжнародній науково-практичній конференції "Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення" (13-15 квітня 2007 р., м. Львів), Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів "Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні" (26 вересня 2008 р., м. Львів), міжнародній науково-практичній конференції молодих

вчених "Сьомі осінні юридичні читання" (28-29 листопада 2008 р., м. Хмельницький), міжнародній науковій конференції "Восьмі осінні юридичні читання" (13-14 листопада 2009 р., м. Хмельницький), на засіданні круглого столу "Роз'яснення основних норм Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції: правозастосовчі та організаційні аспекти" (10-11 грудня 2009 р., м. Тернопіль), всеукраїнському науково-теоретичному семінарі "Політика української держави в сфері боротьби зі злочинністю" (17 грудня 2009р., м. Івано-Франківськ), всеукраїнській науковій конференції "Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки" (26 березня 2010 р., м. Львів).

Публікації автора. Основні положення дисертаційного дослідження виражено у шести наукових статтях, які опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, та семи тезах виступів на конференціях, семінарі та засіданні круглого столу.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДУ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

1.1. Стан дослідження проблем складу незаконної приватизації державного, комунального майна в науці кримінального права

Приватизація як один із механізмів управління державною власністю стала ознакою кінця минулого тисячоліття. Процеси роздержавлення та приватизації в Україні набули надзвичайно важливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства. Вони лягли в основу побудови ринкової економіки, появи різних форм власності, надання приватній власності вагомого місця, а відтак відіграють неабияку роль у входженні України до світової та європейської економічної системи. Саме від приватизаційних процесів, їх законності, доцільності та ефективності залежить розвиток країни загалом і майбутнє підприємництва, зокрема, а також добробут кожного громадянина. У кінцевому результаті зазначених процесів у власності держави повинно залишитися лише майно, необхідне для виконання державою своїх функцій, а у комунальній власності — майно, необхідне для забезпечення функціонування відповідних органів місцевого самоврядування та територіальних громад [234].

Однак, як зазначив з цього приводу О. Пасхавер "... перераспределение собственности абсолютно честным и прозрачным не бывает..." [328, с. 6]. Незаконна приватизація державного та комунального майна є небезпечним явищем у суспільному житті України.

Кримінально-правове дослідження незаконної приватизації державного, комунального майна має важливе практичне і теоретичне значення, однак наукових праць, у яких би досліджувались порушені нами проблеми, є небагато, перш за все тому, що даний злочин є законодавчою новелою, а тому недостатньо розроблений. Водночас це не свідчить про відсутність будь-яких наукових досліджень питань незаконної приватизації.

Кримінально-правове дослідження означеного нами складу злочину здебільшого здійснюється у коментарях до КК України та у підручниках і посібниках. Слід зазначити, що розбіжності у поглядах науковців щодо елементів складу незаконної приватизації, які висвітлені в коментарях до КК України 2001 р., є незначними і розглядатимуться у наступних розділах.

Деяким аспектам незаконної приватизації державного, комунального майна було приділено увагу на рівні наукових статей В. З. Багинським [4; 5], К. Глобою [49], О. В. Кришевичем [154], О. М. Неживець [278], С. Пилипчиком [227], І. Проценком [254], К. Рубаном [262; 263], І. В. Стельмаховичем [278; 279], В. Тацієм [285; 288], стосовно суспільної небезпеки даного складу злочину та причин його латентності, охарактеризовано дії, які становлять об'єктивну сторону складу незаконної приватизації державного, комунального майна, способи вчинення злочинів у сфері приватизації, питання боротьби та запобігання незаконній приватизації та інші проблемні питання.

Не можна оминати увагою праці П. П. Андрушка [1], А. М. Бойка [16], Л. П. Брич [19; 20], В. К. Грищука [56], О. Г. Кальмана [112], М. І. Мотрука [181], В. О. Навроцького [19; 20; 187], Є. Фесенка [306] та інших, присвячені проблематиці злочинів у сфері господарської діяльності, серед яких, зокрема, на сьогодні є незаконна приватизація державного, комунального майна.

Чимало науковців на проблемі незаконної приватизації державного, комунального майна зупинялися не зумисно, а у зв'язку з аналізом більш широких питань. Так, деякі аспекти цієї проблематики вивчала Н. О. Гуторова у монографічному дослідженні "Кримінально-правова охорона державних фінансів України" [60]. Незаконну приватизацію державного, комунального майна науковець розглядала як один із злочинів, що посягають на державні фінанси, зокрема, відносини щодо мобілізації грошових коштів до державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Крізь призму кримінально-правової характеристики злочинів у сфері господарської діяльності низки означених нами питань торкався О. О. Дудоров у

монографічному дослідженні "Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика" [66].

Проблеми визначення змісту наслідків у кваліфікованому складі незаконної приватизації державного, комунального майна досліджував П. С. Берзін, що знайшло відображення в навчальному посібнику "Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика" [14].

Дослідження проблем кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна здійснив П. І. Заруба у дисертаційному, а в подальшому в монографічному дослідженні "Кримінальна відповідальність за злочини в сфері приватизації" [99]. Однак це комплексна робота, в якій приділено увагу не лише складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, а й іншим злочинам у сфері приватизації, зокрема, складу злочину, що передбачений ст. 234 КК України "Незаконні дії щодо приватизаційних паперів" та складу, що передбачений ст. 235 КК України "Недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання". Віддаючи належне вказаному науковому дослідженню, слід зазначити, що деякі позиції, визначені науковцем, ми поділяємо, деякі, на нашу думку, є спірними, а відтак потребують подальших наукових розробок, інші ж питання не досліджувались взагалі.

У теорії кримінального права та практиці застосування кримінального законодавства виникли суттєві складнощі, пов'язані з визначенням об'єкта, особливостей об'єктивної й суб'єктивної сторін розглядуваного складу злочину та його суб'єкта. Щодо вирішення зазначених питань у науці кримінального права й судовій практиці одностайності у думках немає, що значно знижує можливості держави на належному рівні протидіяти цьому злочину.

Спробуємо коротко, в загальних рисах, окреслити основні проблеми складу незаконної приватизації державного, комунального майна, які розглядаються в кримінально-правовій літературі.

У науці кримінального права є питання, з приводу яких усі науковці єдиної думки. Зокрема: предметом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, є державне та комунальне майно [60, с. 118; 135, с. 209; 137, с. 262]; з об'єктивної сторони досліджуваний нами склад злочину може здійснюватись у чотирьох формах, що в альтернативі передбачені в диспозиції ст. 233 КК України [66, с. 847-848; 99, с. 83-84; 142, с. 641]; незаконна приватизація державного, комунального майна може вчинятись лише умисно [60, с. 257; 66, с. 860].

Проте більшість аспектів обраної проблематики є дискусійними.

Зокрема, О. О. Дудоров незаконну приватизацію державного, комунального майна відносить до злочинів у сфері господарської діяльності [66, с. 22], Н. О. Гуторова – до злочинів у сфері фінансової діяльності держави [60, с.23, 86-87]. При цьому П. П. Андрушко, В. О. Навроцький, Л. П. Брич, Н. О. Гуторова висувають ідею про виділення злочинів у сфері фінансової діяльності держави в окремий розділ Особливої частини КК України [1, с. 18; 20, с. 153-156; 60, с. 23].

Немає єдиного підходу стосовно того, що саме слід розглядати як безпосередній об'єкт даного складу злочину. Більшість науковців відстоюють позицію, що безпосереднім об'єктом аналізованого нами складу злочину виступає передбачений законодавством порядок приватизації державного і комунального майна [66, с. 843; 137, с. 262; 194, с. 619]. П. І. Заруба безпосередній об'єкт трактує як суспільні відносини, що встановлюють передбачений законодавством порядок приватизації державного та комунального майна [103, с. 67].

Н. О. Гуторова вважає, якщо незаконна приватизація здійснювалась шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або шляхом використання підроблених приватизаційних документів, то безпосереднім об'єктом виступають матеріальні суспільні відносини, тобто відносини щодо мобілізації коштів від приватизації державного чи комунального майна до державних фондів фінансових ресурсів. У випадку приватизації майна, яке не підлягає

приватизації, безпосереднім об'єктом виступають відносини державної власності, а при приватизації неправомочною особою шкода заподіюється господарським відносинам [60, с. 86-87].

Розділились думки науковців і щодо підроблених приватизаційних документів. Одні вважають, що вони виступають предметом розглядуваного складу злочину [103, с. 67; 142, с. 640; 197, с. 479], інші ж не відносять їх до таких [60, с. 118-119; 132, с. 36-37; 135, с. 209].

Немає єдиного підходу і до визначення моменту закінчення даного складу злочину. Так, О. О. Дудоров, автори науково-практичного коментаря до КК України за редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація та автори науково-практичного коментаря за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка пов'язують його з моментом незаконної приватизації [66, с. 858; 142, с. 644; 194, с. 623], автори науково-практичного коментаря за редакцією М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка – з моментом затвердження приватизаційних документів, при цьому не уточнюють яких саме [199, с. 402].

Натомість П. І. Заруба одні форми вираження незаконної приватизації державного, комунального майна, передбачені ч. 1 ст. 233 КК України, відносить до злочинів із формальним складом (зокрема, приватизація державного, комунального майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, а також приватизація шляхом використання підроблених приватизаційних документів), а інші (приватизація державного, комунального майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, та приватизація неправомочною особою) – до злочинів з матеріальним [99, с. 104-105].

По-різному науковці підходять до розуміння ознак об'єктивної сторони складу незаконної приватизації державного, комунального майна.

Відповідно до позиції авторів деяких науково-практичних коментарів КК України та деяких вчених під незаконною приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом необхідно розуміти: по-перше, застосування такого способу, який відповідно до чинного законодавства взагалі не повинен

бути використаний під час приватизації; по-друге, застосування такого способу оцінки майна, який хоч і використовується під час приватизації, однак згідно із законодавством не може застосовуватись для оцінки саме даного об'єкта приватизації [66, с. 849; 135, с. 210; 137, с. 263].

П. С. Берзін вважає, що під приватизацією державного, комунального майна шляхом зниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, слід розуміти відчуження на користь фізичних чи юридичних осіб (покупців) такого майна (державного чи комунального), вартість якого зменшена через застосування такого способу оцінки майна (майнових прав), який або взагалі не повинен використовуватися при проведенні приватизації, або ж який відповідно до чинного законодавства хоч і не може застосовуватись для оцінки конкретного об'єкта приватизації, але може чи повинен використовуватися при оцінці інших видів об'єктів приватизації [15, с. 41].

Щодо приватизації державного, комунального майна, яке не підлягає приватизації, то немає єдиного підходу стосовно того, чи утворює досліджуваний нами склад злочину відчуження та придбання об'єктів державної чи комунальної власності, які відповідно до чинного законодавства можуть бути приватизовані, але за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку. О. О. Дудоров та автори науково-практичного коментаря до КК України за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка вважають, що порушення встановленого порядку приватизації відповідного державного чи комунального майна (наприклад, здійснення її без погодження з Кабінетом Міністрів України) не є відчуженням майна, що не підлягає приватизації, а тому, ознак розглядуваного складу злочину не містить [66, с. 854; 194, с. 622]. П. С. Берзін, автори науково-практичного коментаря за редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація та коментаря за редакцією С. С. Яценка, навпаки, поділяють думку, що такі дії підлягають кваліфікації за ст. 233 КК України [14, с. 374; 142, с. 642; 197, с. 481].

Водночас, у правовій літературі одностайно підтримано позицію, що під приватизацією державного, комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів слід розуміти подання (використання) документів, які містять неправдиві відомості, органам приватизації [136, с. 237; 197, с. 481]. Зокрема, П. С. Берзін зазначає, що використання підроблених приватизаційних документів означає подання (розміщення) таких документів, що містять неправдиві (перекручені) відомості, органам приватизації, вчинення з ними інших дій, які, зокрема, можуть бути спрямовані на набуття та/або реалізацію певних прав особою – суб'єктом приватизації (його службовою особою), покупцем (його представником), та посередником щодо майна об'єкта приватизації, проведення оцінки його вартості, порядку (способу) проведення приватизації тощо [15, с. 52]. Попри це П. І. Заруба зауважував, що оскільки приватизаційні папери відповідно до чинного законодавства вже не використовуються під час приватизації державного та комунального майна, то на сьогоднішній день вчинення даного злочину шляхом використання підроблених приватизаційних документів є неможливим [102, с. 69].

Практично однакової думки науковці і щодо незаконної приватизації державного, комунального майна неправомочною особою, під якою пропонують розуміти здійснення процесу приватизації неналежним органом приватизації або коли покупцем державного чи комунального майна виступає особа, якій чинним законодавством не дозволено брати участь у процесі приватизації [15, с. 54-55; 66, с. 855, 858; 142, с. 643-644]. Однак О. О. Дудоров зазначає, що невідповідність покупця кваліфікаційним вимогам і додатковим умовам, встановленим органами Фонду державного майна України, формально допускає ймовірність участі у приватизації неправомочної особи, що закономірно породжує питання, наскільки виправданим і доречним у подібних ситуаціях є звернення до заходів кримінально-правової репресії. Наведене дозволяє дійти висновку про необхідність більш чіткого описання у КК ознак

аналізованого складу злочину, зниження рівня бланкетності диспозиції ст. 233 КК України [66, с. 857].

Розділились думки науковців і щодо віку, з якого особа може бути суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна. Так, О. О. Дудоров суб'єктом складу злочину, що розглядається вважає особу, що досягла 16-річного віку [66, с. 858]. Натомість П. І. Заруба вважає, що межу віку, з якого настає кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації необхідно змінити у бік збільшення - до вісімнадцяти років [100, с. 120].

Можна виділити декілька напрямів вирішення питання щодо суб'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна. Переважна більшість науковців, зокрема О. О. Дудоров [66, с. 858-859], автори науково-практичних коментарів до КК України за редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація [142, с. 644] та за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [194, с. 623] (за винятком Н. О. Гуторової [60, с.289]), поряд з такими ознаками суб'єкта злочину, як осудність та досягнення певного віку, зазначають додаткову ознаку - "це особа, яка бере безпосередню участь у приватизації державного чи комунального майна", а відтак, вважаємо, виводять суб'єкта аналізованого складу злочину в категорію спеціального. При цьому, до числа осіб, дії яких можуть кваліфікуватись за ст. 233 КК України, відносять працівників державних органів приватизації та органів місцевого самоврядування, голів та членів інвентаризаційних комісій, комісій з приватизації об'єктів, тендерних комісій, комісій, створених для визначення частки держави в статутному фонді підприємств у порядку їх передприватизаційної підготовки, службових осіб (насамперед керівників і головних бухгалтерів) підприємств, які підлягають приватизації, фізичних осіб та службових осіб юридичних осіб – покупців державного чи комунального майна, також працівники тих юридичних осіб, які на підставі угод, укладених з державними органами приватизації, здійснюють продаж державного майна, у тому числі у формі проведення аукціонів [142, с. 644; 194, с. 623-624].

У теорії кримінального права більшість науковців вважають, що незаконна приватизація державного, комунального майна у всіх її проявах може вчинятись лише з прямим умислом [60, с. 257; 66, с. 860]. Лише П. І. Заруба зазначає, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 233 КК України, характеризується умисною формою вини, причому умисел може бути як прямим, так і непрямим [99, с.155].

Кваліфіковані склади незаконної приватизації державного, комунального майна, можна сказати, практично не піддавались всебічному дослідженню, за винятком наукової праці П. С. Берзіна, який, як ми вже зазначали, досліджував незаконну приватизацію майна державної чи комунальної власності у великих розмірах [15, с. 34-55].

Слід зазначити, що кримінально-правовий аналіз незаконної приватизації державного, комунального майна ускладнюється тим, що ознаки досліджуваного складу злочину сформульовані законодавцем не чітко, що зумовлює неоднозначне їх тлумачення та застосування на практиці.

У кримінально-правовій літературі низка питань обраної проблематики залишаються нерозкритими. Зокрема, не проводився ґрунтовний комплексний аналіз соціальної зумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна. Лише П. І. Заруба вивчав це питання, досліджуючи соціальну зумовленість злочинів у сфері приватизації [104, с.83-85], а Н. О. Гуторова – соціальну зумовленість злочинів у сфері фінансової діяльності держави [60, с. 45-60]. Однак, вважаємо, дані дослідження щодо соціальної зумовленості незаконної приватизації державного, комунального майна носять оглядовий характер. Також науковцями на рівні безпосереднього об'єкта складу незаконної приватизації не виділявся додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт складу цього злочину. Не досліджувалося питання щодо можливої кількості форм незаконної приватизації та щодо оцінювача як суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна. Відсутні пропозиції щодо вдосконалення санкцій ст. 233 КК України тощо.

Здійснивши огляд наукових позицій щодо незаконної приватизації державного, комунального майна, висвітлених у кримінально-правовій літературі, перейдемо до детального з'ясування означених нами проблем.

1.2. Соціальна зумовленість криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна

Утилітарне значення законодавства про кримінальну відповідальність полягає, головним чином, у тому, що воно має слугувати ефективним інститутом регулювання й охорони суспільних відносин, спрямованих на забезпечення належної реалізації прав і свобод людини, прогресивного розвитку українського суспільства і держави. Такі його інструментальні властивості залежать не лише від рівня законодавчої техніки, а й, насамперед, від рівня встановлення соціальної зумовленості кримінально-правових норм. Наукове дослідження цієї проблеми має дати відповідь на запитання: чи доцільно забороняти певне діяння людини під загрозою покарання і якою, у зв'язку з цим, має бути теоретико-прикладна модель норми (норм) закону про кримінальну відповідальність. Від вирішення цих питань та грамотного правозастосування значною мірою залежить ефективність норм законодавства про кримінальну відповідальність [56, с. 15].

Зважаючи на важливість процесів приватизації для розвитку ринкової економіки, законодавець ретельно підійшов до їх охорони. Кримінально-правовим засобом протидії незаконній приватизації державного та комунального майна стало закріплення даного діяння як окремого складу злочину. Проте така охорона буде ефективною лише за умови неухильного дотримання науково визначених принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь. Адже недостатньо простого коментування кримінального закону. Дуже важливо для з'ясування соціально-політичної суті і юридичної природи злочину дослідити соціальну обумовленість даної конкретної кримінально-правової норми [307, с. 3].

Встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна має певні підстави, адже кримінальна правотворчість обумовлюється суспільними потребами сьогодення. Досліджуючи корисливу фінансово-економічну злочинність як протидію демократичним перетворенням, М. Бучко, справедливо зазначає, що у процесі демократизації українського суспільства кожна стадія проведення реформ у фінансово-економічній сфері обтяжувалась кримінальними подіями. До основних подій криміналізації суспільства автор відносить масове розкрадання загальнонародного майна шляхом приватизації [22, с. 38].

У даному підрозділі поставлено за мету з'ясувати причини та умови соціальної зумовленості криміналізації вищеназваних суспільно небезпечних діянь.

У теорії криміналізації соціальна обумовленість кримінально-правової норми визначається як її відповідність об'єктивним тенденціям розвитку відповідної суспільно-економічної формації, вимогам справедливості, а також основоположним принципам системи права, тобто принципам законності [217, с. 211]. Однак, слушно зазначає В. К. Грищук, що загальним недоліком, хибним методологічним підходом є те, що вчені досліджують соціальну зумовленість уже чинних норм закону про кримінальну відповідальність, тобто на стадії їх реалізації. Виникає запитання: чому це не було зроблено до конструювання і прийняття відповідної норми КК України на законодавчому рівні? [56, с. 16].

Криміналізація – процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних [8, с. 12]; процес виявлення суспільно-небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів [312, с. 248]. Як зазначає А. А. Музика, вирішення проблеми криміналізації визначає обсяг заходів державного примусу у сфері боротьби з суспільно небезпечними

діяннями, є основою для вирішення органами попереднього розслідування, прокуратури, судами питань притягнення винуватих до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання або звільнення таких осіб від кримінальної відповідальності або покарання, пом'якшення покарання, впливає на зміст і спрямованість профілактичних заходів і на правове виховання населення [182, с. 259].

Повертаючись до розуміння криміналізації, слід звернути увагу на поняття криміналізації, запропоноване В. К. Грищуком. На його думку, аналізуючи кожне суспільно значиме діяння через призму шкали цінностей суспільного нормативного комплексу і мети суспільного розвитку, законодавець оцінює конкретні діяння особи як корисні для суспільства або шкідливі чи небезпечні для нього. Наслідком такої його оцінки може бути прийняття норми кримінального закону, яка дозволяє, заохочує або забороняє під загрозою покарання конкретне діяння, тобто криміналізує його. Тому, вважає він, виділяти лише одну з рис криміналізації – заборону - і на цій основі давати визначення поняття криміналізації не можна. На його думку, криміналізація – стадія, етап, метод реалізації соціально зумовленої кримінальної політики держави, складний, науково обґрунтований процес оцінки суспільно значимих діянь як корисних для суспільства або суспільно небезпечних, який завершується прийняттям законодавцем норм кримінального закону, що забороняють під загрозою кримінального покарання або заохочують чи дозволяють конкретні типи таких діянь [59, с. 44-45]. Мудрість законодавця виявляється тоді, коли він розуміє це та вміє розпізнати й усвідомити ті сфери суспільних відносин, які потребують певного методу правового регулювання для досягнення суспільно значимої мети [58, с. 79].

Загалом підстави, принципи й умови криміналізації суспільно небезпечних діянь тривалий час досліджуються криміналістами, оскільки дана проблема є принципово важлива для кримінального права. Наука кримінального права виділяє різні точки зору щодо підстав, які зумовлюють встановлення кримінальної відповідальності. Приміром, Н. Лопашенко вважає,

що є лише одна підстава криміналізації – наявність суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони [170, с. 180].

В. О. Навроцький та Л. Брич виділяють дві групи принципів-критеріїв кримінально–правової заборони діяння. Перша група - соціальні і соціально-психологічні, які виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення й існування кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них відносять: суспільну небезпеку діяння як необхідну умову криміналізації; відносну його поширеність; співрозмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації; неможливість подолання даного правопорушення без застосування кримінально-правових заходів. Друга група - група системно–правових принципів кримінально–правової заборони, що визначає вимоги до кожної кримінально-правової норми, відповідність яким забезпечує логічну узгодженість її з системою права загалом та кримінального права зокрема [20, с. 14, 20]. При цьому автори не зазначають, які саме принципи належать до цієї групи.

Досліджуючи некорисливі злочини проти власності, І. Б. Газдайка-Василишин виділяє п'ять обставин соціальної зумовленості кримінальної відповідальності, зокрема: суспільна небезпека цих злочинів, їх відносна поширеність, доцільність протидії цим посяганням кримінально-правовими засобами, традиції вітчизняної законодавчої практики боротьби з цими посяганнями, зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії злочинам [44, с. 249].

Градація чинників криміналізації за їх сутністю, змістом, позитивними і негативними рисами має прямий вихід на практику – вона дозволяє зорієнтувати суб'єктів законотворчого процесу на необхідності розв'язання низки важливих питань: кому це потрібно, надалі – що робити, і нарешті – як це зробити правильно [168, с. 26-28]. На нашу думку, це допоможе зменшити кількість колізій, прогалин та дублювань у чинному кримінальному законодавстві. При цьому, як зауважує А. Ф. Зелінський, не слід забувати, що проблеми криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення

санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя [107, с. 15-16].

Дослідження соціальної зумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна буде здійснюватись шляхом з'ясування відповідності даної норми підставам та принципам, що розроблені групою науковців та висвітлені у праці "Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация" за редакцією В. Н. Кудрявцева та А. М. Яковлева [217], оскільки вони, з нашої точки зору, дозволяють найбільш істотно дослідити соціальну зумовленість. Отож, перейдемо до їх розгляду.

Головною підставою криміналізації діяння виступає суспільна небезпека. Вона є матеріальною ознакою злочину і виражає його соціальну сутність. У науці кримінального права суспільну небезпечність діяння визнано фундаментальною категорією, що характеризує найважливішу соціальну властивість злочину – заподіювати або створювати загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом [162, с. 128]. Ч. Беккарія з цього приводу зазначав, що кримінальний закон, щоб бути корисним суспільству, повинен відображати не свавілля законодавця, а об'єктивну суспільну потребу. Єдиним виміром злочинів є шкода, яку вони заподіюють нації [12, с. 222]. Суспільна небезпека діяння людини – це його об'єктивна здатність заподіяти істотну шкоду об'єктові кримінально-правової охорони або створити реальну загрозу заподіяння такої шкоди [57, с. 99].

У межах дослідження загальних проблем криміналізації незаконної приватизації державного та комунального майна необхідно з'ясувати основні критерії, які визначають суспільну небезпечність досліджуваного злочину. Критерієм оцінки суспільної небезпечності, її ступеня є об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину: об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб здійснення злочину, форма вини, мотив, мета тощо. Тільки оцінка всієї їх

сукупності може розкрити об'єктивну, реальну небезпечність злочину – його тяжкість [138, с. 77]. Це, зокрема, і буде здійснено у наступних розділах нашого наукового дослідження. Проте в межах дослідження питань криміналізації необхідно встановити основні чинники, які найбільше впливають на суспільну небезпечність незаконної приватизації державного та комунального майна.

Загальновідомо, що в теорії кримінального права суспільна небезпека визначається двома критеріями - характером і ступенем. На думку Л. М. Кривоченко, характер суспільної небезпечності визначається цінністю об'єкта посягання, видом і обсягом спричиненої йому шкоди або створенням реальної загрози заподіяння істотної шкоди. Ступінь суспільної небезпечності органічно доповнює характер такими показниками, як вина, мотив і мета, що в комплексі з усім механізмом заподіяння шкоди (спосіб, знаряддя, обстановка, наслідки тощо) дозволяє розмежувати різні види злочинів за їх тяжкістю [131, с. 32, 40].

Щоби визначитись із суспільною небезпечністю незаконної приватизації державного та комунального майна, насамперед потрібно визначити об'єкт, на який вона посягає. Хоча у сучасній науковій літературі незаконна приватизація практично одностайно визнається злочином у сфері господарської діяльності, проте, вважаємо, що незаконна приватизація передусім завдає шкоди економіці держави, зокрема, її фінансовій системі, посягає на суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України та його регіональних відділень чи органів місцевого самоврядування, та юридичними чи фізичними особами в процесі приватизації державного, комунального майна, в порядку, визначеному законодавством України [151, с. 114].

Суспільна небезпека незаконної приватизації полягає в тому, що в результаті її вчинення заподіюється істотна шкода державі чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Упродовж всього періоду проведення приватизації така шкода заподіюється систематично. Доходи від приватизації державного та комунального майна є важливим джерелом поповнення як Державного, так і місцевих бюджетів. А бюджет, своєю чергою, забезпечує

функціонування держави. У результаті незаконної приватизації державного та комунального майна бюджет держави та місцеві бюджети недоотримують значних коштів. Внаслідок цього неможливо забезпечити належний рівень задоволення соціально–культурних потреб населення, надавати допомогу малозабезпеченим і непрацевдатним громадянам, а відтак неможливо забезпечити зовнішню і внутрішню безпеку держави, утримувати органи державної влади та виконувати інші загальнодержавні потреби.

Як зазначає І. Проценко, злочини у сфері приватизації можна віднести до найбільш небезпечних напрямів криміналізації економічної діяльності в Україні [254, с. 61]. Враховуючи наведене, можна стверджувати, що рівень соціальної цінності суспільних відносин у сфері приватизації є достатнім для їх кримінально-правової охорони.

Необхідність криміналізації незаконної приватизації державного та комунального майна обумовлюється розміром шкоди, що заподіюється чи може бути заподіяна внаслідок цих діянь. На сьогодні неможливо належним чином оцінити збитки держави від незаконної приватизації. У більшості випадків шкода, завдана суспільно небезпечними діяннями, передбаченими ст. 233 КК України, може бути усунена. А це в свою чергу дає можливість констатувати, що суспільні відносини у сфері приватизації повинні перебувати під кримінально–правовою охороною лише від найбільш небезпечних посягань. Тому законодавцем криміналізовані лише умисні дії з незаконної приватизації державного та комунального майна.

Про ступінь суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 233 КК України, свідчить покарання, яке передбачене за його вчинення.

Неможливо не зазначити, що незаконна приватизація майна досить часто вчиняється у сукупності з іншими злочинами, наприклад, із фіктивним підприємництвом, злочинами у сфері банкрутства, у сфері господарської діяльності, зловживанням владою або службовим становищем, отриманням хабара та ін. Так, у Сумській області викрито факт незаконного відчуження об'єктів комунальної власності на суму майже 2 млн. грн. Зацікавлені особи,

використовуючи реквізити фіктивних підприємств, укладали договори оренди комунальних об'єктів нерухомості. Після цього оформляли документи начебто на здійснення ремонтних робіт, що дає орендарю у подальшому першочергове право на викуп цього майна. Надалі фальсифіковані документи щодо нібито здійсненої модернізації об'єктів передавалися на розгляд одному й тому ж службовцю для отримання права на приватизацію цієї комунальної нерухомості. Після отримання документів про право власності на майно одразу реалізовували його через фіктивні підприємства. Прокуратура м. Суми за фактами незаконної приватизації об'єктів комунальної власності порушила 5 кримінальних справ за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 233 та ч. 1 ст. 358 КК України [185].

На даному етапі розвитку суспільства процес приватизації є одним із інструментів "відмивання" грошей. І. В. Озерський незаконну приватизацію державної власності вважає одним із домінуючих сегментів сучасної тіньової економіки та одним із основних механізмів одержання тіньових доходів [213, с. 28-29]. Як зазначає В. Л. Ортинський, за перший повний рік протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні зареєстровано 24 відповідних злочинів у сфері приватизації [215, с. 65-66].

Серед причин "тінізації" економіки та умов, які цьому сприяли науковці називають:

1) швидкий процес накопичення юридичними і фізичними особами великих грошових засобів, в тому числі незаконними шляхами, та спроби використати їх у процесі приватизації державного майна;

2) недостатній контроль за дотриманням законності у сфері приватизації через нескоординованість дій правоохоронних та інших органів, основними функціями яких є виявлення та недопущення фактів порушення законодавства;

3) випадки корупції серед осіб, які здійснюють процес приватизації, в тому числі у державних органах приватизації;

4) втручання окремих представників органів влади у процес приватизації конкретних підприємств [165, с. 257].

Засобами легалізації грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, виступають підроблені приватизаційні документи, що значно підвищує суспільну небезпеку діянь, передбачених ст. 233 КК України [151, с. 116].

Науковці у галузі кримінального права справедливо зауважують, що сфера приватизації є однією з найважливіших з погляду тінізації. Через неефективний контроль за перетвореннями власності поширені механізми формування тіньового капіталу, пов'язані із штучним заниженням вартості основних засобів підприємств, які приватизуються; навмисним приховуванням або невключенням майна підприємств, що приватизуються, до статутного фонду щойно створених акціонерних товариств; протиправним, економічно безпідставним та навмисно збитковим відчуженням майна підприємств, що перебувають у процесі приватизації із застосуванням процедури реструктуризації; заниженням вартості основних фондів підприємств під час проведення їх експертної оцінки [34, с. 18-19].

На сьогодні незаконна приватизація державного та комунального майна має значне корупційне підживлення. Економічні і соціальні проблеми, недосконалість приватизаційного законодавства стали сприятливим підґрунтям для криміналізації сфери приватизації та для проникнення корумпованості в органи приватизації. Корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, із аномалії поступово перетворюються у норму поведінки [176, с. 3]. Відсутність прозорості процесів роздержавлення власності науковці називають одним із основних економічних чинників, які сприяють корупції [129, с. 15, 17].

На думку О. О. Дудорова, суспільна небезпека злочинів, передбачених ст.ст. 233 - 235 КК України полягає у порушенні принципів приватизації, заподіянні майнової шкоди державі внаслідок скорочення надходжень до державного та місцевих бюджетів очікуваних коштів від приватизації, сприянні недобросовісній конкуренції і легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, відстороненні від участі у реальній приватизації більшості населення,

посиленні майнового розшарування суспільства, негативному впливі на розвиток виробництва і в цілому на економічний розвиток України [66, с. 843].

І. В. Стельмахович та О. М. Неживець вважають, що суспільна небезпека таких правопорушень полягає в тому, що як цілісні склади злочинів до прийняття КК України 2001 р. вони не визначалися, а роздроблювалися за окремими статтями кодексу, що створювало відповідні труднощі для правоохоронних органів, зокрема, у процесі визначення як суб'єктивної сторони, так і об'єктивної. Через прогалини в законодавстві, безліч та недосконалість нормативних актів, що регламентують порядок приватизації державного майна представники тіньового сектора економіки, володіючи значними коштами, дістали можливість приватизувати за мінімальною ціною майно, яке за роки радянської влади було накопичене всім народом [278, с. 175].

Суттєво доповнює характеристику суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 233 КК України, той факт, що не останню роль під час приватизації майна відіграють організовані злочинні групи. Вони, скуповуючи державну та комунальну власність, намагаються заволодіти контрольним пакетом акцій підприємств, що приватизуються, для посилення впливу на певну сферу діяльності. Найбільше це стосується об'єктів великої приватизації.

Як вбачається, суспільна небезпечність незаконної приватизації державного, комунального майна, з точки зору кримінального права, характеризується рівнем, що є достатнім для криміналізації таких дій.

Наступним принципом криміналізації діянь є відносна поширеність посягання. Суть цього принципу полягає в наступному. Кримінальне право регулює форму реакції суспільства і держави на такі суспільно небезпечні вчинки індивідів, які, принаймні, є реально можливими, тобто є проявами деяких загальних тенденцій і закономірностей, інакше кажучи – явища не випадкові. Можлива повторюваність – необхідна властивість діяння, віднесеного законом до злочинів [217, с. 218].

Є. Л. Стрельцов справедливо зазначає, що для криміналізації діяння необхідно, щоб воно було наділене ступенем суспільної небезпеки, характерної саме для злочинного діяння, і водночас було досить поширеним. Між цими характеристиками існує залежність. Якщо діяння наділені високим ступенем суспільної небезпеки, то для встановлення кримінально-правової норми не вимагається значної їх кількості. У випадку незначного ступеня суспільної небезпеки діянь їхня поширеність при вирішенні питання про введення кримінальної відповідальності набуває великого значення [280, с. 11-12].

Незаконна приватизація державного, комунального майна поширена на всій території України. У 1996 р. було виявлено 476 злочинів у сфері приватизації, у наступні роки їх вже було вчинено значно більше: 1997 р. – 2023 злочини, 1998 р. - 2471, 1999 р. - 2957, 2000 р. - 3599, 2001 р. - 3882, 2002 р. – 4459 злочинів [112, с. 58], 2003 р. - близько 3,6 тисяч злочинів [65, с. 36]. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2005 р. виявлено 76 злочинів, кваліфікованих за ст. 233 КК України, в 2006 р. – 99 злочинів, в 2007 р. – 89 злочинів, в 2008 р. – 62 злочини, в 2009 р. – 45 злочинів [219].

Із січня по листопад 2004 р. у Полтавській області викрито 88 злочинів у сфері приватизації. До кримінальної відповідальності було притягнуто 46 осіб, з яких 18 – керівники. До суду направлено 24 кримінальні справи [220]. Упродовж 2005 р. органами прокуратури м. Києва порушено 51 кримінальну справу за фактами незаконних дій у сфері використання державного та комунального майна [184], прокуратурою Харківської області - 12 справ про злочини у сфері приватизації [249].

Прокуратурою Дніпропетровської області за результатами перевірки додержання законодавства при відчуженні державного майна порушено 19 кримінальних справ. Так, при перевірці законності приватизації відкритого акціонерного товариства "Дніпропетровський центральний ринок" (Озерка) встановлено, що службові особи регіонального відділення Фонду державного майна України в області, порушуючи вимоги законодавства, допустили до участі в конкурсі претендента – товариство з обмеженою відповідальністю

"РеґіонОптСервіс", який не відповідав умовам конкурсу. Внаслідок чого державний пакет акцій товариства (94,3% статутного фонду) незаконно відчужено. Збитки, завдані державі, становлять 50 млн. грн. [255]. Органами прокуратури Автономної Республіки Крим за фактами виявлених порушень під час приватизації об'єктів державної власності порушено 20 кримінальних справ, 6 з яких направлено в суд з обвинувальними висновками [72].

Однак неможливо та й не слід оцінювати гостроту цієї проблеми в Україні без належного прогнозування, керуючись лише статистичним методом, апелюючи відносно незначною кількістю кримінальних справ та ігноруючи латентність у вчиненні подібних дій. А. Ф. Зелінський з цього приводу досить вдало зазначив, що робити висновок про стан злочинності за судовою статистикою - це те саме, що робити висновок про кількість риби у водоймі за кількістю виловленої риби. [106, с. 34].

На сьогодні фактично неможливо достовірно встановити реальний стан боротьби з аналізованим злочином, офіційна статистика не відображає справжньої поширеності незаконної приватизації державного, комунального майна. І причиною цього є висока латентність. До основних чинників, що сприяють підвищенню рівня латентності злочинності у сфері приватизації, належать: неврегульованість питань власності; відсутність контролю щодо законності походження капіталів, які використовуються у ході приватизації; розбалансованість фінансово-кредитної системи; високий рівень монополізації при вільному ціноутворенні; недосконалість системи оподаткування [288, с.53].

Висока латентність економічних злочинів, на думку І. Проценка, пояснюється низкою причин. Зокрема, виявлення і запобігання низці злочинів у сфері приватизації становить великі труднощі. Процес криміналізації цієї сфери, вважає він, багато в чому пояснюється відсутністю ефективного законодавства і контролю з боку контролюючих органів і, особливо, правоохоронних. В умовах плутанини в системі обліку і контролю стає важким, а іноді і неможливим, встановлення каналів і способів розкрадання державного та іншого майна. Причиною підвищення латентності є також зростаюча

корупція. Корумпованість працівників владних і, особливо, правоохоронних структур прямо і безпосередньо цьому сприяє [254, с. 61].

Високий рівень латентності має колосальні економічні наслідки. Але не тільки. Картина реально існуючої злочинності і результатів боротьби з нею настільки перекручена, що в дійсності ми маємо справу з якісно іншим соціально-правовим явищем, ніж звичайна злочинність економічної спрямованості. Проблема набуває принципово іншого, уже суспільно-політичне звучання, і постає питання про економічну безпеку [211, с. 25].

Латентна злочинність має безпосередній вплив на соціально-психологічний клімат суспільства. Суспільство поволі звикає до власної криміналізації, спостерігаючи стрімке падіння рівня законності і моральної вимогливості, і втрачає відчуття неприйняття правопорушень і злочинів. Громадяни постійно відчують загрозу своїй особистій безпеці і в пошуках захисту все частіше використовують шляхи, що теж знаходяться за межами правового поля. Таким чином, латентна злочинність і криміналізація суспільних відносин зумовлюють тінізацію суспільної свідомості. У той же час сама економічна злочинність є результатом деформацій як в економічних відносинах, так і в свідомості людей [64, с. 31].

Необхідно також врахувати можливості та зацікавленість суб'єктів досліджуваного нами складу злочину. Адже у більшості випадків суб'єктами виступають службові особи органів приватизації і підприємств – об'єктів приватизації, які в процесі приватизації отримали доступ до надзвичайно великих матеріальних і фінансових ресурсів, що тягне за собою певні можливості, а відповідно і наслідки. Висока латентність злочинів у сфері приватизації є наслідком корумпованості працівників органів приватизації та органів місцевого самоврядування. Не є таємницею, що без корумпованих зв'язків в органах влади, Фонді державного майна України, органах місцевого самоврядування ця протиправна діяльність не змогла б набути такого масштабу. Слід повністю погодитись з точкою зору Д. Притики, який наголошує, що справа приватизації найбільше потерпає від неузгодженості

політики, нестабільності законодавства, а інколи і непослідовності дій Фонду державного майна України. Це дискредитує саму ідею і концепцію реформи, спричиняє значні збитки, які навіть неможливо підрахувати [252, с. 16].

Провідні фахівці стверджують, що службова злочинність у сфері господарювання має, головним чином, природну латентність, коли про вчинені злочини напевне знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи. Але сьогодні спостерігається все більше випадків небажання потерпілих, свідків та службових осіб, які покликані протистояти злочинності, надавати інформацію про вчинені злочини до правоохоронних органів. Таким чином, поширюється латентність цих злочинів [64, с. 31].

В. Ф. Оболонцев негативним наслідком латентизації службових злочинів у сфері господарської діяльності вважає перерозподіл матеріальних благ на порушення встановлених правил і принципів справедливості. Зокрема, у випадках протиправної приватизації, коли громадяни позбавляються можливості отримати частку державного майна [210, с. 124].

Ще одним важливим принципом криміналізації є принцип відповідності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Криміналізація будь-якого діяння повинна здійснюватись з позицій підходу до неї як до соціальної необхідності. Встановлення кримінальної караності діяння допустимо лише тоді, коли ми впевнені, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевершать неминучі негативні наслідки криміналізації. Саме такий зміст даного принципу [217, с. 220].

Н. О. Гуторова справедливо звертає увагу на те, що криміналізація ніколи не може бути абсолютним благом, оскільки вона обов'язково породжує негативні соціальні наслідки, якими можуть виступати: негативний вплив на особу засудженого, зокрема, виключення її з кола учасників підприємницької діяльності; "кримінальне зараження" при відбуванні покарання у вигляді позбавлення волі; погіршення становища членів сім'ї такої особи та ін [60, с.54].

У цивілізованій, демократичній, соціальній державі, у розвинутому громадянському суспільстві кримінально-правові засоби є крайніми засобами

регулювання суспільних відносин. Це означає, що вони використовуються в разі крайньої необхідності. Тобто тоді, коли всі інші правові засоби використані і вони виявилися неефективними, або в тому разі, коли соціальна проблема не може бути вирішена інакше, як лише за допомогою встановлення кримінально-правової заборони [56, с. 17].

Застосування заходів кримінальної репресії для охорони суспільних відносин у галузі приватизації зумовлене високим ступенем суспільної небезпеки даного посягання. Адже масові зловживання у сфері приватизації набули загрозливого для економіки України характеру. Подолати такий вид правопорушень, як незаконна приватизація, за допомогою лише більш м'яких засобів неможливо, хоча законодавством передбачена і адміністративна відповідальність.

Зокрема, ч. 3 ст. 29 Закону України "Про приватизацію державного майна" передбачає, що посадові особи державних органів приватизації, інших органів виконавчої влади підлягають адміністративній відповідальності у вигляді штрафу за:

1) безпідставну відмову у прийнятті заяви про приватизацію; порушення строків розгляду заяви про приватизацію; порушення умов і порядку проведення конкурсу, аукціону, продажу акцій (часток, паїв); порушення умов і порядку передачі акцій акціонерних товариств, створених у процесі приватизації, корпоратизації - до восьми встановлених на день вчинення порушення розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

2) необґрунтовану відмову від продажу підприємства (майна, акцій); безпідставну відмову в наданні інформації про об'єкт приватизації - до десяти встановлених на день вчинення порушення розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Посадові особи підприємств, на балансі яких знаходяться об'єкти приватизації, підлягають адміністративній відповідальності у вигляді штрафу за:

1) порушення вимог органів приватизації щодо своєчасного надання достовірної інформації про об'єкти приватизації, які підлягають продажу, або надання інформації не в повному обсязі - у розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) вчинення тих самих дій протягом року після накладення адміністративного стягнення - у розмірі від ста до двохсотп'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [94].

Чи зможе такий розмір покарання, при сучасному рівні правосвідомості в суспільстві повністю зупинити вчинення незаконної приватизації? Звичайно, ні. Та й склади адміністративного проступку за порушення законодавства про приватизацію та злочину, передбаченого ст. 233 КК України, є абсолютно різними.

В. М. Кудрявцев вірно зазначає, що норма кримінального закону повинна передбачати тільки ті діяння, які справді небезпечні для суспільства і з якими можна вести боротьбу лише кримінально-правовими засобами [155, с. 6]. А там, де результат може бути досягнутий за допомогою менш репресивних засобів, криміналізація стає надмірною [127, с. 77]. Тому збереження кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного чи комунального майна залишається важливим ефективним методом боротьби з вищезазначеним злочином.

Виникає запитання: у чому ж полягає позитивний соціальний результат наслідків встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна? Найважливішими позитивними результатами криміналізації незаконної приватизації можна назвати: зміцнення правопорядку, формування поваги до держави загалом та органів приватизації зокрема, посилення охорони суспільних відносин, що виникають у процесі приватизації, та суспільних відносин в сфері фінансової діяльності держави, поява нового ефективного методу боротьби з такими діями.

Криміналізація може мати і негативний наслідок, оскільки, як вже зазначалось, ст. 233 КК України у чинній редакції не позбавлена низки недоліків та видається малоефективною.

Здійснивши порівняння позитивних і негативних наслідків криміналізації означених діянь, можемо зауважити, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна не тягне за собою значних побічних небажаних наслідків. Позитивні результати криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна переважають ті негативні наслідки, які неминуче настають від криміналізації цих дій і полягають у можливості боротьби з цим явищем за допомогою кримінально-правових заходів. Тому підстава, що розглядається, є актуальною та суттєво впливає на необхідність криміналізації суспільних відносин в сфері приватизації державного, комунального майна.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації означає її відповідність основним тенденціям соціальної політики суспільства й держави, рівню й характеру суспільної свідомості і стану громадської думки [60, с. 55].

Політика держави щодо приватизаційних процесів та їх наслідків відображається у багатьох нормативно-правових актах. Зокрема, Кабінетом Міністрів України було розроблено План заходів щодо забезпечення прозорості приватизаційних процесів і запобігання фактам зловживань у цій сфері, затверджений постановою від 01.03.1999 р. №287 [244].

Згідно з Основними засадами детінізації грошового обігу, затвердженими указом Президента України від 20.03.2001 року №183/2001 [301], однією із основних засад детінізації визначається удосконалення нормативно-правової бази підприємництва та реалізації прав власності, що передбачає удосконалення правової бази приватизації, посилення відповідальності за порушення законодавства у процесі приватизації та за порушення інвестиційних та інших зобов'язань власників приватизованих підприємств.

У Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям", затвердженій постановою Кабінету Міністрів України №115 від 04.02.2005 р.

[245], зазначено, що своїм першочерговим, стратегічним завданням Уряд вважає забезпечення ефективного використання державного майна та зупинення незаконного відчуження державного майна. Приватизація державного майна має здійснюватися прозоро, з урахуванням національних інтересів. Кошти від приватизації мають використовуватися для блага всього суспільства. Урядовою програмою передбачається забезпечити продаж об'єктів приватизації за ринковою ціною з одночасним створенням умов для стимулювання процесу надходження інвестицій, прискорення технологічного і управлінського оновлення підприємств, що приватизуються; впровадити єдину стратегію приватизації державного майна та відмовитися від використання приватизаційних надходжень як основного джерела фінансування дефіциту бюджету. Для цього слід запровадити прозорі ефективні способи продажу об'єктів різних груп; визначити чіткі та обґрунтовані критерії віднесення підприємств до таких, що не підлягають приватизації, створити надійну систему протидії "тіньовій" приватизації.

У результаті проведення приватизації, операцій з цінними паперами усі громадяни України отримують за рік приблизно півмільярда прибутків через дивіденди на акції і цінні папери. 92% усіх цих прибутків отримують 50 громадян, 8% - решта 47 мільйонів [29, с. 5]. І це не єдиний чинник того, що населення позитивно ставиться до криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна. Як свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціології Національної академії наук України у 1997 р., лише 5,9% респондентів вважають, що приватизація проводиться в інтересах всього суспільства, 89,8% опитаних зазначили, що приватизація проводиться в інтересах владної верхівки суспільства [180, с. 71].

Як вірно зазначає Н. О. Гуторова, основна частина населення позитивно ставиться до криміналізації найбільш небезпечних посягань на державні фінанси. Таке становище певною мірою пояснюється особливістю сучасного етапу соціально-економічного розвитку нашої держави, на якому більшість громадян потребують соціального захисту у зв'язку із вкрай низьким рівнем

матеріальної забезпеченості, безробіттям, непрацевдатністю за віком тощо. Скрутний стан, у якому через нестачу коштів на їх фінансування опинилися сфери охорони здоров'я, освіти, науки, негативно відбивається на фізичному й духовному розвитку людей. На фоні цього викликає обурення надстрімке збагачення окремих осіб, рівень життя яких у десятки, а той й сотні разів перевищує рівень життя більшості населення України, що не зрідка досягається саме за рахунок вчинення посягань на державні фінанси [60, с. 55].

Таким чином, можна констатувати, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна відповідає принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації. На цьому рівні суспільної правосвідомості та психології кримінально-правова заборона незаконної приватизації державного, комунального майна є не тільки обґрунтованою, а й суспільно необхідною.

Принцип конституційної адекватності. Відповідно до ч. 1 ст. 3 КК України законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Кримінальна політика повинна базуватись на положеннях Конституції України.

Раніше діючий Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р. [74], встановив приватну форму власності. Відповідно до ст. 41 Конституції України [119] право приватної власності набувається у порядку, визначеному законом, одним із яких став Закон України "Про приватизацію державного майна" [94]. Даним законом наша держава проголосила курс на створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки України, а також на створення недержавного сектора економіки. Отже, приватизація стала одним із способів набуття права приватної власності. Окрім цього, кошти від приватизації державного, комунального майна включено до надходжень на поповнення державного і місцевих бюджетів. А основоположні засади бюджетної політики України закріплені у ст.ст. 95, 96, 97 та 98 Конституції України [119].

Тому встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна є необхідним кроком для реалізації положень Конституції України та відповідає принципу конституційної адекватності.

Принцип системно-правової несуперечливості криміналізації полягає в установленні того факту, що норми, які криміналізуються, не суперечать нормам інших галузей права, тобто не оголошують злочинним дозволене або припущене іншими чинними законами [60, с. 56]. Дотримання цього принципу здійснюється не шляхом обов'язкової відмови від криміналізації того, що могло бути побічно або прямо дозволено іншою галуззю законодавства, а ухваленням альтернативного рішення: або відмова від криміналізації, або відміна норми, що перешкоджає криміналізації [217, с. 231].

Як вже зазначалось, встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна не суперечить Конституції України, положеннями якої визначаються основні засади побудови бюджетної системи та закріплюється право кожного володіти, користуватись та розпоряджатись власністю, закріплюється право приватної власності.

Суспільно небезпечні дії, передбачені ст. 233 КК України, порушують норми приватизаційного законодавства, якими встановлюється обов'язок суб'єктів приватизації дотримуватись приватизаційного законодавства. У даному випадку кримінально–правові норми про відповідальність за незаконну приватизацію є доцільними, оскільки виступають засобом забезпечення приватизаційних норм, а склад злочину, передбачений ст. 233 КК України, та склад адміністративних проступків є різними.

Таким чином, встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна відповідає положенням приватизаційного законодавства, а тому системно-правова суперечність відсутня.

Принцип міжнародно-правової необхідності і допустимості криміналізації або декриміналізації конкретного діяння полягає, з одного боку,

в необхідності систематично приводити кримінальне законодавство у відповідність із прийнятими міжнародними зобов'язаннями щодо боротьби зі злочинністю, а з іншого – в обов'язковій попередній оцінці пропонованої зміни кримінального закону з позиції його відповідності зазначеним зобов'язанням [217, с. 231].

О. Готін справедливо звертає увагу на те, що Україна, прагнучи стати повноправним членом світової спільноти, має уніфікувати національне законодавство відповідно до світових стандартів. Приєднуючись до міжнародно-правових угод, держава має втілити у життя заходи, спрямовані на боротьбу з явищами, які створюють загрозу інтересам світового товариства [53, с. 96]. При цьому, як зазначає А. Наумов, норми вітчизняного кримінального права повинні бути узгоджені з нормами міжнародного кримінального права без втрати самостійної ролі в національному механізмі правового регулювання [200, с. 54-55].

Розглядаючи суспільну небезпечність злочину, передбаченого ст. 233 КК України, ми зазначаємо, що незаконна приватизація державного, комунального майна може бути одним із способів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. 27 травня 1997 р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи "Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом" від 8 листопада 1990 р., яку ратифіковано із заявами і застереженнями Законом №738/97-ВР [118]. Тому вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна не суперечить міжнародним зобов'язанням України.

Досліджуючи зарубіжний досвід кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері приватизації, П. І. Заруба безпідставно доходить висновку, що недосконалість регулюючого законодавства у країнах, де ринкові відносини знаходяться у процесі становлення, є основною причиною вчинення злочинів у сфері приватизації. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у цій сфері здійснюється за допомогою норм, що встановлюють відповідальність за службові злочини. Це значно знижує ефективність такої

охорони, оскільки дозволяє вчиняти правопорушення, які не охоплюються статтями кримінального закону [101, с. 76].

Аналіз кримінального законодавства держав, в яких приватизаційні процеси розпочались відносно одночасно з приватизаційними процесами в Україні, показав, що окремих статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, немає, за винятком КК Республіки Білорусь та Болгарії. Але, як слушно зазначає П. І. Заруба, ніде у світі немає країни, окрім України та Росії, де в процесі приватизації створене десятиліттями національне багатство хутко перейшло у власність десятка сімей [104, с. 83-84].

КК Республіки Білорусь у ч. 3 ст. 424 "Зловживання владою або службовими повноваженнями" встановлює кримінальну відповідальність за умисне, всупереч інтересам служби, здійснення службовою особою дій з використанням своїх службових повноважень, які призвели до спричинення збитку у великому розмірі або завдали істотної шкоди правам і законним інтересам громадян або державним чи суспільним інтересам; зловживання владою або службовими повноваженнями, здійснене з корисливої або іншої особистої зацікавленості службовою особою при виконанні функцій щодо роздержавлення або приватизації державного майна. Такі діяння караються позбавленням волі на термін від трьох до десяти років із конфіскацією майна або без конфіскації і з позбавленням права займати певні посади або займатися визначеною діяльністю або без позбавлення [297].

Стаття 283а Кримінального кодексу Республіки Болгарія встановлює кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 282 і 283, якщо вони були пов'язані з приватизацією. При цьому покарання диференціюється в залежності від того, в якій статті передбачений злочин, що пов'язується з приватизацією. Якщо у статті 282, яка встановлює відповідальність за порушення або невиконання службових обов'язків службовою особою, або за перевищення влади або прав з метою придбати для себе або інших осіб майнові блага або заподіяти іншій особі шкоду, якщо цими

діями створена можливість настання важких шкідливих наслідків, – то він карається позбавленням волі від трьох до десяти років, штрафом від трьох до п'яти тисяч левів з позбавленням права займати певну державну чи громадську посаду або займатися певною професією чи діяльністю. Якщо у статті 283, яка встановлює відповідальність за використання службовою особою свого службового становища для незаконного придбання для себе або інших осіб майнових благ, — позбавленням волі від одного року до трьох, штрафом від одної до трьох тисяч левів з позбавленням права займати певну державну чи громадську посаду або займатися певною професією чи діяльністю [298].

За кримінальним законодавством інших зарубіжних держав суспільно небезпечні діяння, що вчиняються в процесі приватизації державного, комунального майна віднесено, як правило, до злочинів у сфері службової діяльності. Так, наприклад, за КК Російської Федерації дані злочини кваліфікуються за ст. 285 "Зловживання службовими повноваженнями", ст. 286 "Перевищення службових повноважень" [299]; за КК Латвійської Республіки – за ст. 317 "Перевищення службових повноважень" та ст. 318 "Зловживання службовим становищем" [296].

Російські науковці дійшли висновку, що приватизаційний процес, маючи позитивну мету, провокує активізацію антисуспільних проявів, зумовлює ріст традиційних у сфері економіки злочинів (розкрадання, зловживання службовим положенням, хабарництво) і появу нових, пов'язаних із діяльністю комерційних структур і їх взаємодією з державними підприємствами, банками, органами влади. При цьому вони виділяють декілька основних, найбільш поширених видів економічних злочинів, що вчиняються у сфері приватизації: розкрадання державного майна, замасковане під приватизацію, і службові злочини (хабарництво та зловживання службовим становищем), пов'язані із заниженням вартості майна, яке підлягає приватизації; масові розкрадання приватизаційних чеків, грошових коштів вкладників керівниками інвестиційних фондів, банків та інших комерційних структур шляхом шахрайства [2, с. 132-133].

Заступник Генерального прокурора Російської Федерації у доповіді на форумі "Соціальна відповідальність і приватизація" зазначає, що втрати держави від проведення незаконної приватизації тільки у першому півріччі 2005 р. сягнули більше 8 мільярдів рублів. Таку ситуацію президент Спілки громадських об'єднань і орендарів Росії А. Бунін пов'язує з відсутністю розумної політики у сфері реформування управління державною власністю - "Должна быть идеология, иначе приватизация будет смахивать на банальный передел собственности..." [47].

Таким чином, наявність кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, не суперечить міжнародним зобов'язанням України.

З метою повного та всебічного висвітлення питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна необхідно приділити належну увагу і принципу процесуальної здійснимості переслідування. Суть розглядуваного принципу полягає у тому, що будь-яка ознака складу злочину повинна бути сформульована таким чином, щоб факт його наявності у більшості випадків міг бути виявлений і доведений з достатньою мірою достовірності, процесуально допустимими діями, без шкоди для моралі і соціально позитивних міжособистісних взаємин людей. Причому ця вимога стосується як об'єктивних елементів діяння, так і всіх істотних моментів суб'єктивної сторони злочину, доведення якої створює найбільші труднощі і супроводжується найпоширенішими помилками [217, с. 232].

Правоохоронні органи повинні вести активну боротьбу з цим негативним явищем. Результатами роботи правоохоронних органів мають бути, у першу чергу, попередження цих злочинів, притягнення винних до відповідальності та реальне відшкодування заподіяних державі збитків.

Хоча дослідження диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 233 КК України буде проведено у наступних розділах роботи, однак у контексті розгляду соціальної зумовленості криміналізації незаконної приватизації слід зазначити, що

редакція даної статті не позбавлена певних недоліків, є дещо важкодоступною для розуміння і, відповідно, для застосування. Жоден нормативно-правовий акт не розкриває змісту термінологічного звороту "приватизація державного, комунального майна шляхом зниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом". Окрім цього, важко визначити, скільки можливих форм незаконної приватизації в альтернативі передбачено диспозицією ч. 1 ст. 233 КК України: чотири (як стверджують всі науковці, що розглядали склад незаконної приватизації) чи все таки три форми, одна з яких можлива двома способами. А тому у наведеній частині ст. 233 КК України не повною мірою відповідає принципу процесуальної здійснимості переслідування і потребує удосконалення. Та й виявити і розкрити на практиці такий злочин, як незаконна приватизація державного, комунального майна, є досить складно.

Основною причиною цього, на нашу думку, є не лише складність конструкції досліджуваної статті, корумпованість приватизаційних процесів та висока латентність даного злочину, а й некомпетентність та недостатній професіоналізм працівників правоохоронних органів, на які покладено виявлення та розкриття досліджуваного нами злочину. Адже встановлення ознак даного злочину потребує глибокого знання чинного приватизаційного законодавства України.

Отже, необхідно не лише редакцію ст. 233 КК України зробити більш придатною для застосування, а й здійснювати підготовку та перепідготовку працівників правоохоронних органів з метою глибокого вивчення законодавства України з питань приватизації, що забезпечить не лише виявлення злочинних дій під час приватизації державного, комунального майна, але й сприятиме запобіганню їх вчиненню.

Принцип відсутності прогалін чи надмірної заборони. Є двояке питання щодо впливу новели на змістовну повноту системи: чи не створює передбачувана новела нормативної прогаліни або, навпаки, надмірності заборони у системі чинного кримінального законодавства? [217, с. 235]. Цілком слушно зауважує М. П. Короленко, що недоліки кримінально-правового

законодавства, проблеми, пов'язані з криміналізацією, можуть призвести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: прогалин у кримінальній караності або, навпаки, до її надмірної надлишковості (накопиченість конструкції самої статті, утворююча плутанину і невизначеність) [128, с. 7].

Як вірно зазначає О. І. Саско, серед змін, що відбулися в економіці за роки незалежності, насамперед привертає увагу закріплене законодавчими актами України визнання різних форм власності, які проголошені рівними і підлягають однаковій охороні з боку держави. Відбувся перехід нашої держави до нових ринкових відносин – ринкової економіки, в умовах яких суттєво змінилися виробничі відносини [266, с. 12]. У перехідний період, як ми вже наголошували, основним способом набуття права приватної власності стала приватизація майна. Досить швидко у даній сфері діяльності держави почали проявлятися діяння кримінального характеру. Спеціальної кримінально-правової норми, яка б здійснювала охорону суспільних відносин у сфері приватизації, у КК 1960 р. не було. Тому, з метою усунення вказаної прогалини кримінального законодавства, КК України 2001 р. вже передбачив статтю, яка встановлювала кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна.

Ст. 233 КК України розміщена законодавцем у розділі VII Особливої частини "Злочини у сфері господарської діяльності". Однак виникає спірне питання про місце цієї статті у системі кримінального закону. Детальний розгляд родового об'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна буде проведено у наступному розділі, однак, у контексті розгляду вищенаведеного принципу криміналізації, хочемо зазначити, що законодавець допустив певну прогалину, помістивши в один розділ суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави та діяння, які вчиняються у сфері господарської діяльності.

Однак, чи не створює досліджувана нами норма надмірності заборони у системі чинного кримінального законодавства? Для цього проведемо

дослідження злочинів у сфері приватизації, які передбаченні в КК України, і яким чином вони співвідносяться між собою.

Так, ст. 234 КК України встановлює кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо приватизаційних паперів. Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні будь-якої із перелічених дій:

- 1) незаконний продаж приватизаційних паперів;
- 2) інша їх незаконна передача особою, яка не є їх власником;
- 3) їх купівля, розміщення та інші операції з приватизаційними паперами без належного дозволу (ч.1 ст.234);
- 4) викрадення приватизаційних паперів (ч.3 ст.234) [143, с. 644].

Під приватизаційними паперами слід розуміти особливий вид державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду [92]. Видами приватизаційних паперів, які застосовувались при приватизації були приватизаційні майнові сертифікати та житлові чеки.

Відповідно до п.п. 119 та 120 Державної програми приватизації на 1998 рік, затвердженої Законом України від 12 лютого 1998 р. №124/98-ВР [80], видача приватизаційних майнових сертифікатів та компенсаційних сертифікатів здійснювалась до 1 липня 1998 р., кінцевий термін використання приватизаційних майнових сертифікатів та компенсаційних сертифікатів у процесі приватизації - 1 травня 1999 р.

Відповідно до постанови Верховної Ради України "Про продовження терміну використання житлових чеків для приватизації державного житлового фонду" від 21 грудня 2000 р. №2160-III, термін використання житлових чеків для приватизації державного житлового фонду продовжено до 31 грудня 2008 р. [233]. Однак у зв'язку з тим, що в Законі України "Про приватизацію державного житлового фонду" термін використання житлових чеків для реалізації громадянами права на приватизацію житла з державного фонду не встановлено, Верховна Рада України своєю постановою від 17 грудня 2008 р.

№674-VI визнала такою, що втратила чинність, постанову від 21 грудня 2000 р. №2160-III [232].

Враховуючи те, що на сьогодні термін використання житлових чеків, які є предметом ст. 234 КК України, в часі не обмежений, ми не поділяємо позиції П. І. Заруби, що зважаючи на це, дана кримінально-правова норма у чинній редакції не може застосовуватись і повинна бути виключена [99, с. 73, 193]. Хоча, як зазначають автори одного із науково-практичних коментарів до КК України, приватизаційні папери можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України [196, с. 405].

Наступним злочином у сфері приватизації, який передбачений ст. 235 КК України, є недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання. Об'єктивна сторона цього злочину полягає у вчиненні одного з таких діянь:

1) подання неправдивих відомостей у декларації щодо походження коштів, за які приватизуються державне, комунальне майно чи підприємство, або в інших документах, необхідних для приватизації;

2) недотримання вимог щодо подальшого використання приватизованого об'єкта та інших обов'язкових умов приватизації, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами України [143, с. 645-646].

У випадку, коли подання неправдивих відомостей у документах, необхідних для приватизації, призвело до приватизації майна шляхом заниження його вартості, то, вважаємо, перше діяння повною мірою охоплюється незаконною приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через використання підроблених приватизаційних документів, а відтак, законодавець в даному випадку допустив порушення розглядуваного нами принципу.

Таким чином, як ми бачимо, законодавцем при криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна не повною мірою дотримано принцип відсутності прогалин чи надмірної заборони.

Принцип визначеності та єдності термінології. Криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння для досягнення практичних результатів, що виражають дійсну волю законодавця, повинна здійснюватися у визначених, з погляду мови закону, термінах – єдиних для Загальної і Особливої частин чинного кримінального законодавства. Водночас, якщо властивості діяння, яке криміналізується, і умови настання відповідальності за нього не можуть бути виражені за допомогою звичайної для кримінального законодавства термінології і вимагають вживання нових понять, ці поняття повинні бути визначені у самому законі [217, с. 238].

Варто зауважити, що ст. 233 КК України сформульована з певним порушенням принципу визначеності та єдності термінології. При конструюванні диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України законодавець використав термінологію, важкодоступну для розуміння, а відтак - і для практичного застосування, що не розкривається ні кримінальним законом, ні чинним приватизаційним законодавством України. Саме тому вона потребує удосконалення.

Також є необхідність у прийнятті постанови Пленуму Верховного Суду України, в якій необхідно дати роз'яснення щодо багатьох аспектів, пов'язаних із проблемами застосування досліджуваної нами кримінально-правової норми. Адже правильне застосування кримінального законодавства має важливе значення у боротьбі з правопорушеннями у сфері приватизації.

Наступним важливим принципом криміналізації суспільно небезпечного діяння є вимога повноти складу діяння, що криміналізується. Криміналізація діяння передбачає конкретність і визначеність кримінально-правової норми, що встановлює караність саме цього діяння, вказівку в законі всіх ознак даної дії або бездіяльності, необхідних для визнання особи винною, для конструювання конкретного складу злочину [217, с. 239].

Оскільки необхідними властивостями закону є його чіткість і лаконічність, то зазначимо, що диспозиція ст. 233 КК України, з одного боку, обтяжена описом конкретних діянь, а з другого - звужує можливі межі

застосування даної норми. Тому ч. 1 ст. 233 КК України не відповідає принципу повноти складу, у зв'язку з чим потребує удосконалення та змін.

У кримінальному праві справедливість набуває форми рівності громадян перед законом, відповідності суворості покарання тяжкості провини, обмеження каральних елементів покарання дійсною суспільною потребою. У системі Особливої частини кримінального законодавства ці прояви справедливості кримінального права виявляються як відповідність санкції тяжкості кримінально караних діянь і економія репресії [217, с. 240].

Правильною, на нашу думку, є позиція М. Панова та Н. О. Гуторової, що якими б досконалими не були диспозиції кримінально-правових норм, без наявності науково обґрунтованих, оптимальних та якісно реалізованих санкцій виконання кримінальним правом його функцій неможливе [224, с. 56].

Частина перша ст. 233 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; частина друга – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Розглядаючи суспільну небезпечність незаконної приватизації державного, комунального майна, ми дійшли висновку, що рівень соціальної цінності суспільних відносин у сфері приватизації є достатнім для їх кримінально-правової охорони і тому вони повинні захищатися нормами кримінального права.

Однак виникає запитання: чи відповідає вид та міра покарання, встановлені за вчинення незаконної приватизації державного, комунального майна, суспільній небезпечності досліджуваного нами злочину? Для цього вважаємо за необхідне дослідити, як співвідносяться диспозиції і санкції статей, що передбачають злочини, які посягають на суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави.

Якщо порівняти покарання, що встановлене за незаконну приватизацію державного, комунального майна та покарання, встановлені за деякі інші злочини, що посягають на суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави, то бачимо, що законодавець незаконну приватизацію державного,

комунального майна за ступенем і характером суспільної небезпеки ставить на один щабель із виготовленням, зберіганням, придбанням, перевезенням, пересиланням, ввезенням в Україну з метою збуту або збутом підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та особливо кваліфікованими складами ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Однак, основні і кваліфіковані склади ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування мають значно м'якші санкції, ніж аналогічні види складів ст. 233 КК України, хоча податки, збори та внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування становлять значно більший відсоток надходжень до бюджетів, ніж кошти від приватизації державного, комунального майна.

У даному випадку, вважаємо, було не враховано принцип домірності санкцій та економії репресій при криміналізації діянь, передбачених ст.ст. 212 та 212-1 КК України. Тому санкції за основні і кваліфіковані склади ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, на наш погляд, мають бути більш суворими.

Таким чином, при криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна законодавцем не повною мірою дотримано принцип домірності санкцій і економії репресій, зокрема, з погляду на гуманізацію кримінального законодавства, санкції даної статті потребують удосконалення. З метою розширення можливостей для індивідуалізації покарання доцільно було б санкції ст. 233 КК України зробити альтернативними. Конкретні пропозиції буде наведено у наступних розділах.

Висновки до розділу 1.

Аналіз стану дослідження проблем незаконної приватизації державного, комунального майна та підстав соціальної зумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна дає змогу констатувати:

1. Наукових праць, присвячених кримінально-правовій характеристиці незаконної приватизації державного, комунального майна, є небагато. Здебільшого дана проблематика розглядається на рівні наукових статей, у коментарях до КК України та в підручниках і посібниках. Щодо багатьох питань обраної проблематики у науці кримінального права й судовій практиці єдності думок немає, однак є й питання, які науковцями розглядаються одностайно. Низка питань залишилась поза межами наукових розробок, що дає можливість констатувати необхідність подальших досліджень складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

2. У законодавця були достатні підстави для криміналізації незаконної приватизації, які не втратили своєї актуальності і сьогодні. Головною метою криміналізації даних діянь була і залишається боротьба зі злочинністю у сфері приватизації, яка є невід'ємною частиною боротьби з корумпованістю, тіньовою економікою та легалізацією грошових коштів, здобутих незаконним шляхом.

3. Незаконна приватизація державного, комунального майна не є поодиноким та випадковим явищем в Україні, водночас її не можна віднести до всеохоплюючих. З точки зору кримінального права, рівень соціальної цінності суспільних відносин у сфері приватизації є достатнім для їх кримінально-правової охорони, а тому вони повинні охоронятися нормами кримінального права. Шкода, яка заподіюється чи може бути заподіяна внаслідок вчинення незаконної приватизації державного, комунального майна, є істотною, а отже, криміналізація цих діянь соціально обумовлена. Проте, оскільки у більшості випадків шкода, завдана суспільно небезпечними діями, передбаченими ст. 233 КК України, може бути усунена, то це дає можливість констатувати, що

суспільні відносини в сфері приватизації повинні перебувати під кримінально-правовою охороною лише від найбільш небезпечних посягань.

4. Встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна відповідає принципу відповідності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Так, встановлення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна не тягне за собою значних побічних небажаних наслідків. Позитивні результати криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна домінують над тими негативними наслідками, які неминуче настають в результаті криміналізації цих дій і полягають у можливості боротьби з цим явищем за допомогою кримінально-правових заходів. Цілком реальною, хоч і не безпроблемною, є процесуальна здійснимість переслідування означеного злочину. Повною мірою законодавцем враховано і принцип кримінально-політичної адекватності, принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості та міжнародно-правової необхідності і допустимості криміналізації або декриміналізації діяння, що свідчить на користь соціальної обумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна.

5. Проте, ряд принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію не дотримано повною мірою, зокрема: принцип відсутності прогалін чи надмірної заборони, принцип визначеності та єдності термінології, повноти складу діяння, що криміналізується та принцип відповідності санкції тяжкості кримінально караних діянь, що найчастіше пов'язано із недосконалістю законодавчої конструкції ст. 233 КК України. А тому кримінально-правова регламентація відповідальності за аналізований злочин потребує подальшого вдосконалення. Також є необхідність у висвітленні основних питань, пов'язаних із застосуванням кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за

незаконну приватизацію державного, комунального майна у постанові Пленуму Верховного Суду України.

З метою розробки пропозицій щодо удосконалення аналізованої нами кримінально-правової норми проведемо аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак основного та кваліфікованого складів злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

2.1. Об'єкт і предмет складу незаконної приватизації державного, комунального майна

Правильне визначення об'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна дасть змогу вирішити достатньо широке коло питань, які мають важливе кримінально-правове значення. Зокрема, розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати характер і ступінь його суспільної небезпеки та сприятиме правильній кваліфікації діяння.

Вчення про об'єкт складу злочину - одне з ключових і водночас найбільш складних та дискусійних у доктрині кримінального права. Протягом останніх століть вчені по-різному розглядали це поняття. Науковці визначали об'єктом складу злочину суб'єктивні права особи, норми права в їх реальному бутті, цінності, як умови здорового існування суспільства, що охороняються нормами права, життєві інтереси, правові блага тощо [123, с. 156].

В подальшому, до вирішення цієї проблеми підходили із схожих позицій. Так, А. Ф. Кістяківський писав: "... Объектом преступления может быть, вообще говоря, только человек со всеми его правами и учреждениями, которые им, как существом общественным, создаются. Посему, кроме жизни, здоровья, свободы, чести как более или менее основных объектов преступления, так сказать созданных самою природою, таковыми являются также вещи, животные, учреждения..." [115, с. 280]. М. С. Таганцев, визначаючи поняття об'єкта складу злочину, зазначав, що це "заповедь или норма права, нашедшая свое выражение во входящем в сферу субъективных прав, охраненном этой нормой, интересе жизни" [284, с. 484]. Інші науковці у своїх працях трактували об'єкт складу злочину як життєві блага та інтереси, що охороняються нормами

права [13, с. 161], як конкретні блага, інтереси суспільства [271, с. 143-244], як конкретні відносини, речі та стани осіб чи речей [231, с. 53].

Найбільш поширеними на даний час є три теорії, згідно з якими об'єкт складу злочину розглядають як суспільні відносини, як соціальні цінності та як правові блага, інтереси.

Теорія, відповідно до якої об'єктом складу злочину є суспільні відносини була сформульована А. А. Піонтковським [229, с. 129-130]. Проїшовши випробування часом, дана концепція і на сьогодні залишається актуальною, визнавалась та визнається слушною багатьма відомими вченими, які розглядали проблему об'єкта складу злочину [18, с. 167; 48, с. 126; 57, с. 166; 156, с. 151; 265, с. 640; 313, с. 193; 319, с. 65].

Як справедливо зазначив М. Й. Коржанський, визнання суспільних відносин об'єктом злочину виводиться із загального вчення про суспільну суть і службову роль кримінального права. На цій науковій підставі у кримінальному законодавстві з повною визначеністю затверджено положення про те, що об'єктом кримінально-правової охорони є суспільні відносини. При цьому об'єктом злочину виступають лише ті суспільні відносини, які знаходяться під охороною уголовного закону [126, с.107]. В. Я. Тацій справедливо зауважує, що тільки суспільні відносини як цілісна система, а не їх складові частини, можуть бути визнані об'єктом злочину [287, с. 3, 13].

Водночас у сучасній кримінально-правовій літературі з'явилися нові підходи до розуміння об'єкта складу злочину, які ставлять під сумнів визнання суспільних відносин об'єктом складу злочину, а пропонують інші, зокрема: об'єкт складу злочину – це правові блага й інтереси; об'єкт складу злочину – це соціальні цінності. Так, А. В. Наумов підкреслював, що у низці випадків теорія об'єкта злочину як суспільних відносин не спрацьовує, а об'єктом злочину слід визнавати ті блага, інтереси, на які посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним законом [272, с. 702]. На думку С. Б. Гавриша, правове благо завжди піддається злочинному впливу, а тому цьому благу завдається шкода, яка може бути встановлена завдяки розумінню його як цінності. Саме від

цінності правового блага як об'єкта залежить характер, зміст і розмір наслідків злочинного посягання особи [43, с. 64]. Такої ж позиції дотримуються й інші науковці [70, с. 62-63; 162, с. 197-202; 208, с. 4].

Однак, як зазначає С. Я. Лихова, прихильників цієї концепції не багато, і це, скоріш за все, викликано неконкретністю формулювань, які містить дана концепція. В ній блага визначаються через поняття цінностей, при цьому не розкривається зміст ні поняття "благо", ні поняття "цінність". Те, що не є цінним, не може бути і благом. Корисним для людини є те, що є загальною цінністю, а не цінністю на індивідуальному рівні. Закон захищає цінності, але не на індивідуальному, а на загальносоціальному рівні [169, с. 30-31].

Останніми роками з'явилась концепція, яка пропонує об'єктом складу злочину визнавати цінності. Виникнення цієї концепції, на думку науковців, пов'язано з тим, що Конституція України заклала кардинально нові ціннісні орієнтації. Прихильники цієї концепції вважають, що держава повинна забезпечити, в першу чергу, охорону особистих благ, прав і свобод людини і громадянина, адже ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю визнала людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку [119]. Визнання ж суспільних відносин об'єктом складу злочину пояснюють існуючою на той час радянською ідеологією, яка людину витісняла на задній план, а визнавала лише державне. На їх думку, визнання суспільних відносин об'єктом складу злочину є надто загальним і суперечить загальноприйнятим у світі пріоритетам, а також Конституції України [175, с. 68-69; 311, с. 66-67].

А. Н. Трайнін зробив висновок, що об'єктами злочинів є матеріальні і нематеріальні цінності [291, с. 123]. П. С. Матишевський вважав, що об'єктом злочину виступають цінності, які охороняються кримінальним законом, проти яких спрямовано злочинне діяння і яким воно може заподіяти або заподіює шкоду [175, с. 72]. Таку позицію підтримують і інші науковці [198, с. 129; 304, с. 45-46; 305, с. 75-77]. Що стосується розглядуваної теорії, то на нашу думку, слушною є позиція О. М. Готіна, який зазначає, що певна соціальна цінність має сенс лише в межах суспільних відносин, які практично виникають з метою

реалізації її суб'єктами цієї цінності. Поняття "благо", "цінність", "інтерес" – похідні від суспільства, а отже, їх правова оцінка неможлива поза відносинами, які виникають в суспільстві [52, с. 52-53].

Ще одну цікаву позицію щодо об'єкта складу злочину, яка варта належної уваги, запропонувала С. Я. Лихова, а саме, що об'єктом кримінально-правової охорони загалом, і родовими об'єктами злочинів є правовідносини. Правові відносини – це особливий вид суспільних відносин. Будучи тісно пов'язаними з іншими взаємовідносинами у реальному суспільному житті, вони не тільки не втрачають своєї специфіки, а, навпаки, саме завдяки їй набувають великого суспільного значення, відіграючи велику роль і посідаючи досить значуще місце в колі цих суспільних відносин [169, с. 53].

Незважаючи на різноманітність теорій об'єкта складу злочину, в науці кримінального права не викликає суперечок той факт, що об'єктом злочину є те, на що посягає винна особа, і чому внаслідок посягання заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [42, с. 14; 158, с. 77; 269, с. 60].

На наш погляд, більш прийнятною є традиційна точка зору. А тому, в рамках нашого дослідження, визначаючи об'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна, будемо виходити з того, що об'єктом складу злочину виступають суспільні відносини, поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

Для повноти розгляду питання об'єкта складу злочину, не можна оминати увагою питання, яким чином в науці кримінального права класифікують об'єкти складу злочину. Правильна класифікація об'єкта складу злочину дасть змогу з'ясувати суспільну небезпеку посягань, а також визначити важливість конкретного об'єкта та його місце у загальній системі суспільних відносин.

У науці кримінального права об'єкти складу злочину класифікують по-різному. В. Д. Меньшагін запропонував поділяти їх на загальний, родовий та безпосередній [275, с. 27]. Б. С. Нікіфоров дійшов висновку, що така класифікація не є універсальною і за суттю ця "...система фактически

представлена, главным образом, исключениями из правил..." [208, с. 108-112], оскільки щодо багатьох складів злочинів вказується тільки два об'єкти – загальний та родовий, або загальний та безпосередній. Цей же погляд поділяє М. Й. Коржанський, який зазначає, що у багатьох випадках не всі види об'єктів були достатньо точно визначені і наповнені конкретним змістом. Він вважає, що об'єкти злочину "по вертикалі" необхідно поділяти на чотири ступені [121, с. 159, 163]: загальний об'єкт - сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; родовий об'єкт – окрема група однорідних суспільних відносин, які становлять певну галузь суспільного життя; видовий об'єкт – суспільні відносини одного виду; безпосередній об'єкт – конкретний прояв суспільних відносин даного виду.

Не вдаючись в детальне дослідження питання класифікації об'єкта складу злочину, оскільки воно виходить за межі нашої роботи, слід зазначити, що аналіз об'єкта досліджуваного складу злочину буде проведений виходячи із триступеневої класифікації об'єкта складу злочину, оскільки вона базується на філософських категоріях "загальне", "спеціальне", "особливе", і, з певним рівнем умовності, є актуальною для всіх складів злочинів [45, с. 204].

Під загальним об'єктом складу злочину (в тому числі і злочину, передбаченого ст. 233 КК України) розуміються всі найбільш важливі суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Значення загального об'єкта складу злочину полягає у тому, що за допомогою нього злочини відмежовують від інших протиправних посягань. Загальний об'єкт складу злочину пов'язаний із здійсненням кримінальної політики у нашій державі і спрямований на визначення достатнього кола того найважливішого, що попадає і повинне попадати під кримінально–правову охорону. "Невиправдано широке визначення загального об'єкта злочину, - як справедливо зазначив П. Л. Фріс, - приводить до зайвої криміналізації, яка є не чим іншим, як передумовою тоталітаризму" [311, с. 72].

КК України встановлює вичерпний перелік діянь, які визнаються злочинами, а отже, і перелік об'єктів, які ним охороняються. Це дозволяє

констатувати, що загальний об'єкт – це не всі суспільні відносини, а лише ті, які знаходяться під охороною кримінального закону. Слід зауважити, що коло суспільних відносин, які знаходяться під охороною кримінального законодавства, змінюється відповідно до розвитку суспільства. Це викликає необхідність криміналізації окремих діянь, інші ж втрачають свою суспільну небезпеку. Практично 25 років тому ніхто б і не подумав вводити до КК норми, які б охороняли сферу приватизації, оскільки такого явища не було в нашому суспільстві. Лише проголошення курсу на побудову ринкової економіки, виконання якого залежить в тому числі і від процесів роздержавлення, зумовили нагальну потребу прийняття під кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері приватизації державного і комунального майна.

Родовий об'єкт складу злочину – це частина загального об'єкта складу злочину, що є групою однорідних або тотожних особливо цінних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом норм закону України про кримінальну відповідальність і на які посягає (посягнув) суб'єкт (суб'єкти) злочину та яким при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [57, с. 194].

Незаконна приватизація державного, комунального майна законодавцем віднесена до розділу VII Особливої частини КК України "Злочини у сфері господарської діяльності", що певною мірою вказує напрям визначення родового об'єкта. Тому вважаємо за необхідне розглянути, які ж злочини визнаються господарськими, адже питання про їх родовий об'єкт на сьогодні залишається дискусійним.

Одним із перших науковців, який досліджував господарські злочини, дав їх визначення і здійснив класифікацію, є Д. І. Курський. Він до господарських злочинів відніс усі суспільно небезпечні діяння, що завдають шкоди встановленому порядку організації виробництва, торгівлі, фінансової діяльності й потребам постачання населення [163, с. 49-51]. Однак вірно зазначає Ф. В. Ущатовський, що ліквідація державної монополії на власність,

приватизація, розвиток ринкових відносин виявили необхідність нового визначення поняття злочинності у сфері господарської діяльності [303, с.26-27].

Фахівці у галузі кримінального права по-різному трактують родовий об'єкт господарських злочинів. Одні під ним розуміють нормальну господарську діяльність [281, с. 21; 322, с. 9], господарський механізм держави [16, с. 131], систему господарства України [187, с. 354], ринкову систему господарювання [171, с. 6], правовідносини у сфері господарської діяльності, які становлять систему господарювання [140, с. 402-404].

Інші – суспільні відносини, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг [135, с. 154] чи матеріальних благ та послуг [226, с. 5], суспільні відносини, що складаються в процесі господарської економічної діяльності незалежно від форм власності [222, с. 34]; суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу і використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів [122, с. 259]; правильну, таку, що відповідає інтересам держави та народу України, засновану на законодавстві України господарську діяльність усіх суб'єктів незалежно від форм власності [40, с. 13]; соціальні зв'язки між суб'єктами господарювання, учасниками відносин у сфері господарювання з приводу реалізації своїх прав, свобод та інтересів, які виникають, існують, припиняються в межах правопорядку у сфері господарювання, що побудований відповідно до конституційних засад здійснення господарської діяльності, в тому числі й тих, які реалізовані в інших актах законодавства [320, с. 79-80].

П. І. Заруба родовим об'єктом складів злочинів у сфері приватизації, в тому числі і незаконної приватизації державного, комунального майна, вважає суспільні відносини, що встановлюють визначений порядок зміни форми власності у процесі приватизації [103, с. 66]. Таке трактування родового об'єкта, на наш погляд, суперечить принципам побудови Особливої частини КК України та наводить на думку про виведення злочинів у сфері приватизації (а КК України містить лише три статті, присвячені цим злочинам) в окремий

розділ. Думається, що це недоцільно, а тому таке трактування родового об'єкта є неприйнятним. У даному випадку правильніше було б говорити про видовий об'єкт [149, с.262].

Найбільш переконливою нам вбачається позиція О. О. Дудорова, який під господарськими злочинами розуміє посягання на порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів, на системи оподаткування, бюджетного і валютного регулювання, порядок переміщення предметів через митний кордон, порядок зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю, права та законні інтереси кредиторів і споживачів, добросовісну конкуренцію і антимонопольну діяльність, а також на порядок приватизації [66, с. 24]. Таке трактування, на наш погляд, є наближеним до "букви закону", а тому найбільш точно розкриває зміст поняття "господарські злочини".

Оскільки незаконна приватизація державного, комунального майна передбачена вищезазначеним розділом, то впливає, що родовим об'єктом даного злочину є суспільні відносини, що виникають у сфері господарської діяльності. Це означає, що завжди і в першу чергу заподіюється шкода чи ставитиметься під загрозу заподіяння шкоди саме господарським відносинам.

Однак аналіз даного складу злочину свідчить дещо інше. Віднесення законодавцем ст. 233 КК України до розділу "Злочини у сфері господарської діяльності", як видається, не повною мірою відповідає юридичній природі даного злочину та не враховує значущості сфери приватизації для розбудови України як незалежної держави. У зв'язку з цим виникає низка питань, серед яких передусім з'ясуємо, чи можна приватизацію вважати господарською діяльністю.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [50]. Господарська діяльність – це діяльність фізичних і юридичних осіб, пов'язана з виробництвом чи реалізацією продукції (товарів),

виконанням робіт чи наданням послуг з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність) [283, с. 293].

До визначення господарської діяльності жодним чином не можна пристосувати приватизацію, адже, приватизація – це відчуження державного та комунального майна на користь фізичних та юридичних осіб з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України [94]. Приватизація спрямована на оздоровлення державних фінансів, збільшення дохідної частини бюджетів усіх рівнів за рахунок не лише коштів, які надійшли від продажу об'єкта приватизації, а й податкових надходжень від підприємств, які у постприватизаційний період запрацювали ефективно. Протягом багатьох років приватизація залишається одним із провідних напрямів структурної перебудови економіки України.

З юридичної точки зору, приватизація – це майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є безоплатне, частково оплатне або оплатне відчуження державного чи комунального майна. Законодавство регулює даний вид угод як особливі угоди, зокрема, ст. 27 Закону України "Про приватизацію державного майна" [94] такі угоди виділяє в окрему категорію і надає їм власну назву "угоди приватизації". Оплатні і частково оплатні угоди згідно із законодавством про приватизацію є особливими договорами купівлі – продажу державного майна. Тому зміст, порядок укладення і виконання цих договорів регулюються законодавчими актами про приватизацію.

Приватизація – це специфічні відносини, адже однією зі сторін завжди виступатиме держава. Так, під час приватизації державного майна – Фонд державного майна України, Фонд державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональні відділення і представництва, та органи місцевого самоврядування – при приватизації комунального майна. А виходячи із положень Господарського кодексу України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не можуть виступати суб'єктами господарювання і

їм забороняється здійснювати господарську діяльність, як комерційну, так і некомерційну [50] (ст.ст. 43, 52 Господарського Кодексу України).

Також характерною ознакою господарських відносин є їх диспозитивність. Однак відносини, що виникають у сфері приватизації державного, комунального майна носять дещо інший характер. Порядок приватизації чітко визначений законодавством і, вступаючи у відносини з приводу приватизації державного, комунального майна, кожен учасник зобов'язаний неухильно його дотримуватись. Як бачимо, даним відносинам притаманний принцип імперативності – дозволено те, що чітко визначено законом (наприклад, дозволено приватизовувати те, що включено до переліку об'єктів, що підлягають приватизації; дозволено приватизовувати лише у спосіб, визначений законом для даного об'єкта і т.д.).

Враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що не зовсім правильно визнавати суспільні відносини, що утворюються в такому напрямку діяльності держави як приватизація, складовими системи господарської діяльності. Приватизація є однією з пріоритетних програм Уряду, яка спрямована не лише на перерозподіл власності в країні, а й на сприяння, в першу чергу, стабілізації національної економіки.

Оскільки приватизація не є господарською діяльністю, то за таких обставин відносини у сфері господарювання природно не можуть бути визнані родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України. Закономірно постає наступне питання, які ж суспільні відносини виступають родовим об'єктом аналізованого нами складу злочину? Для з'ясування цього питання, передусім, необхідно визначити в чому полягає шкода від незаконної приватизації державного та комунального майна.

У минулому державна монополія охоплювала всі сфери суспільного життя. Бюджет поповнювався лише за рахунок прибутків підприємств державної та колективної форм власності. На сьогодні Бюджетний кодекс України до складу доходів Державного бюджету України включає кошти від продажу активів, що належать державі (ст.29), а кошти від відчуження майна,

яке знаходиться в комунальній власності, відносить до надходжень місцевих бюджетів (ст.69) [23, с. 7, 9]. Зокрема, Фонду державного майна України у 2007 р. було поставлено завдання забезпечити надходження до Державного бюджету України коштів, отриманих від приватизації державного майна у сумі не менш як 10.587.711 тис. гривень [77], у 2008 р. - у сумі не менш як 8.602.206,7 тис. гривень [78], в 2009 р. – не менш як 9.781.224 тис. гривень [79]. Фактично ж за 2005 рік до Державного Бюджету України надійшло 20,71 млрд. грн. [110, с. 5]. Як бачимо, приватизація дає чималий внесок на поповнення бюджетів різних рівнів. Незаконна приватизація державного, комунального майна є небезпечною як для самої держави загалом, так і для кожного її громадянина зокрема. Адже бюджетні кошти – це значна частина фінансових ресурсів держави, які необхідні для функціонування її економіки [9, с. 120]. А тому це суспільно небезпечне посягання є однією з причин, які руйнують основи економічної могутності держави, призводять до зниження економічного потенціалу держави, що ослаблює державу. Незаконна приватизація впливає не лише на внутрішнє становище держави, а й заподіює значних збитків державним інтересам у зовнішньоекономічній сфері, послаблюючи її економічну могутність та знижуючи авторитет на міжнародній арені. А це відлякує потенційного інвестора в українську економіку та не створює привабливого інвестиційного клімату.

Отож, інтереси держави у сфері приватизації полягають у повному та своєчасному надходженні коштів. А шкода від незаконної приватизації державного та комунального майна, в першу чергу, полягає в ненадходженні коштів до бюджетів різних рівнів. Як відомо, відносини, які виникають у процесі формування бюджетів усіх рівнів, вважаються фінансовими, тому вищезазначені дії порушують фінансові інтереси, посягають на фінансову систему держави.

Варто згадати позицію В. Я. Тація про те, що реальною метою приватизаційного процесу, що досягається у даний час, є одержання засобів від приватизації для бюджетів різноманітних рівнів. Розмір коштів від приватизації

об'єктів державної власності, тобто виконання планів щодо їх продажу, став чи не єдиним показником, за яким визначається ефективність приватизації та якість роботи державних органів приватизації [288, с. 57]. Проводячи розмежування фінансових і господарських злочинів, П. Т. Некипелов вірно зауважив, що хоча фінансова діяльність держави тісно пов'язана з господарською, однак не співпадає з нею. Фінансова діяльність є галуззю державного управління, а не господарською галуззю [205, с. 20].

Підсумовуючи наведене, вважаємо за можливе визначити, що родовим об'єктом складу незаконної приватизації державного, комунального майна слід визнавати суспільні відносини, що виникають у сфері фінансової діяльності держави і забезпечують її ефективне функціонування на засадах, визначених законодавством України.

Ряд науковців висували ідею про виділення злочинів у сфері фінансової діяльності держави в окремий розділ. Так, П. П. Андрушко, відстоюючи позицію про окрему кримінально-правову охорону відносин, пов'язаних із фінансовою діяльністю держави, ще у 1998 р. пропонує виділити окремий розділ під назвою "Злочини, що посягають на фінансову діяльність та бюджетну систему" [1, с. 18]. Такого ж положення дотримуються В. О. Навроцький та Л. П. Брич, однак відповідну главу Особливої частини КК пропонують назвати "Злочини проти фінансових інтересів держави" [20, с. 153-156]. Цілком слушно зазначає Н. О. Гуторова, що державні фінанси, як об'єкт кримінально-правової охорони, неприпустимо включати до складу господарських відносин. Вони потребують самостійної кримінально-правової охорони [60, с. 23]. Однак такі міркування ще не знайшли свого втілення у чинному КК України, хоча заслуговують на увагу.

Викладені вище положення щодо розмежування господарських відносин та суспільних відносин у сфері приватизації, а також щодо суспільної значущості останніх, вважаємо додатковими аргументами на користь позиції науковців про виділення злочинів у сфері фінансової діяльності держави в окремий розділ Особливої частини КК України. Проте більш детальне вивчення

даного питання, зокрема назва цього розділу, його склад та місце у системі кримінального закону, залишаємо поза межами нашого дослідження.

Для визначення, які конкретно суспільні відносини піддаються загрозі заподіяння шкоди, чи яким заподіюється шкода при вчиненні злочину, необхідно перейти до аналізу безпосереднього об'єкта складу злочину, під яким слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [138, с. 111]. Саме безпосередній об'єкт дозволяє найчастіше і з найбільшою точністю провести розмежування між подібними злочинами, оскільки він у більшості випадків становить собою елемент складу, притаманний тільки цьому і більш ніякому іншому злочину [285, с. 77].

Однак, перш ніж перейти до аналізу безпосереднього об'єкта розглядуваного нами складу злочину, слід з'ясувати зміст суспільних відносин, що складаються у сфері незаконної приватизації державного та комунального майна, і взаємодію між їх структурними елементами. Це полегшить з'ясування сутності об'єкта складу злочину.

Суспільні відносини – це різноманітні багатопланові зв'язки між соціальними групами, класами, націями, а також всередині них у процесі економічного, соціального, політичного, культурного життя і діяльності [309, с. 435]. Як зазначав В. К. Глістін, поза зв'язком утворюючих структурних елементів не існує суспільного відношення в реальній дійсності [48, с. 50]. Загальновідомо, що структурними складовими суспільних відносин як об'єкта складу злочину виступають: суб'єкти (носії) охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин; предмет, з приводу якого виникають, існують чи змінюються відповідні відносини; соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин. Розглянемо вищеназвані елементи суспільних відносин у контексті вирішення проблеми безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

Коло суб'єктів правовідносин у сфері приватизації, як зазначає І. В. Стельмахович, визначається структурою процесу її проведення. До них належать, насамперед, державні органи приватизації, що реалізують державну політику з цих питань. Другим, основним суб'єктом приватизаційних правовідносин, є покупці об'єктів приватизації або їх представники. Третім суб'єктом приватизації є посередники як частина інфраструктури процесу приватизації, які здійснюють різні допоміжні функції [279, с. 91].

Встановлення учасників суспільних відносин або (що одне й те саме) його суб'єктного складу, а також їх соціальних функцій у самих відносинах, у багатьох випадках дозволяє визначити ті суспільні відносини, що виступають об'єктом того чи іншого злочину. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах нерідко використовує і сам законодавець, як для визначення меж чинності кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, які є об'єктом конкретного злочину [138, с. 102].

Перш за все учасником досліджуваних відносин виступає держава, одним із завдань якої є здійснення державної політики у сфері приватизації. Це завдання держава реалізує через органи приватизації. Систему державних органів приватизації в Україні становлять Фонд державного майна України, Фонд державного майна Автономної республіки Крим, його регіональні відділення та представництва (для приватизації державного майна) та органи, створені відповідними місцевими радами (для приватизації комунального майна). Метою їх діяльності є підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України шляхом відчуження майна, що перебуває у державній власності, майна, що належить Автономній Республіці Крим та адміністративно-територіальним одиницям, на користь фізичних та юридичних осіб. Суб'єктами даних відносин виступають також особи, які залучаються органами приватизації до процесу відчуження (службові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів, оцінювачі, аудитори тощо).

Окрім цього, до складу суб'єктів вищеназваних відносин входять фізичні та юридичні особи – покупці державного та комунального майна, їх представники та юридичні особи – об'єкти приватизації. Суб'єктами суспільних відносин у сфері приватизації державного та комунального майна можуть виступати також довірчі товариства, інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, інші фінансові посередники, які створюються з метою розвитку ринку цінних паперів та подальшого його обслуговування, зниження ризику покупців при розміщенні вкладів в об'єкти приватизації.

Говорячи про значущість кожного структурного елемента суспільного відношення для встановлення їх кримінально-правової охорони, як зазначають В. Борисов та О. Пашенко, треба підкреслити домінуючу роль його предмета. Залежно від особливостей предмета усі суспільні відносини прийнято поділяти на матеріальні та нематеріальні [17, с. 135]. Предметом охоронюваних кримінальним законом відносин у сфері приватизації державного та комунального майна, як випливає із змісту диспозиції ст. 233 КК України, виступає державне та комунальне майно (визначення категорій "державне майно", "комунальне майно" буде розкрито далі), а тому, зазначені суспільні відносини, залежно від особливостей їх предмета, належать до матеріальних.

Ще одним обов'язковим структурним елементом будь-яких суспільних відносин є соціальний зв'язок. Він завжди виникає та існує у поєднанні з тими чи іншими предметами суспільних відносин. Якщо ж предмет змінюється чи вилучається із суспільних відносин, то змінюється або припиняє своє існування соціальний зв'язок, а вслід за ним і самі суспільні відносини [286, с. 62]. Соціальний зв'язок розглядуваних нами відносин проявляється у правомірній діяльності суб'єктів у процесі відчуження майна, що перебуває в державній, комунальній власності, в порядку, визначеному чинним приватизаційним законодавством України. Права та обов'язки всіх учасників приватизаційних відносин визначаються виключно державою, а не домовленістю між ними. Незважаючи на значущість соціального зв'язку у структурі охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, його не можна ототожнювати чи

зводити до самих суспільних відносин, оскільки він завжди залишається лише певною частиною останнього [293, с. 71].

Розглядаючи безпосередній об'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна, не можна оминати увагою питання "горизонтальної" класифікації об'єктів, яка здобула широке визнання в теорії кримінального права. Виникнення даної класифікації, на думку багатьох вчених, зумовлювалось тим, що у ряді випадків один і той самий злочин посягає відразу на декілька різних об'єктів.

Як відомо, безпосередній об'єкт складу злочину можна класифікувати на основний безпосередній об'єкт та додатковий безпосередній об'єкт. Додатковий безпосередній об'єкт, у свою чергу, може бути двох видів - додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. Основний безпосередній об'єкт складу злочину – це частина родового об'єкта, що є конкретним охоронюваним нормою кримінального закону суспільним відношенням, на яке прямо і безпосередньо посягає цей злочин, і якому при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт складу злочину – це частина родового об'єкта складу злочину, що є конкретним охоронюваним нормою закону України про кримінальну відповідальність суспільним відношенням, яке в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього злочину йому обов'язково заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода. Додатковий факультативний безпосередній об'єкт складу злочину – це частина родового об'єкта складу злочину, що є конкретним охоронюваним нормою закону України про кримінальну відповідальність суспільним відношенням, яке в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього злочину йому не завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [57, с. 200].

Суперечливість позицій науковців щодо безпосереднього об'єкта складу незаконної приватизації, що наведені у підрозділі 1.1, вимагає проведення

досліджень з метою з'ясування питання, які ж суспільні відносини виступають основним безпосереднім об'єктом складу незаконної приватизації державного та комунального майна. Як нами було відмічено, більшість науковців безпосереднім об'єктом складу злочину, що аналізується визнають передбачений законодавством порядок приватизації державного і комунального майна [66, с. 843; 134, с. 262; 194, с. 619]. Однак така позиція науковців викликає заперечення. Саме поняття "порядок" означає стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад, злагодженість, узгодженість у діях, організованість, додержання правил, норм поведінки де-небудь; дисципліна [24]. Тому порядок приватизації – це послідовність певних дій щодо здійснення відчуження державного чи комунального майна на користь юридичних та фізичних осіб або ж сукупність законодавчих актів, які регламентують такі дії. А такий підхід суперечить теорії об'єкта складу злочину, відповідно до якої об'єкт – це суспільні відносини.

Враховуючи вищенаведене, пропонується основним безпосереднім об'єктом складу незаконної приватизації державного та комунального майна вважати суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень, представництв, чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення.

Особливістю досліджуваного нами складу злочину є те, що він, водночас із основним безпосереднім об'єктом, завдає шкоди й іншим суспільним відносинам, що також виступають об'єктами кримінально-правової охорони. Однак слід наголосити на тому, що науково-практичні коментарі та більшість наукових праць з цього питання не виділяють додаткового обов'язкового та додаткового факультативного об'єктів означеного нами складу злочину.

Приватизацію можна називати по-різному – як регулятор перерозподілу державної власності, як процес трансформації власності, як одна з підстав набуття права власності. Але суть залишається одна – основою приватизації є право власності. Суть приватизації визначається суттю приватної власності. У приватизації реалізується юридичний зміст власності – у законодавчому порядку недержавним власникам передається право володіння, користування і розпорядження майном державних та комунальних підприємств.

Доречно зазначити, що в економічному аспекті приватизація означає перетворення державних засобів виробництва та іншого майна у недержавні, тобто у приватну власність. Отже, в економічному значенні сутність приватизації полягає у зміні економічних відносин державної власності на відносини приватної власності на засоби виробництва [324, с. 270]. Тому неможливо, завдаючи істотної шкоди відносинам, які виникають у процесі приватизації, не завдати шкоди відносинам власності.

Одним із основних доводів про правильність наведеної позиції виступає те, що до прийняття чинного КК України діяння з незаконної приватизації державного та комунального майна визнавались, як правило, посяганнями проти власності. Так, на Луганщині було порушено кримінальну справу щодо службових осіб відкритого акціонерного товариства "Верона плюс" за ознаками злочину, передбаченого ст.86-1 КК України 1960 р., які після придбання 35% акцій "Луганськoblenergo" не виконали інвестиційних зобов'язань на суму 8,2 млн. грн., а акції реалізували нерезидентам України, чим завдали збитків державі [181, с. 621].

Отже, додатковим обов'язковим об'єктом даного складу злочину є суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом.

П. І. Заруба наголошує, що склад злочину, передбаченого ст. 233 КК України, сформульовано таким чином, що при вчиненні будь-якого альтернативного діяння, виписаного в диспозиції, завдається шкода відносинам у сфері службової діяльності. Незаконна приватизація державного та комунального майна можлива тільки за сприяння з боку представників органів

державної влади та органів місцевого самоврядування, тому додатковим безпосереднім об'єктом незаконної приватизації є відносини у сфері службової діяльності [103, с. 67]. Однак він не зазначає, чи це додатковий обов'язковий чи додатковий факультативний об'єкт. Думається, що відносини у сфері службової діяльності можуть бути додатковим факультативним об'єктом складу незаконної приватизації державного та комунального майна.

Правильність даного висновку підтверджується передусім матеріалами судової практики. Так, вироком Рубіжанського суду Луганської області засуджено за ч.1 ст.233 КК України громадянку Г., яка вчинила незаконну приватизацію комунального майна (квартири). Зловживаючи довірою знайомої І., Г. попросила її скласти від імені померлого квартиронаймача заяву про те, що він просить прописати свою сестру та її дочку на житлову площу даної квартири. В ході слідства та судового розгляду не виявлено ні родинних зв'язків між Г. та померлим квартиронаймачем, ні жодних інших підстав, які б давали Г. право на приватизацію цієї квартири [102, с. 70]. Як бачимо, у даному випадку до відповідальності притягнуто неслужбову особу. Однак непоодинокими є випадки притягнення службових осіб до кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного та комунального майна. Зокрема, у березні 2006 р. прокуратурою Автономної Республіки Крим порушено кримінальну справу щодо службових осіб Керченської міської ради, які незаконно продали дитячий садок, загальною площею 476 кв. м., за 42 тис. грн., а відповідно до п.5 ст.63 Закону України "Про освіту" [84] об'єкти освіти та науки не підлягають приватизації. Злочинні дії кваліфіковано за ч. 2 ст. 233 КК України [263, с. 61].

Як впливає з диспозиції ст. 233 КК України, досліджуваний нами злочин завжди вчиняється з приводу певних предметів, а тому належить до так званих предметних злочинів. Аналіз предмета складу незаконної приватизації державного, комунального майна має важливе значення для встановлення складу злочину, вирішення питання кримінальної відповідальності, для правильної кваліфікації злочину, для відмежування суміжних складів злочинів.

Без установлення предмета складу злочину у багатьох випадках ускладнюється конкретизація об'єкта злочину. Поки не відомо, на кого або на що, на який матеріальний об'єкт було спрямовано злочинну дію під час учинення багатьох суспільно небезпечних діянь, неможливо визначити і об'єкт цих посягань [125, с. 107-108]. Більше того, у разі, коли предмет є обов'язковою ознакою, саме він найчастіше встановлюється раніше за все, і нерідко за допомогою отриманих про нього даних з'ясовується решта ознак складу злочину [139, с. 94].

У науковій літературі під поняттям "предмет складу злочину" розуміють речі матеріального світу, з приводу яких чи шляхом дії на які вчиняється злочин [69, с. 42], з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [287, с. 33], впливаючи на які суб'єкт заподіює шкоду об'єкту [73, с. 44; 202, с. 153-154; 276, с. 56-58].

Зазначимо, що ст. 233 КК України визначає родові ознаки предмета незаконної приватизації державного і комунального майна. А тому предмет виступає обов'язковою ознакою даного складу злочину. Науковці є одностайними у тому, що предметом досліджуваного нами складу злочину виступає державне і комунальне майно. І більшість фахівців у галузі кримінального права безспідставно вважають цей перелік вичерпним [60, с. 118; 132, с. 36-37; 135, с. 209; 194, с. 619-620]. Проте інші правники пропонують предметом складу незаконної приватизації державного, комунального майна визнавати, також, і підроблені приватизаційні документи [103, с. 67; 137, с. 262; 142, с. 640; 197, с. 479]. До цієї групи вчених долучається О. О. Дудоров, який до предмета зазначеного складу злочину відносить приватизаційні документи [66, с. 847]. Такі погляди правників можна вважати дискусійними.

Справді, чи можуть приватизаційні документи бути предметом злочину, якщо вони за своїми властивостями більше схожі на знаряддя вчинення злочину, оскільки під час незаконної приватизації державного, комунального майна на них не спрямовується злочинний вплив. З нашої точки зору, автори,

котрі дотримуються такої позиції, не виходять на рівень розмежування знарядь, засобів та предмета складу злочину і тому, вважаємо, помилково відносять приватизаційні документи до останнього. А це, в свою чергу, ускладнює застосування ст. 233 КК України. Загалом у науці кримінального права питання розмежування предмета складу злочину від знарядь і засобів вчинення злочину є досить проблематичним. Тому стає очевидною необхідність з'ясування питання: приватизаційні документи – це предмет складу незаконної приватизації державного, комунального майна чи знаряддя вчинення цього злочину?

Знаряддям злочину є предмети, документи, речовини, за допомогою яких здійснюється вплив на потерпілого чи предмет злочину або іншим чином полегшується досягнення злочинної мети [326, с. 631]; це річ матеріального світу, що використовується для безпосереднього виконання об'єктивної сторони складу злочину [315, с. 59]. Варто зазначити, що під приватизаційними документами слід розуміти різного роду документи, які, залежно від об'єкта і способу приватизації, складаються, подаються і використовуються у процесі приватизації державного і комунального майна, в тому числі документи, які підтверджують внесення плати за об'єкт і документи, за допомогою яких оформляється перехід права власності на приватизований об'єкт.

Зважаючи на особливу важливість питання про відмежування предмета злочину від знарядь і засобів вчинення злочину, Є. В. Лашук розробив правила розмежування цих ознак [166, с. 11]. Дотримуючись їх, спробуємо дати відповідь на поставлене нами запитання.

Перш за все, знаряддя і засоби є завжди "активними" ознаками злочину, тобто завжди використовуються злочинцем для досягнення певного результату; предмет злочину є "пасивним" – саме на нього спрямовані діяння злочинця. П. С. Матишевський з цього приводу зазначив: "Якщо предмет злочину – це те, на що впливає злочинець, то знаряддя – це предмети, за допомогою яких вчиняється злочинне діяння" [174, с. 105]. Так, використовуючи підроблені приватизаційні документи, суб'єкт бажає незаконно заволодіти державним чи

комунальним майном або сприяти незаконному заволодінню іншими особами. Злочин вчиняється саме з приводу державного чи комунального майна, а не з приводу підробки приватизаційних документів.

По-друге, властивості предмета, як правило, передбачається використовувати у більш-менш віддаленому майбутньому, а властивості знарядь завжди використовуються злочинцем безпосередньо при вчиненні злочину. Так, диспозиція ст. 233 КК України передбачає використання підроблених приватизаційних документів для незаконної приватизації державного та комунального майна, а використовувати ж саме державне чи комунальне майно можна лише з моменту закінчення злочину, тобто з моменту незаконної приватизації.

По-третє, якщо предмет злочину завжди вказує на ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, а також характеризується злочинним впливом на нього у вигляді дії чи бездіяльності, то знаряддя, навпаки, характеризують дію суб'єкта. Використання суб'єктом підроблених приватизаційних документів для вчинення розглядуваного нами злочину, не пов'язане з метою впливу на них, мета злочинця спрямована на державне чи комунальне майно.

По-четверте, знаряддя вчинення злочину залежать від наявності предмета злочину і, навпаки, предмет злочину не залежить від наявності тих чи інших знарядь вчинення злочину. Так, підробити приватизаційні документи можна лише щодо наявного державного чи комунального майна.

І, зрештою, предмет, як правило, підлягає поверненню потерпілому (незаконно приватизоване майно повертається відповідно в державну чи комунальну власність), тоді як знаряддя (підроблені приватизаційні документи) завжди підлягають вилученню чи знищенню.

Зазначене дає підстави стверджувати, що підроблені приватизаційні документи використовуються для виконання об'єктивної сторони, а тому є знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України. Предметом

розглядуваного складу злочину є лише майно, що перебуває у державній і комунальній власності [147, с. 80-81].

Для розробки питання предмета незаконної приватизації державного та комунального майна вважаємо за необхідне виділити соціальну, фізичну і юридичну ознаки, що притаманні кожному предмету складу злочину. Як зазначає М. Й. Коржанський, фізичні чи соціальні властивості предмета злочину в багатьох випадках служать підставою для розрізнення суміжних злочинів, а також для відмінності злочину від незлочинних дій [126, с. 129].

Фізична ознака предмета злочину свідчить про те, що він за загальним правилом є матеріальним свідченням існування тих чи інших суспільних відносин [223, с. 85]. Фізична ознака предмета складу незаконної приватизації державного та комунального майна полягає в тому, що він може існувати тільки у вигляді матеріальних об'єктів, які можуть фіксуватись органами чуття людини і мають грошовий вираз. Фізична ознака знаходить свій прояв і у тому, що предмет як матеріальна цінність завжди наділена якісними та кількісними властивостями. В окремих випадках законодавець спеціально виділяє ту чи іншу властивість предмета як обов'язкову для певного складу злочину [167, с. 61]. Зокрема, кількість предмета – незаконна приватизація державного та комунального майна у великих розмірах – є кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України.

Соціальна ознака предмета складу злочину свідчить про його нерозривний зв'язок з об'єктом складу злочину. Державне і комунальне майно є предметом, з приводу якого існують суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим та його регіональних відділень і представництв чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення. Саме ці відносини охороняються кримінальним законодавством від суспільно небезпечних

посягань і є безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України. Шкода цьому об'єкту завдається, в одних випадках, шляхом заниження вартості державного чи комунального майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом чи використання підроблених приватизаційних документів, в інших випадках – шляхом приватизації майна, яке не підлягає приватизації, або приватизації неправомочною особою. Незаконна приватизація посягає на суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави, оскільки бюджет держави зазнає втрат значних грошових надходжень, чим і заподіюється зазначеним відносинам істотна шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Ненадходження грошових коштів до бюджетів відповідного рівня ставить під загрозу виконання державою прийнятих на себе обов'язків з реалізації соціальних програм [148, с.330-331].

Так, прокуратурою Полтавської області порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 233 КК України щодо службових осіб Полтавського регіонального відділення Фонду державного майна України, які кілька років тому під час роздержавлення майна обласного державного рибного господарства здійснили незаконну передачу на користь іншого суб'єкта господарювання комплексу гідротехнічних захисних споруд, які мали бути передані на баланс державного підприємства "Укрриба" як об'єкти, що не увійшли до статутних фондів господарських товариств у ході приватизації. Внаслідок таких дій державі було завдано збитків на 24 млн. гривень [30].

Предметові складу злочину притаманна і юридична ознака: наявність злочинних діянь, вчинених з приводу відповідних матеріальних цінностей та (або) спрямованих безпосередньо на них; підпорядкованість предмета об'єкту складу злочину; суб'єктивне ставлення злочинця до предмета (бажання вплинути на нього певним чином); форма визначення (як саме – безпосередньо чи опосередковано предмет злочину визначений у кримінально-правовій нормі) та факультативність (предмет не є обов'язковим для всіх складів злочинів) [166, с. 10]. Предмет виступає обов'язковою ознакою досліджуваного складу

злочину, оскільки в кримінальному законі зазначені його родові ознаки, а саме – приналежність майна до державної чи комунальної власності.

Диспозиція ст. 233 КК України носить бланкетно-описовий характер, тому для з'ясування, що розуміється під державним і комунальним майном, необхідно звернутись до інших нормативно-правових актів. Правовий режим державного і комунального майна, що підлягає приватизації, встановлюється Законом України "Про приватизацію державного майна" [94], Законами України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95], "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" [85], "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" [86] та ін. Додержання встановленого законодавством України правового режиму щодо державного або комунального майна, яке приватизується, є необхідною умовою нормального функціонування певної групи суспільних відносин щодо мобілізації коштів до бюджетів та державних цільових фондів. Це пояснюється тим, що кошти, одержані від приватизації державного або комунального майна, виступають суттєвим джерелом наповнення державних фондів фінансових ресурсів [60, с. 118-119].

Під державним майном слід розуміти майно, що перебуває у державній власності, а також у власності Автономної Республіки Крим. У ч. 1 ст. 5 Закону України "Про приватизацію державного майна", під державним майном розуміється майно, що перебуває у державній власності і підлягає приватизації, а саме: майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними майновими комплексами, якщо в разі їх виділення у самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва з основної спеціалізації підприємства, зі структури якого вони виділяються; об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти; акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств та інших об'єднань [94].

Ч. 1 ст. 5 Закону України "Про приватизацію державного майна" [94] згідно із Законами України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" від 20 грудня 2005 р. № 3235- IV (ст.93) [76] та "Про Державний бюджет України

на 2007 рік" від 19 грудня 2006 р. № 489-V (ст.83) [77], в редакції Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 03 червня 2008р. № 309-VI [75] доповнена положеннями, відповідно до яких до переліку державного майна, що підлягає приватизації, включено земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації.

Власність територіальних громад села, селища, міста, тобто комунальна власність, із прийняттям Конституції України стала відокремленою від державної, самостійною формою власності. Право комунальної власності закріплене в Конституції України (ст.ст. 142, 143) [119] та у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" (абз. 15 ст. 1) [82], а саме: правом комунальної власності визнається право територіальної громади села, селища, міста володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Відчуження майна, що є у комунальній власності, регулюється положеннями Закону України "Про приватизацію державного майна", інших законів з питань приватизації і здійснюється органами місцевого самоврядування. Отже, комунальним визнається майно, яке перебуває у власності територіальної громади села, селища, міста, тобто комунальній власності.

Слід зазначити, що все державне та комунальне майно можна поділити на дві групи: майно, що підлягає приватизації, та майно, що не підлягає приватизації. Як перше, так і друге може виступати предметом досліджуваного нами злочину. Так, при приватизації державного, комунального майна, що не підлягає приватизації, предметом може бути виключно державне чи комунальне майно, яке не підлягає приватизації. При вчиненні інших діянь, передбачених диспозицією ст. 233 КК України, предметом є майно, що, згідно з чинним законодавством України, підлягає приватизації.

Виходячи із положень чинного законодавства, приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства [94]. До об'єктів, що мають загальнодержавне значення, належать майнові

комплекси підприємств, їх структурних підрозділів, основним видом діяльності яких є виробництво товарів (робіт, послуг), що мають загальнодержавне значення.

Слід мати на увазі, що перелік об'єктів загальнодержавного значення містить ст. 5 Закону України "Про приватизацію державного майна" [94], а тому, вважаємо, не доцільним наводити його повністю. Зазначимо лише їх групи, зокрема: а) об'єкти, які забезпечують виконання державою своїх функцій, забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України; б) об'єкти, діяльність яких забезпечує соціальний розвиток, збереження та підвищення культурного, наукового потенціалу, духовних цінностей; в) об'єкти, контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або реалізації небезпечної продукції, послуг або небезпечних виробництв; г) об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому.

Необхідно також зазначити, що перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, не є постійним. Затвердження такого переліку об'єктів, відповідно до п. 36 ст. 85 Конституції України [119] є виключною компетенцією Верховної Ради України. Поіменний перелік зазначених об'єктів, які розподіляються за органами управління та областями, затверджуються Верховною Радою за поданням Кабінету Міністрів України у формі прийняття відповідного Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" [88]. Даний Закон у додатку №1 містить перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Верховна Рада України, вносячи зміни та доповнення до цього Закону, змінює і сам перелік. Згідно з Концепцією політики Кабінету Міністрів України щодо управління об'єктами державної власності [261] проголошено курс на скорочення переліку об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації.

У додатку №2 Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" [88] міститься перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоратизовані. Відповідно до п. 1 Указу Президента України "Про корпоратизацію підприємств" від 15 червня 1993 р. №210/93 [300] корпоратизацією визнається перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш як 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих та науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність із чинним законодавством у відкриті акціонерні товариства. Корпоратизація виступає складовою частиною процесу роздержавлення майна і передуює приватизації. Тому поняття "роздержавлення" та "приватизація" не слід ототожнювати.

Казенні підприємства, відповідно до ст. 76 Господарського кодексу України [50], створюються у галузях народного господарства, в яких: законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам; основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним. Казенне підприємство за рішенням Кабінету Міністрів може бути перетворене на державне підприємство, яке, відповідно до чинного законодавства України, не підлягає приватизації.

Відповідно до п. 5 ст. 63 Закону України "Про освіту" [84] не підлягають приватизації об'єкти освіти та науки, що фінансуються з бюджету, а також підрозділи, технологічно пов'язані з навчальним та науковим процесом. 28 вересня 2008 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" [89], яким затвердила конкретний перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації.

Не можна оминати увагою позицію О. О. Дудорова, який дійшов висновку, що предметом аналізованого складу злочину не можуть виступати об'єкти житлового фонду, а також об'єкти соціально-культурного призначення, що фінансуються з державного бюджету, оскільки на них не поширюється дія Закону України "Про приватизацію державного майна" [66, с. 847]. Проте у подальшому науковець підставно змінив свою позицію на протилежну. Зокрема, він зазначає, що з одного боку, врахування характеру діянь, криміналізованих ст. 233 КК України, її місця в системі Особливої частини КК (розміщення у розділі "Злочини в сфері господарської діяльності"), тієї обставини, що регулятивне законодавство не поширює свою дію на відчуження певних різновидів майна, наводить на думку про те, що предметом аналізованого злочину не виступають об'єкти державного земельного і житлового фондів ("дух закону"). З іншого боку, запропоноване тлумачення кримінального закону є обмежувальним у тому сенсі, що диспозиція ст. 233 КК сформульована таким чином, що дозволяє охопити випадки незаконної приватизації будь-якого державного або комунального майна, включаючи об'єкти земельного і житлового фондів ("буква закону") [68].

Ми не поділяємо першої позиції. Адже приватизаційне законодавство, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України "Про приватизацію державного майна" [94], складається не лише із цього закону, а й інших законів України з питань приватизації. Зокрема, приватизація державного житлового фонду регулюється Законом України "Про приватизацію державного житлового фонду" [93]. А тому твердження, що поняттям приватизації не охоплюється приватизація державного житлового фонду, лише з огляду на те, що на неї не поширюється дія одного із приватизаційних нормативно-правових актів, не є виправданим.

Окрім предмета як ознаки, що характеризує об'єкт складу злочину, окремі науковці виділяють ще й потерпілого [270, с. 15]. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України потерпілим визнається фізична особа, якій злочином безпосередньо заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду [144]. Однак, потрібно зважати на потерпілого не тільки в рамках

кримінального процесу, а й закріпити поняття потерпілого на рівні кримінального закону [251, с. 66]. Вважаємо, що потерпілими від незаконної приватизації державного, комунального майна є як держава загалом, так і кожен її громадянин зокрема.

2.2. Об'єктивна сторона складу незаконної приватизації державного, комунального майна

Суспільно небезпечне діяння описується у диспозиції статті Особливої частини КК України, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони відповідного складу злочину. "Тільки вчинення суспільно небезпечного діяння, в якому знаходиться об'єктивний вияв лихої волі людини, – зазначає М. Й. Коржанський, – утворює злочин і дає підстави для кримінальної відповідальності. Багато видатних мислителів-гуманістів минулого шукали і вимагали встановлення об'єктивного критерію (виміру) для оцінки поведінки людини, бо тільки об'єктивний прояв, поведінка дає можливість виключити сваволлю в оцінці мети та наміру злочинця" [121, с. 190].

Одним із перших, хто трактував зміст об'єктивної сторони складу злочину наближено до розуміння сучасними науковцями, був А. Н. Трайнін. Він поділяв ознаки даного елемента на обов'язкові, до яких відносив суспільно небезпечне діяння, шкідливі наслідки та причинний зв'язок між ними, та факультативні – предмет посягання, спосіб, час, місце, обстановка вчинення злочину [291, с. 131-190]. Поняття об'єктивної сторони інтерпретується у науковій літературі по-різному. Так, В. К. Грищук вказує, що об'єктивна сторона складу злочину – це елемент складу злочину, що є сукупністю ознак (ознакою), що характеризують (характеризує) зовнішню сторону злочину і чітко визначені (визначена) нормою кримінального закону, яка закріплює даний склад злочину [57, с. 215]. В. М. Кудрявцев під об'єктивною стороною розуміє сукупність ознак, які характеризують процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, який розглядається

з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із злочинного діяння суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату [157, с. 9]. Об'єктивна сторона злочину є зовнішнім актом злочинного діяння, що протікає в умовах певного місця, часу і обстановки [290, с. 6].

Залежно від опису в диспозиціях норм Особливої частини КК України всі ознаки об'єктивної сторони можна поділити на дві групи: обов'язкові та факультативні. Одні науковці до обов'язкових відносять лише суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність), а до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановку вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, а також засоби і знаряддя вчинення злочину [202, с. 157; 292, с. 72, 110; 311, с. 81], інші ж обов'язковими вважають суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками [6, с. 145-155; 133, с. 90; 138, с. 116-117].

Г. В. Тимейко, досліджуючи об'єктивну сторону складу злочину, слушно зауважив, що обов'язковими є такі ознаки, які необхідні для всіх складів злочинів. До них належать дія та бездіяльність. Жоден злочин не може мати місця, якщо не буде вчинено суспільно небезпечної дії чи бездіяльності. Факультативними є такі ознаки, які необхідні лише для окремих конкретних складів злочинів. До них належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час і обстановка вчинення злочину. В одних випадках ці ознаки знаходяться за межами складу, в інших – зазначаються у законі як основні чи кваліфікуючі ознаки [290, с. 10]. Не залишаючи поза увагою нашого дослідження зазначені дискусійні підходи, вважаємо за доцільне підкреслити, що склад обов'язкових ознак об'єктивної сторони прямо залежить від законодавчої конструкції складу злочину.

Залежно від конструкції об'єктивної сторони розрізняють злочини з матеріальним, формальним та усіченим складом. Злочинами із матеріальним складом вважаються такі, при конструюванні об'єктивної сторони яких

законодавець як обов'язкову ознаку передбачає певні суспільно небезпечні наслідки. У таких складах об'єктивна сторона отримує свій повний розвиток тільки за умови настання зазначених наслідків, і тільки з цього моменту злочин вважається закінченим [138, с. 97]. Злочини із формальним складом – це злочини, в яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі злочини вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій. Різновидом злочинів із формальним складом визнаються, так звані, усічені склади злочинів, які у зв'язку з їх підвищеною суспільною небезпекою визнаються закінченими на більш ранніх стадіях вчинення злочину - готуванні або замаху [133, с. 72-73].

Така термінологія (формальний, матеріальний) носить умовний характер, оскільки зрозуміло, що злочини формальними не бувають, становлячи у всіх випадках діяння, небезпечні для суспільства і держави. Різниця полягає у тому, що в матеріальних складах злочинів необхідно встановлювати та доказувати наявність суспільно небезпечних наслідків протиправного діяння і причинного зв'язку між дією (бездіяльністю) і певним суспільно небезпечним наслідком, а у формальних складах встановлювати та доказувати їх не потрібно [109, с. 148]. Точне встановлення ознак об'єктивної сторони дає можливість розмежувати окремі злочини, правильно кваліфікувати вчинене [173, с. 9].

З приводу значення об'єктивної сторони свого часу доречно зауважив В. М. Кудрявцев: без об'єктивної сторони діяння не може бути посягання на об'єкт, немає і суб'єктивної сторони як певного відображення об'єктивних ознак діяння у свідомості суб'єкта, і, нарешті, відсутній суб'єкт злочину. В сукупності з іншими елементами злочину об'єктивна сторона визначає ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, ступінь вини злочинця та впливає на характер міри покарання, що йому призначається [157, с. 49].

Враховуючи наведене, можна констатувати, що об'єктивна сторона складу незаконної приватизації державного, комунального майна має важливе кримінально-правове значення, а отже, потребує вивчення. Стан проблеми свідчить про те, що зовнішня сторона складу злочину, передбаченого ч. 1

ст. 233 КК України, досі не знайшла свого максимально глибокого дослідження. А тому, мета дослідження у даному підрозділі – на основі науково-визначених ознак об'єктивної сторони складу злочину з'ясувати об'єктивну сторону складу незаконної приватизації державного та комунального майна.

Як відомо, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу злочину виступає суспільно небезпечне діяння. Без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинений жоден злочин. У теорії кримінального права під суспільно небезпечним діянням прийнято розуміти протиправну, свідому, вольову активну чи пасивну поведінку людини у зовнішньому світі, що спричиняє шкоду суспільним відносинам [295, с. 115]. Формами вираження діяння є дія та бездіяльність. Незаконна приватизація державного, комунального майна може бути вчинена лише шляхом активних дій. Суспільно небезпечна (злочинна) дія – це вид суспільно небезпечного (злочинного) діяння, що являє собою активну суспільно небезпечну, протиправну, винну поведінку суб'єкта злочину, яка безпосередньо чи опосередковано заподіює істотну шкоду або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони [57, с. 225].

Із зовнішнього боку злочинна дія завжди становить негативний суспільно небезпечний вплив суб'єкта на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Діяння, за які передбачена відповідальність за ч. 1 ст. 233 КК України, мають бути наділені такими ознаками, як суспільна небезпечність і протиправність.

Суспільна небезпечність досліджуваних діянь полягає у тому, що вони безпосередньо заподіюють істотну шкоду або створюють загрозу її заподіяння відносинам, які становлять безпосередній об'єкт даного складу злочину, а саме відносинам, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень, представництв, чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного,

комунального майна [149, с. 266] з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення. Під протиправністю означених нами дій слід розуміти їх суперечність відповідній правовій нормі, порушення якої карається кримінальним законом.

Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна вирізняється тією особливістю, що диспозиція даної кримінально-правової норми є, як ми вже зазначали, бланкетно-описовою — її зміст визначається не тільки цією нормою, а й нормативно-правовими актами інших галузей права. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, носить досить непростий характер, оскільки вирізняє в альтернативі декілька ознак.

Науковці, що досліджували незаконну приватизацію державного, комунального майна, одностайні щодо того, що законодавець у ч. 1 ст. 233 КК України передбачив в альтернативі чотири діяння, в яких може полягати незаконна приватизація [66, с. 847-848; 99, с. 83-84; 142, с. 641], а саме: 1) у приватизації державного чи комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; 2) у приватизації державного чи комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів; 3) у приватизації державного чи комунального майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; 4) у приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою.

У даному випадку, вбачаємо доречним з'ясувати, до якої саме ознаки об'єктивної сторони слід відносити таку ознаку, передбачену в ст. 233 КК України, як використання підроблених приватизаційних документів – до дії чи до способу вчинення злочину? Для цього з'ясуємо, що таке спосіб вчинення злочину.

Відомо, що спосіб вчинення злочину – це сукупність методів, прийомів, певна послідовність рухів, що застосовуються суб'єктом для вчинення злочину [57, с. 245]; система взаємопов'язаних, цілеспрямованих актів поведінки, дій,

операцій, прийомів, рухів, якими користується людина при вчиненні злочину [71, с. 12-20]; певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які застосовуються особою при вчиненні умисних і необережних злочинів, поєднаних із вибіркоким використанням засобів його вчинення [157, с. 71-75]. Сутність способу вчинення злочину полягає в тому, що він становить собою операційний аспект дій, свідчить про динамічну своєрідність його виконання, вказує на те, як, яким чином, у якій послідовності і зі застосуванням яких сил та засобів, та в яких об'єктивно-предметних умовах воно виконано [225, с. 32-36].

З огляду на викладене, стає очевидним, що, доречніше вести мову про спосіб вчинення злочину.

Окрім цього, якщо вдатись до граматичного тлумачення ч. 1 ст. 233 КК України, то вбачається, що законодавцем передбачено в альтернативі три діяння, одне з яких можливо вчинити двома способами, зокрема:

1) приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості:

- через визначення її у спосіб, не передбачений законом,
- через використання підроблених приватизаційних документів;

2) приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом;

3) приватизація неправомочною особою.

Адже при конструюванні диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України законодавець термін "приватизація" вживає тричі, що дозволяє допустити наявність лише трьох вищенаведених форм незаконної приватизації, які охоплюються досліджуваною нормою. Отже, як бачимо, ч.1 ст. 233 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, є недостатньо чіткою, її формулювання є неоднозначним, а це може призвести до неправильного застосування її на практиці, що, вважаємо, є вагомим аргументом на користь зміни редакції досліджуваної нами норми.

Слушно з цього приводу, зазначають О. О. Дудоров та Є. Письменський, що закон (й особливо, якщо це закон кримінальний) має бути зрозумілим для

правозастосувачів та інших адресатів, а форма його вираження – ідентичною волі законодавця. Невизначеність складу того чи іншого злочину, не дозволяючи чітко розмежувати злочинну і незлочинну поведінку, по-перше, суперечить принципу законності як одному з основних принципів юридичної відповідальності, по-друге, явно не узгоджується зі ст. 57 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право знати свої обов'язки, по-третє, ускладнює виконання Кримінальним кодексом такого завдання, як запобігання злочинам, адже потенційний злочинець не має чіткої інформації про суть кримінально караної поведінки [68].

Перш ніж здійснити аналіз кожної із наведених форм, розглянемо питання щодо моменту закінчення означеного складу злочину, оскільки воно має не лише теоретичне, а й, безумовно, практичне значення. Так, суб'єкту злочину з причин, що не залежать від його волі, не завжди вдається довести до кінця задуманий і розпочатий злочин. Будь-який умисний злочин у своєму розвитку може пройти стадії готування, замаху та закінченого злочину, які різняться між собою ступенем суспільної небезпеки. Знаючи юридичну конструкцію складу злочину і момент, з якого він вважається закінченим, можна правильно визначити, на якому етапі реалізації злочинного наміру зупинився суб'єкт, а відповідно – призначити справедливу міру покарання.

Розглянувши диспозицію ч. 1 ст. 233 КК України, можна стверджувати, що за особливостями конструкції складу злочину незаконна приватизація державного, комунального майна належить до злочинів із формальним складом, оскільки законодавець для кримінально-правової кваліфікації даного діяння не передбачає необхідності встановлення суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діянням і наслідками. Хоча, це не означає, що незаконна приватизація не може спричиняти таких наслідків, але вони перебувають поза рамками складу злочину. Загалом, у науці кримінального права домінує позиція, що немає злочинів, які не заподіюють шкоди об'єктові кримінально-правової охорони, тобто не тягнуть за собою суспільно небезпечних наслідків [159, с. 109; 290, с. 5-6].

З огляду на викладене, злочин, що досліджується, вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого з діянь, в альтернативі передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України. Тому більшість фахівців у галузі кримінального права підставно, на наш погляд, обстоюють позицію, що аналізований злочин вважається закінченим з моменту незаконної приватизації [66, с. 858; 142, с. 644; 194, с. 623]. Натомість, автори науково-практичного коментаря до КК України за редакцією М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка злочин, передбачений ч. 1 ст. 233 КК України, вважають закінченим з моменту затвердження приватизаційних документів [199, с. 402]. Із такою точкою зору погодитись не можна. У даному випадку незрозумілим є, які саме документи маються на увазі, адже у процесі приватизації складаються і використовуються різного роду документи протягом певного проміжку часу. Тому вищенаведене трактування моменту закінчення злочину унеможливить правильне застосування досліджуваної норми та може призвести до порушення прав особи.

На думку П. І. Заруби, використовуючи словосполучення "сама приватизація", законодавець вказує на приватизацію як на результат процесу відчуження майна, тобто на перехід права власності. Ці форми злочину (приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою) утворюють матеріальний склад, який характеризується наявністю злочинних наслідків та причинного зв'язку [99, с. 104]. Злочин в розглядуваних формах слід вважати закінченим тоді, коли встановлено, що приватизоване майно перейшло до нового власника [99, с. 105].

Далі автор зазначає, що приватизація шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, а також приватизація шляхом використання підроблених приватизаційних документів – це дії у процесі відчуження майна, дії під час приватизації. Ці форми злочину утворюють формальний склад, який не передбачає настання наслідків, у тому числі і переходу права власності. У цих випадках злочин вважається закінченим з моменту визначення заниженої вартості або в момент подання підроблених

приватизаційних документів [99, с. 104]. Однак з такою позицією ми погодитись не можемо. Оскільки законодавець передбачає кримінальну відповідальність за приватизацію, то, на наш погляд, для визначення складу злочину як закінченого повинна відбутись приватизація. А подання підrobлених приватизаційних документів і визначення заниженої вартості будуть утворювати лише замах на злочин, передбачений ст. 233 КК України.

Приватизація вважається закінченою з моменту переходу права власності на об'єкт приватизації. Тут і виникає проблема, вирішення якої потребує глибокого дослідження цивільного та приватизаційного законодавства з питань моменту набуття права власності під час приватизації державного, комунального майна. На даний час виникає необхідність усунення колізій стосовно моменту набуття права власності на об'єкт приватизації.

Правові засади інституту права власності, в тому числі і моменту набуття права власності, закладені Цивільним кодексом України. Відповідно до ч. 3 ст. 334 Цивільного кодексу України право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, а такими є договори купівлі-продажу державного та комунального майна, виникає у набувача з моменту такого посвідчення [317].

Донедавна право власності на об'єкти приватизації, відповідно до приватизаційного законодавства, покупець набував з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного чи комунального майна. А тому не виникало жодних проблем з приводу визначення моменту закінчення аналізованого нами складу злочину.

На сьогодні у зв'язку зі змінами, внесеними до Закону України "Про приватизацію державного майна" ч. 4 ст. 27 [94] та Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" ст. 22 [95] Законами України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" [76] та "Про Державний бюджет України на 2007 рік" [77], а згодом Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів" [75] право власності на

приватизований об'єкт переходить до покупця з моменту сплати повної вартості придбаного об'єкта приватизації.

Таке нововведення було зумовлене тим, що покупець, підписавши договір купівлі-продажу державного чи комунального майна, але не сплативши його вартості, отримував право власності на об'єкт. А оскільки, відповідно до чинного законодавства, власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном, то і має право на безперешкодне використання такого об'єкта. Фактично користуючись та розпоряджаючись ним, покупець не оплачував його вартості. Тому поставало питання про розірвання такого договору купівлі-продажу в судовому порядку і повернення майна у державну чи комунальну власність. Іноді судовий розгляд невинувато затягувався, а відповідно, термін користування об'єктом приватизації тривав. Відтак у багатьох випадках вже не було що повертати. Та й розмір штрафних санкцій не покривав фактичних збитків. Окрім того, тривалий час не було нормативно-правового акта, який би передбачав процедуру повернення майна у державну власність після розірвання договору купівлі-продажу майна, придбаного у процесі приватизації. Тому органи приватизації, маючи рішення суду про розірвання договору купівлі-продажу та повернення майна у державну власність, не могли повернути майно. Лише 18 січня 2001 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову за №32 "Про затвердження порядку повернення у державну власність об'єктів приватизації у разі розірвання або визнання недійсними договорів купівлі-продажу таких об'єктів" [243].

Звичайно, такі зміни у приватизаційному законодавстві певною мірою сприяють збереженню об'єкта приватизації, запобігають "законному" розкраданню державного, комунального майна, але, вважаємо, значно ускладнюють роботу правоохоронних та судових органів при встановленні моменту закінчення злочину, передбаченого ст. 233 КК України та призводять до суперечностей в чинному законодавстві, а тому, вбачається, що норми

приватизаційного законодавства в частині набуття права власності потребують узгодження з нормами Цивільного кодексу України.

Окрім суперечності цивільного та приватизаційного законодавства, є проблема неузгодженості між нормативно-правовими актами з питань приватизації. Як вже зазначалось, ст. 22 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95] закріплює, що право володіння, користування і розпорядження об'єктом приватизації переходить до покупця з моменту сплати повної вартості придбаного об'єкта приватизації. І тут же, у ст. 23, зазначається, що право власності на державне майно підтверджується договором купівлі-продажу, який укладається між покупцем та уповноваженим представником відповідного органу приватизації, а також актом приймання-передачі зазначеного майна. Варто зауважити, що акт приймання-передачі майна є невід'ємною частиною договору та підтверджує лише факт передачі майна однією стороною та прийняття його іншою. Без нотаріально завіреного договору купівлі-продажу державного чи комунального майна такий акт не має юридичної сили.

Для вирішення питання про момент закінчення злочину важливим і необхідним є встановлення конкретної календарної дати, коли перейшло право власності на об'єкт і яким документом це підтверджується. Оскільки право власності набувається з моменту оплати, а договір укладається раніше і є підставою для оплати, то він, в такому випадку, не може бути документом, що підтверджує перехід права власності. Та й акт приймання-передачі об'єкта приватизації не є таким документом, оскільки момент оплати і момент підписання акта, як вбачається з чинного законодавства, не збігається в часі. Підписання акта настає після оплати. Тому, при формулюванні такого моменту набуття права власності, як оплата за об'єкт приватизації, документом, що встановлює цей момент буде квитанція (платіжне доручення) про оплату за об'єкт приватизації, а не договір купівлі-продажу, що є неприпустимим з огляду на цивільне законодавство.

Також, слід звернути увагу на деякі протиріччя з питання набуття права власності під час приватизації об'єктів незавершеного будівництва. Наявність у чинному приватизаційному законодавстві колізій та прогалин є підставою для висновку про його недосконалість, що не варто залишати поза увагою, оскільки це негативно вплине не лише на ефективне правозастосування такого законодавства, а й на загальний правозахисний потенціал кримінального законодавства. Зокрема, правове регулювання приватизації об'єктів незавершеного будівництва здійснюється Законами України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95] та "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" [86].

Якщо, як вже зазначалось, Закон України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95] перехід права власності пов'язує з моментом оплати вартості об'єкта незавершеного будівництва, то Закон України "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" [86] встановлює інший момент, з якого набувається право власності. Відповідно до ч. 2 ст. 12 останнього Закону право власності на об'єкт незавершеного будівництва виникає у покупця з моменту державної реєстрації договору купівлі-продажу [86].

Згідно з Державною програмою приватизації на 2000-2002 р.р., затвердженою Законом України "Про державну програму приватизації" від 18 травня 2000 р. №1723-III (абз.2 п.76) [81] акт приймання-передачі представник органу приватизації та покупець об'єкта незавершеного будівництва підписують в п'ятиденний строк після сплати повної вартості придбаного об'єкта незавершеного будівництва. А відповідно до Положення про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації (п.4.4.5), затвердженого наказом Фонду державного майна України від 30 липня 1998 р. №1511 [191], акт передачі приватизованого об'єкта підписується у триденний строк після сплати повної вартості придбаного об'єкта приватизації.

Відповідно до ст. 20 Закону України "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" громадянам України та юридичним особам, зареєстрованим на території України, які відповідно до законодавства є покупцями об'єктів незавершеного будівництва, після сплати ними 50 відсотків (для об'єктів незавершеного будівництва житлового призначення – 30 відсотків) вартості цих об'єктів, може надаватися розстрочка платежу на строк до п'яти років (для об'єктів незавершеного будівництва житлового призначення – до 10 років). У випадку надання такої розстрочки платежу акт приймання-передачі підписується у п'ятиденний строк після сплати 50 відсотків (для об'єктів незавершеного будівництва житлового призначення – 30 відсотків) вартості цього об'єкта (ст.12 зазначеного Закону) [86]. Таким чином, при наданні розстрочки платежу перехід права власності відбувається ще до повної сплати за об'єкт, що суперечить положенням Закону України "Про приватизацію державного майна" та Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)". Як наслідок, спостерігаємо колізію, яку необхідно вирішувати на законодавчому рівні.

Право власності набувається на підставах, що не заборонені законом. У даному випадку слід зауважити, що відповідно до ст. 345 Цивільного кодексу України фізична або юридична особа може набути право власності у разі приватизації державного майна та майна, що перебуває у комунальній власності [317]. Оскільки даною статтею не встановлено особливостей моменту набуття права власності за договорами купівлі-продажу державного чи комунального майна, то на них поширюються загальні правила набуття права власності за договором. Цивільний кодекс України, на відміну від приватизаційного законодавства, взагалі не передбачає такого моменту набуття права власності за договором, як момент сплати повної вартості придбаного об'єкта. Оплата вартості продажу об'єкта приватизації є однією з обов'язкових умов договору. А при невиконанні умов договору ст. 611 Цивільного кодексу України дає право вибору кредитору або ставити питання про розірвання договору, або про стягнення неустойки та збитків [317]. Оскільки, внаслідок

протермінування оплати, зобов'язання як таке не втратило інтерес для продавця, то чи не доцільніше було б вимагати виконання умов про оплату.

А проблему захисту державних інтересів та інтересів територіальної громади можна вирішити іншим шляхом. По-перше, перевіряти платоспроможність юридичних осіб шляхом подання документів про їх доходи. Окрім цього, передбачити подання документів про розмір статутного фонду та довідки банківської установи про наявність на розрахунковому рахунку покупця коштів у розмірі, не меншому, ніж вартість об'єкта приватизації, встановлена у результаті оцінки. А тому пропонуємо ч. 4 ст. 8 Закону України "Про приватизацію державного майна" після слів "...про розподіл статутного капіталу серед учасників" доповнити словами "...документ про розмір статутного фонду, довідку банківської установи про наявність на розрахунковому рахунку покупця коштів у розмірі, не меншому, ніж вартість об'єкта приватизації, встановлена у результаті оцінки, та баланс юридичної особи за рік, що передує поточному".

По-друге, при подачі заяви на участь у конкурсі (аукціоні) передбачити внесення грошових коштів у розмірі 50-ти відсотків початкової вартості об'єкта, а не 10-ти. А тому пропонуємо в абз. 9 ст. 15, у ч. 3 ст. 16, у ч. 4 ст. 16 та абз. 4 ч. 5 ст. 16 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", слова "десять відсотків" замінити на слова "п'ятдесят відсотків".

По-третє, запровадити суворі штрафні санкції за несплату чи несвоєчасну сплату за об'єкт приватизації. Тим більше, певні заходи щодо посилення цивільно-правової відповідальності за невиконання договорів купівлі-продажу державного майна вже зроблені. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України "Про розмір неустойки за повну або часткову несплату покупцями коштів за об'єкти приватизації" від 17 вересня 2008 року №846 встановлено, що розмір неустойки становить 20 відсотків ціни, за яку придбано такий об'єкт [246].

Таким чином, вважаємо за необхідне зауважити, що сплата повної вартості об'єкта приватизації не є юридичним фактом, з настанням якого можна пов'язувати виникнення права володіння, користування та розпорядження майном. На підставі аналізу відповідних положень Цивільного кодексу України та законодавства з питань приватизації моментом переходу права власності на об'єкт приватизації, а, відповідно і моментом закінчення незаконної приватизації державного та комунального майна пропонується вважати момент нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного чи комунального майна.

У зв'язку з цим з метою узгодження приватизаційного законодавства з положеннями Цивільного кодексу України щодо моменту набуття права власності на приватизований об'єкт пропонуємо певні зміни та доповнення.

1. Абз. 2 ч. 4 ст. 27 Закону України "Про приватизацію державного майна" викласти у наступній редакції: "Право власності на приватизований об'єкт переходить до покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного майна".

2. Ч. 1 ст. 22 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" викласти в наступній редакції: "Право власності на приватизований об'єкт переходить до покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного майна".

3. З абз. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" слова "а також актом приймання-передачі зазначеного майна" виключити.

4. Ст. 12 Закону України "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" викласти в наступній редакції: "Представник органу приватизації та покупець об'єкта незавершеного будівництва у п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу підписують акт приймання-передачі об'єкта незавершеного будівництва.

Право власності на об'єкт незавершеного будівництва виникає у покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу".

5. Абз. 2 пункту 76 Державної програми приватизації на 2000-2002 р.р. викласти в наступній редакції: "Представник державного органу приватизації та власник приватизованого об'єкта незавершеного будівництва у п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу, підписують акт приймання-передачі об'єкта незавершеного будівництва".

6. Пункт 4.4.5. Положення про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 30 липня 1998 р. №1511, викласти в наступній редакції: "У п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва уповноважений представник органу приватизації і новий власник підписують акт приймання-передачі приватизованого об'єкта".

Виходячи із запропонованих змін до законів, виникає необхідність внесення змін і до наказів Фонду державного майна України.

Момент закінчення складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, є одним із спірних питань, а тому, зважаючи на його важливість, потребує роз'яснення на рівні постанови Пленуму Верховного Суду України.

Визначивши момент закінчення злочину, слід перейти до безпосереднього розгляду форм суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України.

Як вже зазначалось, одна із можливих форм вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, полягає у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості. Першим способом такої форми є заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом.

Формулювання означеного діяння є складним для правотворчості та викликає труднощі під час застосування кримінального закону на практиці. У законопроекті пропонувалось встановити кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію майна державних підприємств або невеликих

державних підприємств шляхом заниження вартості об'єкта приватизації і при цьому не конкретизувався механізм даного злочинного посягання [306, с. 20].

З цього приводу П. І. Заруба зазначає, що застосування такого способу, який відповідно до чинного законодавства взагалі не повинен бути використаний під час приватизації, матиме місце тоді, коли особи, на яких покладено обов'язок здійснення приватизації державної чи комунальної власності, використовують будь-який спосіб, не передбачений ст. 15 Закону України "Про приватизацію державного майна" [102, с. 68]. Ми не поділяємо вищезазначеної позиції, адже дана стаття передбачає способи приватизації, а не способи оцінки майна. Приватизація майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, вважаємо, не може охоплювати дії, коли незаконно застосовано певний спосіб приватизації. "Спосіб приватизації" та "спосіб оцінки" - різні поняття і їх не слід ототожнювати.

Окремі науковці вважають, що реалізувати такі дії, як незаконна приватизація державного, комунального майна шляхом заниження вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, можна таким чином: 1) продаж неналежним для об'єкта способом; 2) непроведення експертної оцінки або проведення її неналежним чином (у разі її обов'язкового проведення), що мало своїм наслідком заниження вартості майна; 3) безоплатна передача у приватну власність (окрім випадків, передбачених законодавством) [278, с. 176].

Більш переконливим з цього приводу видається погляд П. П. Андрушка, який під приватизацією майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, розуміє відчуження на користь покупців (фізичних чи юридичних осіб) державного чи комунального майна, вартість якого занижена при проведенні його оцінки внаслідок застосування способів її визначення щодо конкретного об'єкта приватизації, не передбачених законодавством та визначених відповідним органом приватизації [197, с. 480].

Для з'ясування, що розуміється під приватизацією майна шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, доцільно визначити, що таке оцінка майна, вартість майна. Правові засади здійснення оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні, її державного та громадського регулювання, створення системи незалежної оцінки майна з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки майна, майнових прав та використання її результатів визначає Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12 липня 2001 р. [87].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 даного Закону, під оцінкою майна розуміється процес визначення його вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності. При приватизації державного майна та майна, що перебуває у комунальній власності, проведення оцінки є обов'язковим.

Регулювання оцінки майна здійснюється у відповідних нормативно-правових актах з оцінки майна: положеннях (національних стандартах) оцінки майна, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, методиках та інших нормативно-правових актах, які розробляються з урахуванням вимог положень (національних стандартів) і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України.

Сучасний стан справ у сфері оцінки перебуває на низькому рівні. На даний час Кабінетом Міністрів України затверджено лише декілька національних стандартів оцінки, які охоплюють незначну частку необхідного методичного забезпечення процесу оцінки майна. Це призводить до випадків недостовірної, неякісної оцінки. Тому прийняття національних стандартів оцінки майна стало нагальною проблемою сьогодення. Розробка нормативно-правових актів з оцінки майна здійснюється на засадах міжнародних стандартів оцінки. До цього процесу Фонд державного майна України залучає інші органи

державної влади, саморегульвні організації оцінювачів, найбільш авторитетних оцінювачів, наукові та інші установи.

Відповідно до абз. 26 п. 3 Національного стандарту №1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. №1440 [242], під вартістю розуміється еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей. Ймовірна сума грошей – найбільша сума грошей, яку може отримати продавець та може погодитися сплатити покупець (абз. 27 п. 3 Національного стандарту №1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав") [242].

Для визначення вартості державного та комунального майна, що підлягає приватизації, на даний час застосовується Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. N 1891 [238]. Вид вартості майна, що підлягає визначенню, передбачається безпосередньо у договорі на проведення оцінки. Доречно зазначити, що законодавство з питань оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності не тлумачить поняття "спосіб визначення вартості майна", натомість оперує поняттями "база оцінки", "методичні підходи", "метод оцінки", "оціночні процедури", "принципи оцінки". Так, відповідно до Національного стандарту №1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" [242]:

- база оцінки – комплекс підходів, методів та оціночних процедур, що відповідають певному виду вартості майна;

- методичні підходи – загальні способи визначення вартості майна, які ґрунтуються на основних принципах оцінки;

- метод оцінки – спосіб визначення вартості об'єкта оцінки, послідовність оціночних процедур якого дає змогу реалізувати певний методичний підхід;

- оціночні процедури – дії (етапи), виконання яких у певній послідовності дає можливість провести оцінку;

- принципи оцінки – покладені в основу методичних підходів основні правила оцінки майна, які відображають соціально-економічні фактори та закономірності формування вартості майна.

За результатами оцінки складається звіт про оцінку майна – у випадках проведення незалежної оцінки майна; акт оцінки майна – у випадках самостійного проведення оцінки майна органом державної влади або органом місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 12 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [87] звіт про оцінку майна є документом, що містить висновки про вартість майна та підтверджує виконані процедури з оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання відповідно до договору. Звіт підписується оцінювачами, які безпосередньо проводили оцінку майна, і скріплюється печаткою та підписом керівника суб'єкта оціночної діяльності. Вимоги до змісту звіту про оцінку майна, порядку його оформлення та рецензування встановлюються положеннями (національними стандартами) оцінки майна.

Акт оцінки майна є документом, що містить висновки про вартість майна та підтверджує виконані процедури з оцінки майна, здійсненої суб'єктом оціночної діяльності – органом державної влади або органом місцевого самоврядування самостійно. Якщо процедурами з оцінки майна для складання акта оцінки майна передбачене попереднє проведення оцінки майна повністю або частково суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання, звіт про оцінку такого майна додається до акта оцінки майна. Акт оцінки майна підлягає затвердженню керівником органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Звіти про оцінку державного майна підлягають обов'язковому рецензуванню працівниками Фонду державного майна України.

Рецензування звітів про оцінку майна під час приватизації комунального майна здійснюються оцінювачами, які працюють в органах, уповноважених управляти державним майном, чи виконавчих органах органів місцевого самоврядування та, згідно зі ст. 13 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [87], мають право здійснювати рецензування оцінки майна. Так, у 2005 р. загальна кількість

рецензованих робіт з урахуванням частини комунального майна становила 113607 звітів, з них негативні рецензії отримали 1028 звітів [46, с. 54].

На основі висновку оцінювача орган приватизації видає наказ про затвердження вартості об'єкта приватизації.

Відповідно до зазначеної Методики оцінки майна [238] (п.13), у разі порушення порядку проведення інвентаризації майна або виявлення фактів невідповідності даних інвентаризації майна даним бухгалтерського обліку, неповноти або недостовірності матеріалів, поданих інвентаризаційною комісією комісії з приватизації (корпоратизації) чи державному органу приватизації, незаконності здійснених підприємством операцій щодо списання, оренди, відчуження чи переоцінки майна, комісія з приватизації (корпоратизації) або відповідальний працівник державного органу приватизації (органу, уповноваженого управляти державним майном) та інвентаризаційну комісію. Інвентаризаційна комісія у п'ятиденний строк від дати офіційного повідомлення про виявлені факти невідповідності або порушень здійснює заходи щодо приведення у відповідність матеріалів інвентаризації та подає виправлені матеріали комісії з приватизації (корпоратизації) на повторну перевірку. Незаконно списане, але фактично наявне майно підлягає включенню до інвентаризаційних описів, оцінці та приватизації. Державні органи приватизації (органи, уповноважені управляти державним майном) разом з керівництвом підприємства до реєстрації відкритого акціонерного товариства (продажу майна) здійснюють заходи щодо приведення у відповідність із законодавством правовідносин оренди державного майна, повернення в державну власність незаконно відчуженого майна або визначають механізм компенсації державі його вартості. У разі неможливості здійснення таких заходів державний орган приватизації повідомляє правоохоронні органи про виявлені факти порушень.

На наш погляд, у разі виявлення фактів невідповідності даних інвентаризації майна даним бухгалтерського обліку, неповноти або

недостовірності матеріалів, поданих інвентаризаційною комісією, незаконності здійснених підприємством операцій щодо списання, оренди, відчуження чи переоцінки майна чи іншого порушення законодавства з питань оцінки в ході приватизації, орган приватизації з метою захисту інтересів держави чи територіальної громади зобов'язаний негайно повідомити про це правоохоронні органи. А тому вважаємо за необхідне п.13 Методики оцінки майна, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891 викласти у наступній редакції: "У разі порушення порядку проведення інвентаризації майна або виявлення фактів невідповідності даних інвентаризації майна даним бухгалтерського обліку, неповноти або недостовірності матеріалів, поданих інвентаризаційною комісією комісії з приватизації (корпоратизації) чи державному органу приватизації, незаконності здійснених підприємством операцій щодо списання, оренди, відчуження чи переоцінки майна комісія з приватизації (корпоратизації) або відповідальний працівник державного органу приватизації зобов'язаний в цей же день повідомити про виявлені факти порушення керівника державного органу приватизації (органу, уповноваженого управляти державним майном) та інвентаризаційну комісію та не пізніше дня, наступного за днем виявлення порушення – правоохоронні органи. Інвентаризаційна комісія у 5-денний строк, з дня отримання від правоохоронних органів результатів перевірки по виявлених фактах невідповідності або порушеннях, здійснює заходи щодо приведення у відповідність матеріалів інвентаризації та подає виправлені матеріали комісії з приватизації (корпоратизації) на повторну перевірку. Незаконно списане, але фактично наявне майно підлягає включенню до інвентаризаційних описів, оцінці та приватизації. Державні органи приватизації (органи, уповноважені управляти державним майном) разом з керівництвом підприємства до реєстрації відкритого акціонерного товариства (продажу майна) здійснюють заходи щодо приведення у відповідність із законодавством правовідносин оренди державного майна, повернення в державну власність

незаконно відчуженого майна або визначають механізм компенсації державі його вартості".

Запропонована редакція п. 13 Методики, вважаємо, буде більш ефективною у боротьбі зі зловживаннями у процесі приватизації, оскільки діюча редакція не встановлює часові рамки, зокрема, коли саме необхідно повідомляти правоохоронні органи, що у більшості випадків може унеможливити виправлення порушення.

З точки зору П. І. Заруби, об'єктивну сторону розглядуваного злочину утворюють дії, що будуть спрямовані на зниження вартості на будь-яку суму, порівняно з сумою, яка передбачена наказом Фонду державного майна України чи його регіональним відділенням про затвердження вартості об'єкта приватизації [102, с. 69]. Однак, вважаємо, така позиція суперечить чинному законодавству, зокрема ч. 5 ст. 17 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", згідно з якою ліцитатор, відповідно до умов угоди з органом приватизації, має право знизити ціну об'єкта, але не більше як на 10 відсотків, якщо протягом трьох хвилин після оголошення початкової вартості продажу покупці не висловлюють бажання придбати об'єкт за оголошеною початковою вартістю [95].

П. С. Берзін, розглядаючи об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, зазначає, що розмір заниженої вартості можна визначити як різницю між сумою, що складає фактичну (чисту) вартість такого майна, та сумою несплачених до державного чи місцевого бюджетів коштів [15, с. 36-37]. Згідно з Методикою оцінки майна №1891(абз.10 п.2 та п.30) сума чистої вартості майна складається із суми вартості оборотних та необоротних активів, а також вартості витрат майбутніх періодів, що зменшується на суму зобов'язань (вартість забезпечень наступних витрат і платежів, вартість довгострокових та поточних зобов'язань) [238].

Деякі фахівці у галузі кримінального права, вважають, що кримінально караним заниженням вартості об'єктів приватизації в плані відповідальності за ч. 1 ст. 233 КК України потрібно визнавати такі діяння, як недостовірна

експертна оцінка, незастосування зональних коефіцієнтів під час проведення малої приватизації комунального майна, незаконне списання або відчуження основних фондів та оборотних коштів підприємства в період підготовки його до приватизації, непроведення індексації вартості основних фондів або порушення порядку проведення інвентаризації майна, заниження обсягів виробничих площ об'єкта приватизації під час визначення його вартості [66, с. 851]. На нашу думку, при даному формулюванні такої дії, як приватизація шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, вищенаведені дії неможливо кваліфікувати за ч. 1 ст. 233 КК України, що вкотре вказує на необхідність удосконалення досліджуваної норми.

Зокрема, В. З. Багінський зазначає, що у зв'язку з не розробленістю механізму приватизації, відсутністю чітких методик оцінки майна значною мірою збільшилась кількість злочинів, пов'язаних із фактами штучного заниження вартості основних фондів підприємств, які підлягають приватизації, внаслідок чого у бюджет не надходять значні кошти [5, с. 628], які вилучаються розкрадачами або у вигляді прихованої частки цього майна, або після його реалізації у грошовій формі [253, с. 91-92].

В Україні в ході приватизаційного процесу відчужена велика кількість майна, що знаходилась у державній та комунальній власності. За відсутності контролю з боку держави та через зловживання владою окремими службовцями ці об'єкти, внаслідок недостовірної експертної оцінки, відчужувалися за ціною, значно меншою, ніж їх ринкова чи балансова вартість. Так, працівниками Управління по боротьбі з організованою злочинністю Сумської області встановлено, що упродовж двох років під час проведення пільгової підписки на акції місцевого промислового підприємства службові особи – члени комісії з продажу акцій та службові особи – представники двох товариств з обмеженою відповідальністю незаконно привласнили контрольний пакет акцій (понад 51%) підприємства за половину його номінальної вартості, чим завдали державі збитків на суму понад 2,5 мільйона гривень. Прокуратурою порушено

кримінальну справу за ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 233, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України [250].

Аналізований вид незаконної приватизації є досить поширеним. За 11 років приватизаційного процесу в Україні приватизовано близько 800 установ соціально-культурного призначення, і, як свідчать результати перевірок, майже всі вони відчужувались шляхом заниження їх вартості [116, с. 50]. Зокрема, у Харкові прокуратура за січень-лютий 2005 р. порушила близько 20 кримінальних справ за фактами незаконної приватизації об'єктів державної і комунальної власності. Зокрема п'ять справ — за фактами незаконної приватизації міських кінотеатрів, оскільки вони продавалися за заниженою ціною [111, с. 5]. Деякі особи, щоб знизити вартість майна, вдаються до корумпованих зв'язків зі службовими особами органів приватизації чи підприємств. Наглядним прикладом є кримінальна справа, порушена прокуратурою м. Севастополя за матеріалами Управління по боротьбі з організованою злочинністю за ч. 2 ст. 364 та ч. 2 ст. 233 КК України за фактом зловживання службовими особами одного з підприємств, які в інтересах третіх осіб занизили ринкову вартість комунального майна – нежилих приміщень в будинку на проспекті Нахімова, що сприяло незаконній приватизації комунального майна за заниженою вартістю, чим спричинили збиток державі на суму понад 950 тисяч грн. [204].

Слід наголосити, що зменшенню кількості зловживань при оцінці державного та комунального майна, що підлягає приватизації, сприятиме удосконалення нормативної бази з питань оцінки майна та майнових прав, посилення контролю за якістю роботи суб'єктів оціночної діяльності та неухильним дотриманням ними чинного законодавства, забезпечення відкритості процесів оцінки.

Враховуючи наведене, пропонуємо під приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні державного,

комунального майна в процесі приватизації, вартість якого в ході оцінки майна, занижена внаслідок застосування таких способів (методів) її визначення, які не передбачені законодавством щодо конкретного об'єкта приватизації (додаток Б).

Незаконну приватизацію державного, комунального майна шляхом заниження його вартості, як вже зазначалось, можна вчинити й іншим способом, зокрема, через використання підроблених приватизаційних документів. Низка вчених вважає, що під використанням підроблених приватизаційних документів як способу вчинення даного злочину треба розуміти використання таких підроблених документів, які мають юридичне значення у процесі приватизації: для визначення способу приватизації, вибору методики оцінки вартості майна, прийняття рішення про приватизацію або щодо вибору покупця [136, с. 237].

І. В. Стельмахович та О. М. Неживець вважають, що реалізувати такі можна наступним чином: 1) через використання документів, що містять ознаки інтелектуальної підробки; 2) через використання документів, що містять ознаки технічної підробки; 3) ці документи повинні бути використані саме у процесі приватизації, незалежно від способу приватизації чи етапу (підготовка, подання офіційних документів, отримання чи укладення угод тощо) [278, с. 176-177].

На думку П. П. Андрушко під використанням підроблених приватизаційних документів слід розуміти подання (представлення) документів, які містять неправдиві відомості, органам приватизації, їх врахування органами приватизації, вчинення інших дій з такими документами, якими обумовлюється прийняття рішення щодо приватизації об'єкта, визначення її способу, вартості об'єкта тощо [197, с. 481].

Однак, вважаємо, науковці у даному випадку не дотримуються "букви закону". Адже, виходячи із граматичного тлумачення даної норми, вбачається, що використання підроблених приватизаційних документів може кваліфікуватись за ч. 1 ст. 233 КК України лише в тому випадку, якщо таке

використання призвело до зниження вартості державного чи комунального майна.

В розглядуваному випадку, як ми бачимо, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони досліджуваного злочину виступають знаряддя вчинення злочину – підроблені приватизаційні документи. А тому, розглядуваний спосіб вчинення незаконної приватизації, на наш погляд, має більший ступінь суспільної небезпеки порівняно з попереднім.

Доречно зазначити, що під приватизаційними документами слід розуміти різного роду документи, які складаються, подаються та використовуються у процесі приватизації державного і комунального майна, залежно від об'єкта і способу приватизації. До них, зокрема, необхідно віднести: 1) документи, що подаються для включення об'єкта до переліку об'єктів, що підлягають приватизації (заява про включення об'єкта до переліку; перелік номерів банківських рахунків для розрахунку за придбаний об'єкт; документ про внесення плати за подання заяви; нотаріально завірені копії установчих документів; відомість про розподіл статутного фонду між учасниками; довідка про наявність і розмір державної частки у статутному фонді покупця; декларація про доходи); 2) документи, що подаються для участі в аукціоні, конкурсі (документ про внесення коштів у розмірі 10% від початкової вартості продажу; документ, що уповноважує особу на участь в аукціоні, конкурсі та ін.); 3) документи, які складаються комісією з приватизації, інвентаризаційною комісією, комісією по відбору експертів, конкурсною комісією; 4) документи, які подаються покупцем об'єкта приватизації (заява, бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування післяприватизаційного розвитку об'єкта та ін.); 5) правочини, які укладаються в процесі приватизації (договори на проведення незалежної оцінки майна в процесі його приватизації та ін.); 6) документи, які складаються органом приватизації в ході відчуження майна (рішення про приватизацію; проект плану приватизації; акт оцінки вартості об'єкта приватизації; технічний паспорт земельної ділянки державної власності, яка підлягає продажу державним органом приватизації; висновок про проведення

екологічного контролю та ін.); 7) документи, які складаються при оцінці майна; 8) документи, за допомогою яких оформляється перехід права власності на приватизований об'єкт; 9) будь-які інші документи, які використовуються в приватизаційному процесі [153, с. 290-291].

В юридичній літературі висловлено думку, що оскільки приватизаційні папери відповідно до чинного законодавства вже не використовуються під час приватизації державного та комунального майна, то на сьогоднішній день вчинення даного злочину шляхом використання підроблених приватизаційних документів є неможливим [102, с. 69]. Гадаю, що не слід ототожнювати поняття "приватизаційні документи" і "приватизаційні папери". Приватизаційні документи є значно ширшим поняттям та, як вже зазначалось вище, включають в себе також і приватизаційні папери.

У контексті використання підроблених приватизаційних документів, як одного із різновидів кримінально караної приватизації, становить інтерес кримінальна справа, порушена за фактом незаконної приватизації нежитлових приміщень площею 8 481,1 кв. м. у Києві. Встановлено, що у процесі відчуження приміщень, які належали до сфери управління Державної податкової адміністрації України та перебували на балансі Державного підприємства "Управління по експлуатації адмінбудинків податкових органів України у місті Києві", було використано сфальсифіковану документацію щодо проведення фіктивною фірмою у вказаних приміщеннях ремонтно-будівельних робіт. Наслідком незаконних дій з використанням підроблених приватизаційних документів стало відчуження з державної власності об'єктів нерухомості, вартістю понад 20 мільйонів гривень. [218]. Виходячи із наведеного нами вище, вбачається, що кваліфікація судом здійснена невірно, адже таке використання підроблених приватизаційних документів не призвело до приватизації по заниженій вартості, а дало право на приватизацію майна. Однак, відповідно до чинної редакції ст. 233 КК України такі діяння знаходяться за її межами, що є вагомим аргументом на користь викладу положень ст. 233 КК України в новій редакції.

Варто відзначити, що саме використання підроблених приватизаційних документів, яке призвело до незаконної приватизації не утворює розглядуваного діяння, якщо воно не спричинило зниження вартості державного чи комунального майна. Такі дії необхідно кваліфікувати за ч. ч. 2, 3 ст. 358 КК України.

Оскільки у диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України йдеться про використання документів, вважаємо, що діяння по їх підробленню, виготовленню кваліфікації за даною статтею не підлягають. Тому, дії особи щодо підроблення приватизаційних документів та їх використання в процесі приватизації державного, комунального майна слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: за відповідною частиною ст. 233 КК України та ч. 1 ст. 358 КК України.

Ч. 3 ст. 358 КК України, як ми вже зазначали, встановлює кримінальну відповідальність за використання завідомо підробленого документа. Вчинення незаконної приватизації державного, комунального майна шляхом зниження її вартості, також, можливе шляхом використання підроблених приватизаційних документів. Тому в даному випадку, вважаємо, має місце конкуренція загальної та спеціальної норми, у зв'язку з чим, застосуванню підлягає остання.

Дії службової особи щодо підроблення приватизаційних документів та їх використання в процесі приватизації державного, комунального майна слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: за відповідною частиною ст. 233 КК України та відповідною частиною ст. 366 КК України.

Тому, необхідно зазначити, що під приватизацією державного, комунального майна шляхом зниження його вартості через використання підроблених приватизаційних документів слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна по заниженій вартості внаслідок застосування (подання, використання) документів, які містять частково або повністю неправдиві відомості (додаток Б).

Вчинення досліджуваного злочину може, також, здійснюватись шляхом приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом. Дана форма,

на відміну від інших форм незаконної приватизації, передбачених ч. 1 ст. 233 КК України, характеризується тим, що не лише у кінцевому результаті є незаконною, а й тим, що із самого початку цей процес приватизації є незаконним. Такого процесу, в силу положень законодавства з питань приватизації, взагалі не повинно було бути.

Розглядаючи приватизацію державного, комунального майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, слід з'ясувати питання чи утворює досліджуваній нами склад злочину відчуження та придбання об'єктів державної чи комунальної власності, які відповідно до чинного законодавства можуть бути приватизовані, але за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку. Погляди науковців з приводу цього питання, як нами вже зазначалось в підрозділі 1.1, розділились у двох напрямках. Спробуємо дослідити дану суперечність позицій.

Об'єкти державної та комунальної власності, враховуючи чинне законодавство, можна поділити на дві категорії: такі, що підлягають приватизації, та такі, що приватизації не підлягають. Майно, що підлягає приватизації, може відчужуватись на загальних підставах, а в деяких випадках може бути приватизоване за певних умов чи з дотриманням певного порядку. Наприклад, за погодженням з Кабінетом Міністрів України приватизуються майнові комплекси: підприємств-монополістів на ринку відповідних товарів України, визнаних такими у встановленому порядку; підприємств військово-промислового комплексу, що підлягають конверсії згідно з відповідною програмою; підприємств, приватизація яких здійснюється із залученням іноземних інвестицій за міжнародними договорами України; інших об'єктів, віднесених Державною програмою приватизації до групи Г. Перелік об'єктів, віднесених Державною програмою приватизації до групи Г, приватизація яких здійснюється із залученням іноземних інвестицій, затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Приватизація підприємств, які займають монопольне становище на загальнодержавному чи

регіональному товарних ринках, здійснюється за погодженням Антимонопольного комітету України.

До прикладу, об'єкти групи Д (об'єкти незавершеного будівництва) також мають свій особливий порядок і умови приватизації порівняно з об'єктами приватизації інших груп, однак вони все ж підлягають приватизації. Відтак майно, приватизація якого здійснюється з особливими умовами чи в особливому порядку, предметом розглядуваної форми вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, бути не може, а порушення умов чи порядку приватизації майна, яке може бути приватизоване за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку (наприклад, за погодженням з Кабінетом Міністрів України, Антимонопольним комітетом України тощо), не може розглядатись як приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом. Основним аргументом на користь даної позиції вважаємо є те, що для того, аби мала місце приватизація майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, конкретний об'єкт повинен бути передбачений як такий, що не підлягає приватизації, або у Законі України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" [88], або у Законі України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" [89] чи іншому законі.

У випадку виявлення фактів приватизації з порушенням її умов чи порядку майна, яке може бути приватизоване, але за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку (наприклад, за погодженням із Кабінетом Міністрів України), необхідно у судовому порядку визнавати недійсним такий процес та повертати майно назад у державну власність.

П. І. Заруба під приватизацією майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, розуміє укладення договорів купівлі-продажу щодо таких об'єктів державної або комунальної власності, відчуження яких на користь фізичних та юридичних осіб чинним законодавством або рішенням місцевих рад відповідного рівня заборонено [102, с. 69]. З даною позицією в частині "... відчуження яких... чинним законодавством або рішенням рад

...заборонено" не погоджуємось, адже кримінальним законом чітко дано формулювання: "...приватизація майна, що не підлягає приватизації згідно з законом...".

У даному випадку необхідно з'ясувати поняття "закон", "чинне законодавство", "рішення місцевих рад" та їх співвідношення. Чинне законодавство – це сукупність діючих у державі нормативно-правових актів, як законів так і підзаконних актів. Закон – це нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом або на всеукраїнському референдумі. Єдиним законодавчим органом в Україні є Верховна Рада. Інші нормативно-правові акти приймаються на підставі законів, для їх виконання та називаються підзаконними. Рішення місцевих рад є локальними підзаконними нормативно-правовими актами. Оскільки рішення місцевих рад є підзаконними нормативно-правовими актами, то приватизація майна, що не підлягає приватизації згідно з рішенням відповідних рад без заборони приватизації законом, розглядуваного нами складу злочину, вважаємо, не утворює.

Реалізувати приватизацію майна, яке не підлягає приватизації, на думку І. В. Стельмаховича та О. М. Неживець, можна таким чином: 1) укладення договорів купівлі-продажу щодо об'єктів, що мають загальнодержавне значення, казенних підприємств; 2) приватизація об'єктів, що мають культурну або історичну цінність і перебувають під охороною держави; 3) приватизація спеціалізованих підприємств торгівлі, що обслуговують лише громадян, які мають пільги відповідно до чинного законодавства; 4) приватизація закладів культури, будівель соціально-побутового призначення, які споруджені за рахунок коштів державних підприємств (обслуговуючі населення і виключені зі списків об'єктів приватизації за рішенням Фонду державного майна України, місцевих рад відповідного рівня); 5) будь-які об'єкти, які включені до переліку об'єктів, що не підлягають приватизації [278, с. 177].

Слід зазначити, що відчуження державного, комунального майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, поза приватизаційними процесами досліджуваного складу злочину, з нашої точки зору, не утворюватиме. Такі

діяння за наявності відповідних ознак можуть кваліфікуватись за ст. 191 КК України як привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Випадки приватизації майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, не є поодинокими. Так, у Львівській області виявлено випадок незаконної приватизації одного з приміщень Львівського обласного радіотелевізійного передавального центру, розташованого у селищі Зимна Вода Пустомитівського району. Оперативники з'ясували, що в 1996 р. посадовці Львівського обласного радіотелевізійного передавального центру без відповідних дозволів та ліцензій видали розпорядження, на підставі якого було приватизовано приміщення центру. Однак, посадовці не взяли до уваги те, що, згідно із законодавством, об'єкти такого гатунку взагалі не підлягають приватизації, оскільки мають загальнодержавне значення. За фактом злочину порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 233 КК України (приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом) [268].

Також у Сумській області виявлено факт незаконної приватизації ділянки газопроводу між населеними пунктами регіону. Встановлено, що службовці однієї з райдержадміністрацій області та посадовці агрофірми незаконно оформили право власності на ділянку газопроводу між двома населеними пунктами. Це майно є власністю держави і приватизації не підлягало взагалі. За даним фактом порушено кримінальну справу за ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень) та ст. 233 (незаконна приватизація державного, комунального майна) КК України [186].

Таким чином, під приватизацією майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна, яке відповідно до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" або Закону України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" чи іншого закону, не підлягає приватизації (додаток Б).

Ще однією формою, в якій знаходить свій прояв об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна, є приватизація неправомочною особою. В юридичній літературі висловлюється думка про те, що неправомочною є особа, якій приватизаційним законодавством не дозволено виступати ні покупцем, ні продавцем майна, що приватизується [68].

Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону України "Про приватизацію державного майна" не можуть бути покупцями: юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25%; органи державної влади; працівники державних органів приватизації [94]. Покупцями об'єктів малої приватизації, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95] не можуть бути юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25 %; органи державної влади, працівники органів приватизації та інші особи, яким відповідно до чинного законодавства заборонено займатися підприємницькою діяльністю.

Покупцями об'єктів незавершеного будівництва, окрім осіб, зазначених у Законі України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" [95], не можуть бути юридичні особи, майно яких перебуває в комунальній власності, органи місцевого самоврядування [86]. Державною програмою приватизації стосовно конкретних об'єктів можуть бути встановлені інші обмеження або особливості участі покупців у приватизації, включаючи галузеві та сумарні квоти на придбання юридичними особами державного майна та акцій (часток, паїв).

Вірно зазначають О. О. Дудоров та Є. Письменський, що невідповідність покупця кваліфікаційним вимогам і додатковим умовам, встановленим Фондом державного майна України, формально дозволяє вести мову про участь у приватизації неправомочної особи, а отже, про необхідність кваліфікації дій такої особи за ст. 233 КК України. Закономірно постає питання про виправданість і доречність застосування в розглядуваній ситуації заходів кримінально-правової репресії. З урахуванням того, що кримінальне право є (а

точніше – має бути) знаряддям реагування лише на найбільш небезпечні для особи, суспільства або держави посягання, на поставлене питання, вочевидь, треба дати негативну відповідь [68].

Розглядаючи означену нами форму вчинення незаконної приватизації, науковці не надають значення питанню, з чиєї вини відбулась приватизація неналежним покупцем? Вважаємо, якщо покупцем було подано необхідний пакет документів, що містить правдиві відомості, то допуск до участі у приватизації неналежного покупця відбувся з вини працівників органів приватизації. Тут мимоволі постає питання: чи посягають працівники органів приватизації такими діями на суспільні відносини, що виникають у процесі приватизації державного, комунального майна? Вважаємо, що ні. Насамперед відбувається посягання на суспільні відносини у сфері службової діяльності. Тому такі діяння слід кваліфікувати як злочини у сфері службової діяльності (наприклад, зловживання владою або службовим становищем), а не як незаконну приватизацію державного, комунального майна. Якщо неналежний покупець не умисно не подав про себе певних відомостей, вважаємо, в даному випадку, його неможливо притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки його дії, на наш погляд, не наділені таким характером і ступенем суспільної небезпеки, який необхідний для визнання діяння злочином.

Якщо ж покупець умисно надав неправдиву інформацію щодо себе, і це дало йому можливість брати участь у приватизації, то таке діяння слід кваліфікувати за ч. 1 та ч. 3 ст. 358 КК України як підробка та використання підроблених документів.

Під приватизацією неправомочним продавцем слід розуміти здійснення процесу приватизації неналежним органом приватизації. Наприклад, приватизація державного майна здійснена органом місцевого самоврядування. Відчуження державного, комунального майна суб'єктом, який згідно до закону не наділений правом на здійснення приватизаційного процесу, на нашу думку, розглядуваного складу злочину не утворює, оскільки в даному випадку має

місце незаконне відчуження державного, комунального майна поза приватизаційними процесами [145, с. 295].

Таким чином, під приватизацією державного, комунального майна неправомочною особою слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, що полягають у відчуженні органом приватизації в процесі приватизації на користь фізичних чи юридичних осіб, державного, комунального майна, без належних повноважень, які призвели до незаконної приватизації майна (додаток Б).

Деякі дослідники вносили пропозиції щодо розширення переліку форм незаконної приватизації державного, комунального майна, визначеного у диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України. Зокрема, народними депутатами України В. М. Стретовичем, Г. В. Буйком та О. С. Ткаченком для запобігання незаконній приватизації державного та комунального майна, розроблено законопроект про внесення змін до КК України, яким, зокрема, пропонувалось розширити перелік заборонених ч. 1 ст. 233 КК України діянь із чотирьох, альтернативно перелічених у чинній редакції, до дев'яти, а саме: 1) порушення конкурсності приватизаційного процесу державного, комунального майна шляхом штучного визначення умов конкурсу з метою передачі майна заздалегідь визначеному суб'єкту; 2) недопущення до участі у процесі приватизації ефективних інвесторів; 3) шахрайські дії під час організації та проведення конкурсів; 4) вчинення інших антиконкурентних дій з метою передачі майна заздалегідь визначеному суб'єкту; 5) приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, якщо це призвело до втрати чи недоотримання державою коштів в розмірі, що перевищує 100 мінімальних заробітних плат; 6) викуп об'єкта приватизації за кошти, фактично отримані в якості прибутку від діяльності цього самого об'єкта, який було приховано від оподаткування на території України; 7) використання підроблених приватизаційних документів; 8) приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; 9) приватизація неправомочною особою [33].

К. Глоба зазначає, що для підвищення ефективності запобігання злочинам у сфері приватизації майна варто прискорити прийняття наведеного проекту Закону "Про внесення змін до Кримінального кодексу", який стосується запобігання незаконній приватизації державного та комунального майна [49, с. 71-72]. Проте даний законопроект не був прийнятий, оскільки, за висновком Головного науково-експертного управління, потребував істотного доопрацювання.

К. Рубан, досліджуючи злочини у сфері приватизації виділяє наступні їх форми: 1) порушення умов проведення аукціонів і конкурсів, створення пільгових умов з метою досягнення виграшу в справі зацікавленої особи; 2) розкрадання і зловживання коштами, отриманими від приватизації державних та комунальних підприємств; 3) умисне перекручення вартості основних і оборотних коштів підприємств з метою наступного придбання майна за заниженими цінами; 4) неправомірне розпорядження майном з боку посадових осіб державних підприємств, галузевих міністерств і відомств; 5) створення акціонерного товариства закритого типу в обхід основних положень програми приватизації; 6) умисне доведення підприємства до банкрутства та їх наступна приватизація за заниженою вартістю тощо [262, с. 73-74].

В. З. Багинський виділяє наступні способи розкрадань при приватизації державного майна: 1) приховування майна, придбаного до приватизації, по розпискам в інших підприємствах шляхом різноманітних фінансових махінацій (оформлення документів на фіктивне виконання обсягів, надання послуг та інше); 2) використання недостовірних інвентаризаційних описів при оцінці, в яких відображені не всі основні засоби, що мають у наявності, або частина яких визначена як малоцінні швидкозношувані предмети; 3) списання не за встановленим порядком без експертної оцінки обладнання й інших інвентарних об'єктів основних засобів, на які повністю нараховано знос (списання технологічного обладнання, станків та механізмів, автотранспорту); 4) невірне визначення зворотних коштів, що надані в оренду; 5) не включення різноманітних нематеріальних активів, які є на балансі підприємства, або

повинні бути, до інвентаризаційного опису з метою їх подальшого привласнення або продажу [4, с. 9].

Результати аналізу свідчать, що необхідності у такому доповненні ч. 1 ст. 233 КК України немає, оскільки передбачити усі можливі форми незаконної приватизації державного та комунального майна в тексті статті неможливо.

У контексті об'єктивної сторони необхідно звернути увагу на те, що підстави кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного і комунального майна не виправдано звужені вказівкою у кримінальному законі на конкретні форми вчинення цього суспільно небезпечного діяння. Зокрема, недосконалість та нечітке визначення диспозиції означеної ч. 1 ст. 233 КК України призводить до його неоднозначного розуміння та застосування на практиці.

Певні спроби щодо удосконалення ст. 233 КК України науковцями вже робились. Так, зокрема, П. І. Заруба пропонує диспозицію ч. 1 ст. 233 КК України сформулювати наступним чином: "Приватизація майна у спосіб, не передбачений законодавством, або використання підроблених приватизаційних документів, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою, – караються..." [99, с. 193].

Ми не поділяємо такої позиції. Хочемо зазначити, що Фонд державного майна України здійснює приватизацію державного майна на засадах індивідуальної приватизації. А відповідно до п. 9 Державної програми приватизації на 2000-2002 р.р., індивідуальна приватизація полягає у вивченні попиту на конкретний об'єкт приватизації, врахуванні кон'юнктури ринку, на основі цього – визначення способу продажу, який максимально враховує особливості виробничо-технічного та фінансово-майнового стану кожного підприємства, що підлягає приватизації [81].

Запропоновані науковцем зміни до диспозиції, з огляду на викладене вище, не відповідають принципу процесуальної здійсненності переслідування, тому що на практиці неможливо довести, чи правильно обрано спосіб

приватизації, адже немає норм у законодавстві, які б чітко визначали порядок вибору способу приватизації.

Окрім цього, поза кримінально-караними діями залишається заниження вартості майна, а відповідно до рішення розширеного засідання колегії Генеральної прокуратури від 2 березня 2005 р., незаконна реалізація об'єктів за заниженою вартістю набула найбільшого поширення [260].

Узагальнюючи вищенаведене та враховуючи законодавче трактування поняття "приватизація", а також визначений нами родовий і безпосередній об'єкти, пропонуємо викласти диспозицію ч. 1 ст. 233 КК України в наступній редакції: "Умисне порушення встановленого законодавством порядку приватизації державного, комунального майна, що призвело до ненадходження коштів до бюджету, – ..." (додаток А).

Даним складом злочину необхідно охоплювати лише ті дії, які вчиняються в ході приватизації державного, комунального майна і посягають на фінансову систему держави. Такі, наприклад, як: заниження вартості майна; використання у процесі приватизації підроблених приватизаційних документів, що потягнуло ненадходження коштів до бюджету; злісна несплата покупцем коштів за придбаний об'єкт тощо.

Запропонована нами редакція ч. 1 ст. 233 КК України не тягне за собою декриміналізацію таких діянь як приватизація майна, що не підлягає приватизації згідно з законом та приватизація неправомочною особою. Адже, вчиняючи перше з наведених діянь, особа передусім посягає на відносини власності, тому такі дії за наявності відповідних ознак складу злочину необхідно кваліфікувати як злочини проти власності.

Приватизація неправомочним органом приватизації повинна кваліфікуватись як злочин в сфері службової діяльності, а приватизація неправомочним покупцем – або як злочин в сфері службової діяльності (якщо неправомочний покупець взяв участь в приватизації з вини працівника органу приватизації), або як підробка та використання підроблених приватизаційних

документів (якщо покупець умисно підробив документи, які дали йому можливість брати участь в приватизації).

Окрім цього, вважаємо, що наявність безальтернативної відносно-визначеної санкції ч. 1 ст. 233 КК України суперечить основним напрямам кримінально-правової політики нашої держави. Тому, з погляду на гуманізацію кримінального законодавства, за вчинення розглядуваного злочину пропонуємо передбачити альтернативну санкцію та зменшити верхню межу покарання. Це водночас розширить можливості для індивідуалізації покарання, адже кримінальна відповідальність та призначене покарання повинні бути максимально конкретизовані, виходячи із конкретних обставин вчиненого злочину з урахуванням особи винного.

Тому, санкцію ч. 1 ст. 233 КК України пропонуємо викласти в наступній редакції: "..., – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк " (додаток А).

Запропонована редакція ч. 1 ст. 233 КК України наблизила б її до реалій сучасності та зробила б більш придатною до застосування на практиці, істотно змінився б кримінально-правовий зміст передбачених нею злочинів, що сприяло б належній протидії цьому явищу та належному захисту фінансових інтересів держави і територіальної громади.

Висновки до розділу 2

1. У результаті дослідження об'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна родовим об'єктом складу незаконної приватизації державного, комунального майна пропонується визнавати суспільні відносини, що виникають у сфері фінансової діяльності держави і забезпечують її ефективне функціонування, на засадах, визначених законодавством України. Відтак, визначено місце злочину, передбаченого ст. 233 КК України, в системі Особливої частини КК України.

Запропоновано авторське розуміння основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину та на рівні додаткового безпосереднього об'єкта виділено додатковий обов'язковий об'єкт.

2. Визначено структуру суспільних відносин, що виникають у процесі приватизації державного, комунального майна. Зокрема, суб'єктами є:

- держава, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна в Автономній Республіці Крим, регіональних відділень та представництв (для приватизації державного майна) та органи приватизації, створювані відповідними місцевими радами (для приватизації комунального майна);
- особи, які залучаються органами приватизації в процес приватизації;
- покупці, їх представники та юридичні особи – об'єкти приватизації;
- довірчі товариства, інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, інші фінансові посередники.

Предметом є державне та комунальне майно, а соціальний зв'язок проявляється у правомірній діяльності суб'єктів відносин приватизації в процесі відчуження майна, що перебуває в державній, комунальній власності, у порядку, визначеному чинним приватизаційним законодавством України.

3. Предметом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, є майно, що перебуває у державній та комунальній власності, в тому числі об'єкти земельного та житлового фонду. При цьому при приватизації майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, предметом може бути виключно державне чи комунальне майно, яке віднесено законодавцем до таких, що не підлягають приватизації. При вчиненні інших діянь, передбачених диспозицією ст. 233 КК України, предметом є майно, що, згідно з чинним законодавством України, підлягає приватизації.

Підроблені приватизаційні документи є знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, а не його предметом, оскільки використовуються для виконання об'єктивної сторони.

4. Фізична ознака предмета злочину, передбаченого ст. 233 КК України, полягає в тому, що він може існувати тільки у вигляді матеріальних об'єктів, які можуть фіксуватись органами чуття людини і мають грошовий вираз.

Соціальна ознака свідчить про те, що державне і комунальне майно є предметом, з приводу якого існують суспільні відносини, що виникають у процесі приватизації, які охороняються кримінальним законодавством.

Юридична ознака предмета злочину полягає в тому, що предмет виступає обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину, оскільки у кримінальному законі вказано приналежність майна до державної чи комунальної власності.

5. Розглядаючи об'єктивну сторону складу незаконної приватизації, доречніше вести мову про три альтернативні діяння, як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, при цьому перше можливе двома способами, зокрема:

1) приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості: через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів;

2) приватизація державного чи комунального майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації;

3) приватизація державного чи комунального майна неправомочною особою.

6. Поняття "приватизаційні документи" і "приватизаційні папери" не слід ототожнювати. Приватизаційні документи є значно ширшим поняттям та, включають також і приватизаційні папери.

7. За особливостями конструкції складу злочину незаконна приватизація державного, комунального майна належить до злочинів із формальним складом. Даний злочин вважається закінченим з моменту незаконної приватизації, тобто з моменту переходу права власності, яким пропонуємо вважати час нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного чи комунального майна, а не сплату повної вартості об'єкта приватизації, як це передбачено окремими нормативно-правовими актами, що регулюють

відносини у сфері приватизації. Тому у частині набуття права власності на об'єкти приватизації необхідно приватизаційне законодавство узгодити із положеннями цивільного законодавства.

8. З метою приведення приватизаційного законодавства у відповідність до Цивільного кодексу України в частині набуття права власності на приватизований об'єкт пропонуємо:

8.1. Абз. 2 ч. 4 ст. 27 Закону України "Про приватизацію державного майна" викласти в наступній редакції:

"Право власності на приватизований об'єкт переходить до покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного майна".

8.2. Ч. 1 ст. 22 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" викласти в наступній редакції:

"Право власності на приватизований об'єкт переходить до покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного майна".

8.3. З абз. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" слова "а також актом приймання-передачі зазначеного майна" виключити.

8.4. Ст. 12 Закону України "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" викласти в наступній редакції:

"Представник органу приватизації та покупець об'єкта незавершеного будівництва в п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу підписують акт приймання-передачі об'єкта незавершеного будівництва.

Право власності на об'єкт незавершеного будівництва виникає у покупця з моменту нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу".

8.5. Абз. 2 п. 76 Державної програми приватизації на 2000-2002 роки викласти в наступній редакції:

"Представник державного органу приватизації та власник приватизованого об'єкта незавершеного будівництва в п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу, підписують акт приймання-передачі об'єкта незавершеного будівництва".

8.6. П. 4.4.5. Положення про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 30 липня 1998 р. №1511, викласти в наступній редакції:

"У п'ятиденний строк з дня нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва уповноважений представник органу приватизації і новий власник підписують акт приймання-передачі приватизованого об'єкта".

9. З метою захисту у процесі приватизації державних інтересів та інтересів територіальної громади пропонуємо:

9.1. Ч. 4 ст. 8 Закону України "Про приватизацію державного майна" після слів "...про розподіл статутного капіталу серед учасників" доповнити словами "...документ про розмір статутного фонду, довідку банківської установи про наявність на розрахунковому рахунку покупця коштів у розмірі, не меншому, ніж вартість об'єкта приватизації, встановлена в результаті оцінки, та баланс юридичної особи за рік, що передує поточному".

9.2. В абз. 9 ст. 15, в ч. 3 ст. 16, в ч. 4 ст. 16 та абз. 4 ч. 5 ст. 16 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", слова "десять відсотків" замінити на слова "п'ятдесят відсотків".

9.3. П. 13 Методики оцінки майна, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891 викласти у наступній редакції:

"У разі порушення порядку проведення інвентаризації майна або виявлення фактів невідповідності даних інвентаризації майна даним бухгалтерського обліку, неповноти або недостовірності матеріалів, поданих інвентаризаційною комісією комісії з приватизації (корпоратизації) чи

державному органу приватизації, незаконності здійснених підприємством операцій щодо списання, оренди, відчуження чи переоцінки майна комісія з приватизації (корпоратизації) або відповідальний працівник державного органу приватизації зобов'язаний в цей же день повідомити про виявлені факти порушення керівника державного органу приватизації (органу, уповноваженого управляти державним майном) та інвентаризаційну комісію та не пізніше дня, наступного за днем виявлення порушення - правоохоронні органи.

Інвентаризаційна комісія у 5-денний строк, з дня отримання від правоохоронних органів результатів перевірки по виявлених фактах невідповідності або порушеннях, здійснює заходи щодо приведення у відповідність матеріалів інвентаризації та подає виправлені матеріали комісії з приватизації (корпоратизації) на повторну перевірку. Незаконно списане, списане, але фактично наявне майно підлягає включенню до інвентаризаційних описів, оцінці та приватизації.

Державні органи приватизації (органи, уповноважені управляти державним майном) разом з керівництвом підприємства до реєстрації відкритого акціонерного товариства (продажу майна) здійснюють заходи щодо приведення у відповідність із законодавством правовідносин оренди державного майна, повернення в державну власність незаконно відчуженого майна або визначають механізм компенсації державі його вартості".

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

3.1. Суб'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна

З метою ефективної протидії незаконній приватизації державного та комунального майна необхідно встановити усі ознаки цього складу злочину. Особливої уваги заслуговує питання суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України. Саме своїм суспільно небезпечним діянням суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно, тобто умисно або необережно [35, с. 6]. Дослідження кримінально-правової характеристики суб'єкта означеного нами складу злочину та правильне його встановлення дасть змогу не лише з'ясувати питання щодо наявності складу злочину загалом і вірно кваліфікувати вчинене діяння, а й допоможе правоохоронним органам вчасно вживати заходів щодо запобігання незаконній приватизації державного, комунального майна в майбутньому.

У теорії кримінального права, на відміну від наявних різних підходів щодо тлумачення об'єкта складу злочину, при визначенні поняття "суб'єкт складу злочину" суперечок майже не виникає. Відзначимо, що чинний КК України містить законодавче визначення даного поняття. Так, відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, котра вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

У теорії кримінального права висловлено різні думки з цього приводу. На думку В. К. Грищука, суб'єктом складу злочину є фізична особа (людина), яка вчинила злочин у стані осудності і згідно з чинним КК України підлягає кримінальній відповідальності [57, с. 248]. Б. М. Грек суб'єктом злочину пропонує вважати фізичну осудну або визнану в установленому законом

порядку обмежено осудною особою, котра вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [54, с. 28]. Як зазначив П. С. Дагель, з численних властивостей особи злочинця закон виділяє лише такі, які свідчать про його здатність бути притягнутим до кримінальної відповідальності, і саме вони характеризують суб'єкт злочину [63, с. 9].

Кримінальний закон встановлює всі обов'язкові ознаки, якими повинна бути наділена особа, як загальний суб'єкт складу злочину: наявність статусу фізичної особи; досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність; осудність [214, с. 6-30]. До них варто додати, що це фізична особа, котра вчинила злочин. Якщо відсутня хоча б одна з цих ознак, відсутній суб'єкт як елемент складу злочину, а отже, і склад злочину в цілому, а це, в свою чергу, унеможлиблює притягнення до кримінальної відповідальності за вчинене діяння.

Окрім загального суб'єкта складу злочину, кримінальне законодавство виділяє поняття "спеціальний суб'єкт". Тому виникає цілком логічне запитання: який суб'єкт має місце в складі незаконної приватизації державного, комунального майна?

Більшість фахівців у галузі кримінального права відстоюють позиції, що в досліджуваному складі злочину має місце спеціальний суб'єкт. Так, наприклад, С. Пилипчак зазначає, що характерним є те, що суб'єктами даного виду злочину є особи, що володіють спеціальними знаннями у сфері приватизації [227, с. 137]. Автори окремих науково-практичних коментарів до КК України поряд з такими ознаками суб'єкта досліджуваного нами складу злочину, як осудна особа, яка досягла 16-річного віку, додатково зазначають, "... і бере безпосередню участь у приватизації державного чи комунального майна" [66, с. 858 -859; 142, с. 644; 143, с. 642; 194, с. 623]. Тим самим, вважаємо, виводять суб'єкт даного складу у категорію спеціального.

Натомість Н. О. Гуторова зазначає, що суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є загальний [60, с. 289].

Спробуємо дослідити дане питання через загальне вчення про спеціальний суб'єкт складу злочину та висловити свою позицію.

Згідно ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. На перший погляд може видатись, що у визначенні спеціального суб'єкта все з'ясовано. Однак, це не зовсім так. Вбачається за необхідне зазначити, що тлумачення спеціального суб'єкта, подане законодавцем не сповна розкриває його кримінально-правовий зміст, не відображає всіх важливих ознак, що спричиняє труднощі при застосуванні даної норми на практиці. Незрозуміло, що мається на увазі під словосполученням "певна особа". Враховуючи те, що до кримінальної відповідальності за вчинення злочину може бути притягнута лише фізична особа, то щодо юридичної особи вона вже набуває статусу "певної особи".

Р. Оримбаєв з цього приводу зазначає, що спеціальним суб'єктом злочину може бути особа, яка наділена не тільки загальними ознаками, притаманними всім суб'єктам, а й повинна мати ще додаткові ознаки, які б обмежували можливість притягнення інших осіб до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину [216, с. 50]. На думку В. Г. Павлова, спеціальним суб'єктом злочину виступає фізична осудна особа, що досягла встановленого законом віку та на момент вчинення суспільно небезпечного діяння володіє додатковими ознаками і підлягає кримінальній відповідальності [221, с. 208]. Наведені визначення, з нашої точки зору, є дещо неповними, оскільки не передбачають, що додаткові ознаки повинні мати кримінально-правове значення і мають бути прямо передбачені в КК України або впливати з його норм. Як зазначає В. І. Терент'єв, спеціальний суб'єкт злочину зсередини руйнує своєю діяльністю систему забезпечення безпечного існування особи, суспільства, держави тоді, коли він замість виконання визначених його соціальною роллю корисних функцій шляхом дії або

бездіяльності, пов'язаної з його статусними характеристиками, заподіює шкоду, тобто скоює злочин [289, с. 97].

В. А. Владіміров та Г. А. Левицький, визнаючи спеціальним суб'єктом злочину фізичну, осудну особу, винну у вчиненні такого суспільно небезпечного діяння, склад якого як обов'язковий елемент включає ті чи інші ознаки, які характеризують його виконавця [35, с. 8], тим самим допускають можливість притягнення до кримінальної відповідальності за співучасть у вчиненні злочину з спеціальним суб'єктом загального суб'єкта, що з нашого погляду є виправданим.

Видається, що найбільш повно і обґрунтовано розкриває сутність спеціального суб'єкта Б. О. Кирись. Зокрема, він пропонує спеціальним суб'єктом злочину визнавати особу, яка поряд з ознаками, властивими загальному суб'єктові, характеризується ще й передбаченими відповідною статтею Особливої частини КК України (прямо в ній вказаними або такими, що впливають з її змісту) додатковими ознаками, за наявності яких вона і може бути суб'єктом даного злочину [114, с. 358-359].

Отже, в окремих випадках суб'єктом складу злочину може бути лише особа, яка, крім загальних ознак, які характеризують суб'єкт складу злочину, на момент вчинення суспільно небезпечного діяння наділена певними спеціальними ознаками. Такі ознаки спеціального суб'єкта складу злочину досить різноманітні. Науковці в галузі кримінального права об'єднують їх у три великі групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище; 2) фізичні властивості суб'єкта; 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим. Найбільш численною є перша група. Вона охоплює, зокрема, такі ознаки, як громадянство, професія, вид діяльності, характер виконуваної роботи, участь у судовому процесі, судимість. Другу групу становлять ознаки, що характеризують вік, стать, стан здоров'я і працездатність суб'єкта. До третьої групи ознак належать ті, що стосуються родинних відносин суб'єкта з потерпілим або іншими особами, службових або інших відносин [194, с. 68].

Отож, для того, щоби мав місце спеціальний суб'єкт, ознаки, які можуть стосуватись різних властивостей цієї особи, повинні бути зазначені в диспозиції відповідної статті Особливої частини КК України чи впливати із її змісту, і при цьому вони повинні обмежувати коло осіб, що можуть нести кримінальну відповідальність за конкретний злочин. Вірно з цього приводу зазначає П. І. Заруба, що будь-яких вимог чи обмежень щодо суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна кримінальний закон не встановлює [99, с. 131]. Тому, вбачається, що в досліджуваному складі злочину має місце загальний суб'єкт.

Оскільки суб'єкт складу незаконної приватизації державного, комунального майна є складовою загального поняття "суб'єкт складу злочину", то здійснити його кримінально-правову характеристику без вивчення ознак загального суб'єкта є неможливим. А тому розглянемо їх детальніше.

Першою ознакою суб'єкта будь-якого складу злочину є те, що ним, відповідно до чинного законодавства, може виступати тільки фізична особа, тобто конкретна людина. Із положень ст.ст. 7, 8, 9 КК України випливає, що до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів можуть притягуватись громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. Оскільки зазначені категорії громадян, згідно з чинним приватизаційним законодавством можуть бути учасниками процесу приватизації, то, відповідно, можуть виступати і суб'єктами складу незаконної приватизації державного, комунального майна [150, с. 275].

У кримінальному праві поняття "фізична особа" використовується на противагу поняттю "юридична особа", яке позначає юридичну фікцію. Поняття "фізична особа" використовується для відмежування фізичних осіб як суб'єктів злочину і юридичних осіб, які такими за чинним кримінальним законодавством виступати не можуть [19, с. 59], оскільки діючий КК України встановлює кримінальну відповідальність за злочин, вчинений лише фізичною особою.

Однак питання щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб на сьогодні залишається актуальним. Окремі фахівці кримінального права

висувають пропозиції щодо визнання суб'єктом злочину юридичної особи [113, с. 50-60; 203, с. 3; 209, с. 20; 272, с. 49-50]. П. Л. Фріс зазначає, що в ситуації розвитку та зміцнення в країні деяких видів злочинності кримінально-правові заходи впливу щодо юридичних осіб повинні бути передбачені і українським законодавством. Якби діяльність юридичної особи була заборонена, була б ліквідована реальна база організованої злочинності [310, с. 100-101]. Проте це лише поодинокі думки. Більшість правознавців суб'єктом складу злочину визнають виключно фізичних осіб [67, с. 134; 221, с. 265].

Принцип особистої персональної відповідальності за злочин є важливим досягнення людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але не однозначний зарубіжний досвід [277, с. 9].

Відсутність у нашій правовій сім'ї традицій, правил і процедур притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності; оцінка характеристик юридичних осіб як організаційно-правових форм, а не самостійних суб'єктів поведінки у кримінально-правовій сфері; неможливість канонічного вирішення принципу винної, особистої кримінальної відповідальності стосовно юридичних осіб є, на думку С. Б. Гавриша, непорушними аргументами, що висуваються законодавцем у контексті не встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб [43, с. 520-527].

Однак, не залишаємо поза увагою позицію щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб В. К. Грищука, який зазначає, що "...ми повинні розуміти, що юридична особа як фікція в нашій свідомості не може ні вбити, ні здійснити інше кримінально заборонене діяння, тобто ми повинні розмежовувати два поняття: суб'єкт злочину і суб'єкт відповідальності". Тому, на його думку, слушною є позиція У. С. Джекебаева [37, с. 20], який стверджує, що, розуміння вини як визначеного психічного відношення особи до своєї злочинної поведінки не є можливим у застосуванні до юридичної особи. А ось підлягати кримінальній відповідальності за такі діяння у визначених випадках можуть не тільки фізичні, але і юридичні особи. Завдання законодавця полягає

у визначенні тих умов, за яких настає ця відповідальність. Слід зауважити, що інтелектуальна концепція вини не може бути застосована для притягнення до відповідальності юридичної особи. Умисна діяльність, вчинена в інтересах юридичної особи, або необережна бездіяльність трансформується на юридичну особу – ось така конструкція розкриває формування і зміст вини юридичної особи" [55, с. 49-58].

З огляду на наведене вище, на даний час, вважаємо, визнання юридичної особи суб'єктом злочину – виключається. Та й, як влучно зазначає Р. Л. Максимович, потреба визнання юридичної особи суб'єктом злочину не є нагальною і злободенною [172, с. 61].

У процесі приватизації державного, комунального майна чимало рішень приймаються колегіальними органами, наприклад, інвентаризаційною комісією, комісією з приватизації, конкурсною комісією тощо. Внаслідок цього в аспекті визначення суб'єкта злочину безумовно виникає питання кримінально-правового характеру: яким чином кваліфікувати діяння осіб, які входять до складу колегіального органу. Чіткої і повної відповіді на це запитання в науці кримінального права немає.

С. Б. Гавриш дотримується позиції, що відповідальності за незаконні дії колегіальних органів має підлягати службова особа, яка їх підписала або їх затвердила своїми наказами. Інші службові особи, які входять до колегіального органу і брали участь у прийнятті незаконного рішення, спрямованого на заподіяння шкоди, можуть розглядатися як співучасники, якщо ними усвідомлювався факт прийняття незаконного рішення і можливість внаслідок цього заподіяння істотної шкоди. Якщо рішення колегіального органу оформляється протокольно і підписується присутніми службовими особами, то всі вони з урахуванням суб'єктивної сторони їх поведінки повинні розглядатися як співвиконавці вчиненого злочину [41, с. 466].

Дещо по-іншому до розв'язання цієї проблеми підходить В. О. Навроцький, який зазначає, що вирішення даного питання повинно бути диференційоване залежно від того, чи є рішення колегіального органу

обов'язковим чи ні. Якщо рішення колегіального органу є остаточним і обов'язковим (не потребує затвердження одноособового керівника), то особи, які його прийняли, відповідають як виконавці відповідного злочину. Коли ж рішення має дорадче значення, то особи, які прийняли його, виступають як пособники злочинних діянь керівника, що своїм наказом затверджує і реалізує колегіальне рішення [188, с. 37; 189, с. 278]. Дана позиція, на нашу думку, видається більш прийнятною, переконливою і виправданою.

Наступною важливою і невід'ємною ознакою суб'єкта складу злочину є осудність. Осудність – багатогранне і багатоаспектне явище, яке, зокрема, можна охарактеризувати як: передумову вини і кримінальної відповідальності; одну із загальних ознак, що характеризують суб'єкт складу злочину; критерій розмежування винної поведінки від невинно-здійснених суспільно небезпечних дій [177, с. 10]: здатність людини ухвалювати рішення, усвідомлюючи їх зміст, значення й наслідки, що визначають її відповідальність за вчинені акти поведінки [230, с. 266-267].

Інститут осудності та неосудності протягом тривалого часу піддавався ґрунтовним науковим аналізам та дослідженням, а тому на сьогодні вважається достатнім чином розробленим. Важливо наголосити на тому, що в період чинності КК 1960 року зміст та критерії осудності з'ясовувались через поняття неосудності. Вперше законодавче визначення осудності було дано в КК України 2001 року. Так, відповідно до ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомити свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Така здатність особи означає, що вона правильно розуміла фактичні об'єктивні ознаки злочину, а саме: об'єкт суспільно небезпечного посягання, суспільно небезпечне діяння, обставини вчинення злочину, місце, час та спосіб вчинення злочину. Наявні в юридичній літературі визначення поняття осудності, незважаючи на їх значну кількість, не містяться істотних відмінностей. Так, П. С. Дагель визначив осудність як основу співвідношення "осудність – вина – відповідальність", у зв'язку з чим характеризував осудність як здатність бути винним і здатність нести відповідальність [61, с. 30].

Осудність, як необхідна ознака суб'єкта складу незаконної приватизації державного, комунального майна, наділена такими ж особливостями, які характерні для загальної осудності, передбаченої ст. 19 КК України.

У правознавчій літературі висловлено різні підходи до визначення критеріїв осудності. Низка вчених вважає, що осудність характеризується юридичним і психологічним критеріями [293, с. 99]. Під юридичним критерієм осудності вони розуміють факт вчинення злочину психічно здоровою особою, яка здатна повною мірою усвідомлювати фактичну сторону і суспільну небезпеку свого діяння та керувати діями під час скоєння злочину. Психологічний критерій характеризує стан психіки особи під час вчинення злочину [133, с. 103-104]. Інші ж виділяють юридичний і медичний критерії осудності [178, с. 61]. Ми розділяємо дану позицію, оскільки вона має підґрунтя в чинному законодавстві. І, як вірно зазначає Р. Л. Максимович, факт вчинення злочину не варто брати за критерій осудності, бо це не характеристика суб'єкта злочину, а його діяння, яке, як відомо, є ознакою об'єктивної сторони злочину [172, с. 62].

Протилежний за змістом осудності є стан неосудності, тобто стан, який виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності та можливість визнання особи суб'єктом злочину. Більшість вчених виділяють два критерії неосудності, які, звичайно ж, за змістом є абсолютно протилежні критеріям осудності: медичний та юридичний [138, с. 151-153], або критерій оцінки чи управління (керівництва) [117, с. 429]. Медичний критерій окреслює всі можливі психічні захворювання, що істотно впливають на свідомість і волю людини. Юридичний критерій неосудності полягає у нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними саме внаслідок наявності психічного захворювання, тобто критерію медичного.

Слід зазначити, що зміст осудності включає здатність особи у момент вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння (об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна), а також здатність свідомо

керувати своїми діями. Неосудною особою, в контексті розгляду незаконної приватизації державного, комунального майна, визнається особа, яка на момент вчинення будь-якої із суспільно небезпечних дій, зазначених у диспозиції ст. 233 КК України, не могла їх усвідомлювати або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Наступною ознакою, обов'язковою для суб'єкта складу злочину, в тому числі і передбаченого ст. 233 КК України, є вік, з якого настає кримінальна відповідальність. Н. В. Кузнецова зазначає, що поняття загальних ознак суб'єкта злочину, таких, як вік і осудність, пов'язані з характеристикою інтелектуально-вольового ставлення до дій і наслідків [158, с. 116]. Саме вік є одним із тих критеріїв, який певною мірою дає можливість з'ясувати, чи здатна особа на основі свого рівня розумового розвитку та життєвого досвіду правильно розуміти зміст вчиненого нею діяння, та те, що своїми діяннями вона заподіює істотну шкоду або створює загрозу її заподіяння; чи здатна особа усвідомлювати протиправність і суспільну небезпечність діяння; чи здатна особа приймати законні рішення; усвідомлювати можливість притягнення її до кримінальної відповідальності та адекватно сприймати кримінальне покарання. Саме із досягненням віку людина усвідомлює цінність певних суспільних відносин, розуміє, що вони охороняються кримінальним законодавством і що своїми діями вона посягає на ці суспільні відносини, тобто розрізняє правомірну поведінку від протиправної та злочинної.

Насамперед слід визначити зміст поняття "вік", адже в юридичній літературі воно трактується по-різному. Так, М. М. Коченов під поняттям віку розуміє кількість прожитого людиною часу, а під підставами кримінальної відповідальності – сам фізичний вік і здатність у момент вчинення злочину регулювати своєю поведінкою [130, с. 34]. Г. І. Щукіна пропонує визнавати віком період розвитку людини, що характеризується якісними змінами у фізичних і психічних процесах, які залежать від особливих закономірностей у їхньому протіканні [325, с. 3]. В. П. Філонов під віком людини розуміє якісно

визначений етап становлення і розвитку особи, період з притаманними йому особливостями сприйняття людиною навколишнього світу [308, с. 505]. Варто погодитись з твердженням Р. І. Міхеєва, який під віком, у широкому розумінні, має на увазі календарний період часу, що пройшов від народження до якого-небудь хронологічного моменту в житті людини, а у вузькому розумінні – зазначений період психофізичного стану в житті тієї чи іншої особи, з яким пов'язані як медико-біологічні, соціально-психологічні, так і правові зміни [179, с.17].

Отже, у кримінально-правовому значенні вік – це період життя людини від дня її народження і на момент вчинення злочину, який вимірюється часом, характеризується специфічними змінами у фізичних та психічних процесах розвитку людини, відображає здатність людини усвідомлювати характер та суспільну небезпечність свого діяння; підтверджується відповідними документами, а за їх відсутності встановлюється судово-медичною експертизою.

Згідно з КК України кримінальній відповідальності підлягає особа, якій на момент вчинення злочину минуло 16 років. У КК України передбачено також знижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність – 14 років. Цей вік визначено для найпоширеніших та найнебезпечніших умисних злочинних діянь, які доступні для розуміння неповнолітніми у ранньому віці. В. М. Бурдін пропонує притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які досягли 11-річного віку і вчинили особливо тяжкі агресивні злочини (умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування й інші), оскільки, на його думку, в цьому віці в даній категорії осіб досить високий рівень інтелектуального, вольового і соціального розвитку [21, с. 37-38], що з нашої позиції є неприпустимим, оскільки притягнення до кримінальної відповідальності осіб у такому віці не виправдає основну мету покарання – виправлення засудженого і запобігання вчиненню ним нових злочинів. Адже, як вірно зазначають науковці, віку 12-19 років відповідає підліткова стадія

психосоціального розвитку, коли відбувається формування соціальної ролі людини, пошук її ідентичності та перехід до зрілості [316, с. 227-230].

Слід зауважити, що у багатьох державах вік, з якого можна притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення злочинного діяння, є досить низьким, зокрема, в Ірані – з 6 років, в Йорданії та Ізраїлі – з 9 років, в Новій Зеландії – з 10 років [28, с.138]. Оскільки досліджуваний нами злочин не наділений таким високим ступенем суспільної небезпеки, який характерний для злочинів передбачених ч. 2 ст. 22 КК України, тому вбачається недоцільним встановлення заниженого віку, з якого настає кримінальна відповідальність щодо незаконної приватизації державного, комунального майна.

Неусвідомлення суспільної небезпечності своїх дій може бути пов'язане не лише з психічним розладом здоров'я, а й з тим, що у особи на момент вчинення злочину відсутній належний рівень знань і, в силу віку особи, не може їх бути. Тому є злочини, які за своєю природою можуть бути вчинені виключно з досягнення повноліття чи іншого віку. Так, наприклад, якщо злочин проти правосуддя вчиняється суддями, то нести кримінальну відповідальність можуть лише особи з 25 років, оскільки Закон України "Про судоустрій України" [97] визначає, що суддями можуть бути громадяни України не молодші 25 років; оскільки право на здійснення підприємницької діяльності у фізичних осіб виникає з 18 років (ст. 50 Цивільного кодексу України), то і відповідальність за ряд господарських злочинів може наступати саме з досягнення повноліття тощо.

Таким чином, кримінальний закон виділяє третій вид віку, з якого настає кримінальна відповідальність – підвищений вік, хоча безпосередньо у КК про нього нічого не сказано. Підвищений вік визначається у процесі аналізу диспозицій статей Особливої частини КК України, спеціального регулюючого законодавства та може бути зумовлений низкою ознак. Тому уявлення про вік кримінальної відповідальності потребує окремого ґрунтовного дослідження, що виходить за межі цієї роботи, однак цілком обґрунтоване потребами правозастосування та є нагально необхідне.

На наш погляд, вік, із досягненням якого особа може нести кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, повинен визначатись згідно з правилами, встановленими ч. 1 ст. 22 КК України.

Однак окремі науковці, що досліджували даний склад злочину, стверджують, що суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна може бути лише особа, що досягла вісімнадцяти років. Зокрема, П.І. Заруба щодо цього наводить два аргументи:

1) положення цивільного законодавства (відповідно до ч. 1 ст. 34 Цивільного кодексу України повну цивільну дієздатність має особа, яка досягла вісімнадцяти років, тобто повноліття); саме повнолітня особа, яка здатна нести матеріальну відповідальність, може набувати права власності на державне та комунальне майно шляхом укладення цивільно-правового договору купівлі-продажу з подальшим його нотаріальним посвідченням;

2) практично неможливо знайти шістнадцятилітнього підлітка, який у достатньому обсязі володіє приватизаційним законодавством, має відношення до приватизаційних процесів і є особою, яка наділена юридичною силою здійснювати правове супроводження приватизаційних процесів [100, с. 120-121].

Вважаємо, що це питання потребує більш глибокого опрацювання і наукового аналізу. Для обґрунтування позиції, відповідно до якої суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, виступають особи, що досягли 16-річного віку, наведемо наступні міркування.

Дійсно, купівля-продаж державного, комунального майна не належить до числа дрібних побутових угод, а тому неповнолітні особи внаслідок своєї недієздатності не можуть її укладати. Однак не слід оминати увагою положення ч. 2 ст. 34 та ч. ч. 1, 3, 4 ст. 35 Цивільного кодексу України, відповідно до яких фізична особа, яка не досягла повноліття, у разі реєстрації шлюбу набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана

матір'ю або батьком дитини. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатись підприємницькою діяльністю. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки.

Тому у випадку визнання суб'єктом складу незаконної приватизації державного, комунального майна осіб, що досягли 18 років, залишатимуться поза межами кримінального закону суспільно небезпечні дії осіб, що набули повної цивільної дієздатності у порядку, визначеному ч. 2 ст. 34 та ч. ч. 1, 3, 4 ст. 35 Цивільного кодексу України.

У зв'язку із сказаним вище, вбачається, що суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України може бути особа, яка досягла шістнадцятирічного віку (додаток Б).

Необхідно зауважити, що науковці виділяють коло осіб, які можуть бути суб'єктами незаконної приватизації. Зокрема, до числа осіб, дії яких можуть кваліфікуватись за ст. 233 КК України, відносять працівників державних органів приватизації та органів місцевого самоврядування, голів та членів інвентаризаційних комісій, комісій з приватизації об'єктів, тендерних комісій, комісій, створених для визначення частки держави у статутному фонді підприємств у порядку їх передприватизаційної підготовки, службових осіб (насамперед керівників і головних бухгалтерів) підприємств, які підлягають приватизації, фізичних осіб та службових осіб юридичних осіб – покупців державного чи комунального майна, а також працівників тих юридичних осіб, які на підставі угод, укладених з державними органами приватизації, здійснюють продаж державного майна, у тому числі у формі проведення аукціонів [142, с. 644; 194, с. 623-624].

Окрім наведених вище, О. О. Дудоров суб'єктами даного складу злочину пропонує визнавати засновників та власників юридичних осіб – покупців державного чи комунального майна [66, с. 859]. П. П. Андрушко вважає, що суб'єктами досліджуваного злочину, залежно від форми його вчинення можуть бути фізичні особи – покупці об'єктів приватизації; службові особи, засновники

чи власники юридичної особи; службові особи органів приватизації [197, с. 481], залишаючи, таким чином поза увагою службових осіб підприємств – об'єктів приватизації.

Відтак позиція про визнання суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, засновника чи власника юридичної особи – покупця викликає певні суперечності. З'ясуємо значення понять "власник" та "засновник". Великий тлумачний словник української мови поняття "власник" роз'яснює як – господар якихось речей, майна і т. ін. на правах приватного або суспільного володіння; людина, яка прагне цілком володіти чим-небудь, не ділячись з іншими. Засновник – той, хто заснував що-небудь, поклав початок чомусь [24].

Виходячи із наведеного, а також на основі аналізу законодавства під власником можна розуміти особу, яка наділена правом володіння, користування та розпорядження відповідною річчю, майном. Засновником може бути особа, яка відповідно до чинного законодавства наділена правом створювати юридичну особу. Згідно із положеннями Господарського кодексу України [50], таким правом наділені власники засобів виробництва й іншого майна.

Юридична особа здійснює право володіння, користування і розпорядження закріпленим за нею майном власника відповідно до свого Статуту (положення). Отже, засновник – це власник певного майна чи іншої речі, який, керуючись наданим правом засновувати суб'єкт господарювання, створив юридичну особу на основі майна, що належало йому на праві власності. Тому, як вбачається, у даному випадку поняття "власник" і "засновник" необхідно розглядати як тотожні поняття, оскільки засновником може виступати лише власник чогось.

Відповідно до ст. 135 Господарського кодексу України [50] власник майна наділений наступними організаційно-установчими повноваженнями: має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не

заборонених законом, на свій розсуд визначати мету та предмет господарської діяльності, структуру утвореного ним суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, а також приймати рішення про припинення господарської діяльності заснованих ним суб'єктів господарювання відповідно до законодавства. Учасники (засновники) юридичної особи не відповідають за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язання її учасника (засновника) (ст. 96) [317]. Якщо злочин, передбачений ст. 233 КК України вчиняється в ході діяльності юридичної особи – покупця державного, комунального майна, то суб'єктом у даному випадку може виступати виключно особа, на яку покладено виконання під час приватизаційного процесу певних обов'язків, визначених чинним приватизаційним законодавством, тобто виключно службова особа. Тому власник юридичної особи – покупець може бути суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна лише у тому випадку, коли він виконує функції директора чи входить до складу інших органів управління юридичної особи, тобто виступає службовою особою, яка уповноважена приймати відповідні рішення в ході приватизації.

Таким чином, власник може бути суб'єктом означеного злочину лише тоді, коли він має статус керівника або іншої службової особи, яка наділена правом приймати рішення в ході приватизаційного процесу. До кримінальної відповідальності за даний злочин власник, як такий, не може бути притягнутий. Фізична особа зі статусом власника підлягає відповідальності за незаконне створення чи придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб), тобто фіктивне підприємництво. З моменту реєстрації юридичної особи за її діяльність відповідальності підлягають службовці такої юридичної особи.

Окремі фахівці зазначають, що суб'єктом аналізованого нами складу злочину може бути як громадянин, так і службова особа, у службові обов'язки якої входить виконання законодавства щодо приватизації державного та комунального майна [199, с. 403]. Дану позицію вважаємо дещо неточною,

адже поняття "громадянин" свідчить про належність фізичної особи до певної держави, що особа користується правами і виконує обов'язки, а в разі їх невиконання – підлягає відповідальності, встановленій законами даної держави. Правильніше, на наш погляд, говорити про фізичних осіб, які наділені статусом службової особи і у функціональні обов'язки якої входить виконання законодавства щодо приватизації державного та комунального майна та фізичних осіб без статусу службової особи.

Інші автори не акцентують особливої уваги на цьому питанні і вважають, що суб'єктом незаконної приватизації можуть бути працівники органів приватизації та інші особи [135, с. 154], не обмежуючи при цьому коло таких осіб. М. Й. Коржанський до суб'єктів досліджуваного злочину, відносить виключно осіб, які були уповноважені на проведення приватизації [124, с. 395], виносячи цим самим за межі ст. 233 КК України суспільно небезпечні дії інших учасників процесу приватизації.

Таким чином, прослідкувавши погляди науковців та проаналізувавши законодавство з питань приватизації державного та комунального майна можемо виділити такі категорії осіб, що можуть бути суб'єктами складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України: службові особи органів приватизації; голови та члени комісій, що утворюються органами приватизації у процесі приватизації; особи, які в силу вимог приватизаційного законодавства залучаються до процесу приватизації для виконання певних завдань (оцінювачі, аудитори, ліцитатори та ін.); службові особи юридичних осіб – об'єктів приватизації; покупці – службові особи юридичних осіб, суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи, приватні особи тощо.

Окремого розгляду, вважаємо, потребує питання щодо оцінювача як особи, яка відповідно до вимог приватизаційного законодавства залучається до процесу приватизації для виконання певних завдань, зокрема, визначення вартості об'єкта приватизації. Це зумовлено тим, що часто науковці ототожнюють поняття "оцінювач" та "експерт", невиправдано зазначаючи, що участь у приватизаційному процесі бере експерт.

Відтак, в цьому контексті необхідно з'ясувати зміст термінів "експерт", "експертиза", "оцінка", "оцінювач". Великий тлумачний словник української мови термін "експерт" трактує як фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу та здатний на підставі своїх знань та досвіду надавати кваліфіковану консультацію [24]. Науковці під екпертом розуміють особу, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій слідчим органом, суддею чи судом доручено провести експертизу і за її результатами подати висновок [327, с. 189-190]; фахівця, який здійснює експертизу [273, с. 191]; компетентну особу, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо, може залучатися до експертної роботи як тимчасово з метою вирішення конкретної проблеми, так і на постійній основі [326, с. 332].

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку із досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижчий від спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності (ст. 10 Закону України "Про судову експертизу") [96].

Експертиза – це розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу; дослідження, розгляд екпертом якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань. Розрізняють експертизу грошових знаків, експертизу дорожньо-транспортних пригод, експертизу технічної документації, психіатричну експертизу, санітарно-гігієнічну експертизу, судово-медичну експертизу, судово-психічну експертизу, токсикологічну експертизу [24].

Оцінка – дія за значенням оцінити, оцінювати; вартість, ціна чого-небудь; думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь. Оцінювати – призначати ціну чому-небудь, визначати вартість чогось; визначати якості, цінність і таке інше кого-небудь, чого-небудь; складати уявлення, робити висновок про кого-небудь, що-небудь, визначати суть,

характер, значення, роль і т. ін. чогось; розуміти, визнавати позитивні якості, цінність і т. ін. кого-небудь, чого-небудь [24].

Оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з оцінки майна, і результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності (ст.3 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні") [87]. Звідси випливає, що оцінювач – це особа, яка визначає вартість, ціну чого-небудь.

Виділимо основні характерні риси як оцінювача, так і експерта.

По-перше, діяльність оцінювача регулюється Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [87] та положеннями (національними стандартами) оцінки майна, методиками та іншими нормативно-правовими актами, які розробляються з урахуванням вимог положень (національних стандартів).

Натомість, правовий статус та повноваження експерта визначають Господарський процесуальний кодекс України [51], Цивільний процесуальний кодекс України [318], Кримінально-процесуальний кодекс України [144], Закон України "Про судову експертизу" [96], Закон України "Про науково-технічну експертизу" [83] та інші закони залежно від виду експертизи, що проводиться.

Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу" [96], з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки цього майна. Інші положення цього Закону не поширюються на судових експертів (ст.4 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні") [87].

По-друге, як експерт може бути викликана будь-яка особа, що має необхідні знання для подачі висновку з досліджуваних питань. Оцінювачами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача.

По-третє, оцінювач залучається до виконання оцінки майна в ході приватизації виключно на конкурсних засадах, у порядку, що встановлюється Фондом державного майна України. Так, конкурсний відбір суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання здійснюється відповідно до вимог Положення про конкурсний відбір суб'єктів оціночної діяльності, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 25 листопада 2003 р. № 2100 [193]. Для залучення ж експерта до здійснення експертизи така процедура, згідно з чинним законодавством, не вимагається.

По-четверте, оцінювач проводить дослідження з метою визначення вартості майна, тобто встановлює певний юридичний факт. Експерт проводить дослідження з метою дати правильний висновок щодо певного питання, явища, тобто підтверджує чи спростовує юридичний факт.

По-п'яте, висновок експерта не носить обов'язкового характеру і відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України [51], Цивільного процесуального кодексу України [318], Кримінально-процесуального кодексу України [144] оцінюється на рівні з іншими доказами. Вартість, зазначена у звіті (акті) про оцінку майна, є початковою вартістю майна, що приватизується, тобто вартістю, з якої розпочинається продаж майна встановленими законодавством способами.

По-шосте, у випадку приватизації державного майна та майна, що перебуває у комунальній власності, відповідно до Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" (ст.7) [87] проведення оцінки майна є обов'язковим, тоді як експертиза не завжди є обов'язковою.

Наведені аргументи дають підставу стверджувати, що поняття "експерт" та "оцінювач" не є тотожними. Ці особи мають різний правовий статус [146, с. 266-267]. Однак, чому ж науковці їх ототожнюють?

Для правильної відповіді на це запитання вважаємо за необхідне в історичному ракурсі дослідити виникнення інституту оцінки майна під час приватизації.

За період проведення приватизації державного та комунального майна діяло сім методик визначення його вартості, які по чергово замінювали одна одну. Відповідно до Методики оцінки вартості об'єктів приватизації та оренди, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 1992 р. № 522 [239], Методики оцінки вартості об'єктів приватизації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1993 р. №717 [240], Методики оцінки вартості об'єктів приватизації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 1995 р. №36 [241], оцінка вартості об'єктів приватизації здійснювалась або комісією по приватизації, створеною відповідно до статті 13 Закону України "Про приватизацію майна державних підприємств" [94] (при приватизації майна державних підприємств), або комісією, створеною керівником державного підприємства і затвердженою державним органом приватизації (при приватизації невеликих державних підприємств (мала приватизація). Експертна оцінка на той час не проводилась.

На відміну від попередніх методик, Методика оцінки вартості майна під час приватизації, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 1996 р. №961 [236], у п. 5 виділяє поняття "експертна оцінка" як визначення оціночної вартості майна експертом відповідно до договору з державним органом приватизації та передбачає можливість залучення експертів для проведення оцінки майна, однак не розкриває змісту поняття "експерт".

Тлумачення даного поняття здійснює наказ Фонду державного майна України від 11 грудня 1996 р. № 1524 "Про затвердження Положення про порядок експертної оцінки пакетів акцій, що належать державі, відкритих акціонерних товариств" [190]. Зокрема, експертом згідно з діючими нормативними вимогами є юридична особа, яка відповідно до угоди, укладеної з Фондом державного майна України, має право на проведення експертної оцінки та дооцінки об'єктів приватизації. Цим наказом визначаються й умови залучення експертів та порядок затвердження їх звіту.

У Методиці оцінки вартості майна під час приватизації, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 р. №1114 (абз. 4 п. 5)

[237], вже передбачено випадки обов'язкового залучення експерта для оцінки вартості майна при продажу державного майна відповідно до Закону України "Про підприємства в Україні" [90].

Відповідно до Методики оцінки вартості майна під час приватизації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. №1554 [235], поняття "експерт" вживається у наступному значенні: експерт – це суб'єкт підприємницької діяльності, який діє на підставі угоди, укладеної з Фондом державного майна, що дає повноваження на проведення експертної оцінки майна у випадках, визначених законодавством.

Однак, з метою забезпечення створення системи незалежної оцінки майна для захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки майна, майнових прав та використання її результатів, 12 липня 2001 р. було прийнято Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [87]. Саме цей Закон на сьогодні визначає правові засади здійснення оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні. Відповідно до ст. 4 даного Закону практичну діяльність з оцінки майна може здійснювати виключно суб'єкт оціночної діяльності.

Відповідно до ст. 5 зазначеного Закону суб'єктами оціночної діяльності є: суб'єкти господарювання – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності у процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі.

Діюча на сьогодні Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. №1891 [238], не використовує

поняття "експертна оцінка", а лише "незалежна оцінка" у такому значенні: незалежна оцінка – визначення певного виду вартості майна суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання за договором із замовником.

Підсумовуючи наведене, можемо стверджувати, що на сьогодні вживання терміна "експерт", "експертна оцінка" у контексті приватизації державного, комунального майна є неправильним, оскільки чинне приватизаційне законодавство та законодавство з питань оцінки використовують поняття "оцінювач" та "незалежна оцінка".

На думку О. О. Дудорова, дії експерта, який за попередньою домовленістю із суб'єктами приватизації сприяв заниженню вартості об'єкта приватизації, слід кваліфікувати як пособництво незаконній приватизації державного або комунального майна. Його позиція ґрунтується на тому, що експерт не виступає безпосереднім учасником відчуження і придбання державного та комунального майна, а тому не здатний виконати об'єктивну сторону аналізованого злочину [66, с. 859]. Такої думки і інші науковці [194 с. 624; 197, с. 482]. Однак, встановивши обов'язковість проведення оцінки державного та комунального майна, що підлягає приватизації, законодавець, вважаємо, зробив оцінювача безпосереднім учасником процесу приватизації, а отже, і можливим суб'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

Експерт не є учасником приватизаційного процесу, а відтак, не може виступати суб'єктом досліджуваного нами злочину.

3.2. Суб'єктивна сторона складу незаконної приватизації державного та комунального майна

Наявність факту вчинення суспільно небезпечного діяння ще не дає підстав говорити про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності, адже повнота характеристики будь-якого складу злочину, в тому числі й незаконної приватизації державного та комунального майна, передбачає з'ясування і суб'єктивної сторони складу злочину. Встановлення

усіх ознак суб'єктивної сторони є завершальним етапом у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності, без досконалого дослідження якої неможлива правильна юридична оцінка і кваліфікація вчиненого діяння, а відповідно справедливе покарання й забезпечення законності [282, с. 4].

Особливість суб'єктивної сторони складу злочину полягає в тому, що вона не тільки передує вчиненню злочину, формуючись у вигляді певного ставлення особи, її інтелекту й волі до вчинюваного діяння, мотиву й цілей (плану злочинного посягання), а й супроводить його зовнішню сторону від початку до кінця злочинної поведінки, становлячи своєрідний самоконтроль над даною поведінкою. Суб'єктивна сторона багато в чому породжує, спрямовує й регулює об'єктивну сторону злочину [157, с. 12-13]. Тому суб'єктивна сторона складу злочину, не припиняючи бути внутрішнім (психічним) ставленням до вчиненого, розуміється як прояв негативної настанови особи, що зумовлена соціальним середовищем, а також придбаними ціннісними орієнтаціями й окремими антигромадськими мотивами [222, с. 128].

Від з'ясування ознак суб'єктивної сторони складу незаконної приватизації державного, комунального майна залежить правильна кваліфікація дій суб'єктів досліджуваного складу злочину. Значною мірою вона виявляє ступінь суспільної небезпеки кримінально-караного діяння, що в свою чергу впливає на вид і міру покарання, на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

У зв'язку з цим аналіз суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, дасть можливість з'ясувати низку питань, які мають важливе кримінально-правове значення. Тому в даному підрозділі поставлено за мету дослідити обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу незаконної приватизації державного та комунального майна, насамперед вини.

Досить вдало, на наш погляд, поняття суб'єктивної сторони складу злочину розкриває В. К. Гришук. Зокрема – це елемент складу злочину, що

становить сукупність певних ознак, які характеризують внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину [57, с. 273]. М. І. Бажанов під суб'єктивною стороною злочину розумів ті психічні (внутрішні) процеси, що протікають у свідомості суб'єкта, які характеризують його волю і проявляються в самому злочинному діянні (по відношенні до того діяння, яке особою вчинене) [7, с. 46].

Розкриваючи зміст досліджуваного елемента складу злочину, О. І. Рарог зазначає, що це психічна діяльність особи, безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину, яка, утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, є його внутрішньою, щодо об'єктивної, стороною [259, с. 6].

Враховуючи наведене, слід зазначити, що суб'єктивною стороною складу незаконної приватизації державного, комунального майна є внутрішні процеси, які протікають у психіці суб'єкта цього складу злочину, характеризують його волю під час вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених ст. 233 КК України, що полягають у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів, а також приватизації державного чи комунального майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою.

Суб'єктивна сторона включає такі ознаки, як вина, мета, мотив та емоційний стан. Основною і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина, яка підлягає встановленню і доказуванню слідством і судом у кожній кримінальній справі. Згідно зі ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Даючи визначення поняттю вини, законодавець використовує такі терміни, як "дія чи бездіяльність" та "наслідки", значення яких необхідно розкрити.

Зміст цих понять досить ґрунтовно дослідив Р. Вереша, який виділяє два підходи до їх розуміння. Відповідно до першого підходу формулювання "вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом" можна розглядати як загальну характеристику, яка охоплює не лише специфічний кримінально-правовий зміст діяння як елемента об'єктивної сторони складу злочину, а й інші його елементи, зокрема, обстановку, час, місце, спосіб тощо; елементи складу злочину, які характеризують об'єкт також охоплюються цим поняттям. Поняття "наслідки" теж не може обмежуватись та розумітись лише як елемент об'єктивної сторони складу злочину, оскільки відповідно до ст. 23 КК України ставлення особи до наслідків є обов'язковим елементом вини, а у формальних складах злочинів наслідки, як обов'язковий елемент об'єктивної сторони, відсутні.

Відповідно до другого підходу поняття "дія чи бездіяльність, передбачена цим Кодексом" і поняття "наслідки" розглядаються як ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Відповідно інші ознаки, які в окремих складах злочинів є обов'язковими, а тим більше ознаками, що характеризують об'єкт злочину, зазначеним поняттям не охоплюються [26, с. 99].

Більш прийнятним, на нашу думку є перший підхід. Саме на його основі здійснюватиметься дослідження вини означеного складу злочину.

Поняття вини, відповідно до ст. 23 КК України – це законодавча дефініція, що має стосуватися будь-яких юридичних складів злочинів. Вона має давати орієнтири щодо всіх злочинів і за межі юридичного складу, поняття вини "виходити" не може [27, с. 148]. Вина у вчиненні злочину – це не просто психічне ставлення до вчинюваного злочину, а таке психічне ставлення особи до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, яке виразилося у вчиненні конкретного складу злочину. При такому розумінні вини завдання суду зводиться до встановлення факту, чи була вина у вчиненні суспільно

небезпечного діяння, або вона була відсутня, а не до негативної оцінки помислів людини. Цим забезпечуються умови для суворого дотримання законності при вирішенні питання про винуватість або невинуватість людини у вчиненні злочину [160, с. 406-407].

У кримінально-правовій науці поряд із більш вузьким поняттям вини, як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, тобто умислу і необережності, є ширше розуміння вини – як підстави кримінальної відповідальності. Такою підставою є не лише встановлення того, що людина вчинила діяння умисно чи з необережності, а й сукупність інших обставин, які заслуговують, за переконанням суду, негативної загальної оцінки від імені держави і вимагають кримінальної відповідальності підсудного [302, с. 103]. Однак така позиція не отримала схвалення теоретиків та не була виправдана у судовій практиці.

Відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України [119] особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Вина у вчиненні злочину є тією обставиною, яка згідно з ч. 2 ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України [144] підлягає доказуванню при проведенні досудового слідства, дізнання і розгляді кримінальної справи в суді.

Основними юридичними характеристиками, які розкривають поняття вини, є сутність, форма, зміст і ступінь. Спробуємо розкрити зміст цих категорій вини у контексті незаконної приватизації державного, комунального майна.

М. Й. Коржанський під сутністю вини розуміє негативну суспільну якість поведінки особи, яка вчинила злочин, і ставлення винної особи до суспільних цінностей чи благ – об'єктів кримінально-правової охорони [124, с. 49]. Сутність вини визначає її соціальну природу.

При вчиненні злочину, передбаченого ст. 233 КК України, сутність вини полягає у негативному ставленні суб'єкта даного злочину до суспільних відносин, що виникають у сфері фінансової діяльності держави загалом, і,

зокрема, до суспільних відносин, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної республіки Крим, його регіональних відділень, представництв, чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення.

Таке негативне ставлення до інтересів суспільства, що виявляється у вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, викликає зворотну реакцію суспільства на це діяння у вигляді кримінальної відповідальності суб'єкта і відповідної негативної оцінки злочину і злочинця з боку держави й суспільства [62, с. 67].

Наступною категорією, що характеризує вину, є форма. Формою є внутрішня структура сталих зв'язків і взаємодій елементів, властивостей і процесів, що утворюють предмет або явище, а також спосіб існування і виразу змісту [309, с. 595]. Під формою вини також розуміють установлену законом певну сукупність інтелектуальних і вольових ознак, які свідчать про ставлення винної особи до вчинюваного нею діяння (дії чи бездіяльності), що вона вчиняє, та його наслідків [256, с. 88].

КК України розрізняє дві форми вини – умисел і необережність. Критерієм поділу вини на форми є різне співвідношення інтелектуальних і вольових ознак вини [206, с. 20]. У свою чергу, кримінальний закон поділяє умисел на прямий та непрямий, необережність – на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість.

Поділ вини на форми має велике практичне значення. Зокрема, форма вини: 1) визначає ступінь суспільної небезпеки діяння і дає змогу відмежувати злочинне діяння від незлочинного; 2) визначає кваліфікацію злочину; 3) завжди враховується при індивідуалізації покарання та визначенні умов його відбування; 4) враховується в інших випадках реалізації кримінальної відповідальності і покарання (зокрема для визначення умов кримінальної

відповідальності за попередню і спільну злочинну діяльність, при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання) [194, с. 78].

У ст. 233 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, відсутні будь-які вказівки щодо форми вини даного діяння, а тому форму вини встановлюватимемо шляхом тлумачення та аналізу всіх ознак цього складу злочину.

Н. О. Гуторова з цього приводу вірно зазначає, що у випадках, коли форма вини прямо не визначена у КК, не виключається можливість різного тлумачення цієї ознаки при застосуванні кримінального закону, таке становище не відповідає принципам справедливості, законності й винності, а тому кримінальне законодавство в цій частині потребує вдосконалення [60, с. 237].

М. І. Хавронюк стверджує, що форму вини, яка є характерною для різних злочинів, передбачених КК України, можна визначити лише за допомогою складного судового та/або доктринального тлумачення закону. Утім аналіз різних коментарів до КК України, які вийшли після його прийняття, дозволяє дійти висновку, що КК України містить недостатню кількість положень, тлумачення яких дало б змогу узгодити позиції різних науковців і створити універсальну систему правильного визначення форм вини для кожного окремого злочину [314, с. 80].

Водночас, Н. О. Гуторова виділила законодавчі прийоми віднесення злочинів до таких, що можуть бути вчинені умисно: пряма вказівка у диспозиції статті Особливої частини КК на умисел як на форму вини; вказівка у диспозиції статті Особливої частини КК на спеціальну мету; опис характерного способу дії; вказівка на незаконний характер дії або порушення спеціальних правил у злочинах з формальним складом [60, с. 235-236].

Необережне діяння отримує кримінально-правову оцінку лише у зв'язку з суспільно небезпечними наслідками, що настали. Якщо таких наслідків немає, то немає і такого необережного діяння, яке могло б бути визнано злочином. Відтак, якщо кримінальний закон передбачає відповідальність за злочин, наслідки якого прямо у законі не визначені (так званий формальний склад

злочину), то це свідчить, що діяння і його наслідки за своїм змістом збігаються. Отже, такий злочин може бути вчинено лише з прямим умислом [314, с. 85]. А. В. Наумов також стверджує, що злочини з формальним складом можуть бути вчинені тільки з прямим умислом [201, с. 232, 244-245].

Проте деякі фахівці в галузі кримінального права вважають, що при вчиненні умисних злочинів воля діяча завжди спрямована на наслідки, які в "злочинах з формальним складом" завжди "злиті" із суспільно небезпечним діянням, що вказано в диспозиції [228, с. 118].

Цікаву теорію з цього приводу висуває О. Саско, – "виходячи з того, що законодавець відрізняє прямий умисел від непрямого, вказуючи на відмінність ставлення до наслідків, то за його відсутності поділ умисної форми вини на види неможливий" [267, с. 118].

Як вже зазначалось у підрозділі 1.1, П. І. Заруба, на противагу іншим науковцям [60, с. 257; 66, с. 860], вважає що незаконна приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також незаконна приватизація майна, вчинена неправомочною особою можуть характеризуватись як прямим, так і непрямим умислом [105, с. 12]. Таку позицію ми не поділяємо.

Наведене та аналіз диспозиції ст. 233 КК України свідчить, що незаконна приватизація може бути вчинена лише з прямим умислом, з огляду на наступне:

1) дослідження, викладені у підрозділі 2.2. дозволяють стверджувати, що склад злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію, у чинній редакції є формальним, оскільки законодавець не відніс настання суспільно небезпечних наслідків до обов'язкових елементів об'єктивної сторони.

2) досліджуваний склад злочину містить вказівку на незаконний характер дій, передбачених диспозицією аналізованої нами статті, що є підставою для віднесення даних суспільно небезпечних дій до числа таких, що можуть бути вчинені лише з прямим умислом.

Перейдемо до розгляду наступної ознаки вини – її змісту. Зміст вини – це відображення у свідомості особи об'єктивних ознак злочину, конкретних

особливостей певного злочину з його деталями, кількісними та якісними показниками, які мають юридичне значення і можуть впливати на визначення форми і виду вини [124, с. 49]. Зміст конкретної вини – це зміст умислу або необережності в конкретному злочині, які визначаються конструкцією конкретного складу злочину.

Оскільки у процесі дослідження доведено, що такий злочин, як незаконна приватизація державного, комунального майна може бути вчинений виключно з прямим умислом, тому розкриття змісту вини даного злочину буде здійснено через розкриття змісту прямого умислу. Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

З метою повного та всебічного висвітлення вини як обов'язкової ознаки складу незаконної приватизації державного, комунального майна необхідно звернути увагу на її інтелектуальний та вольовий моменти. У реальному житті інтелектуальні, вольові та емоційні ознаки взаємопов'язані і утворюють єдиний психічний процес, тому виділення їх є умовою, необхідною для з'ясування змісту вини [161, с. 58]. Водночас зазначимо, що зміст як інтелектуального, так і вольового моментів умислу визначається конструкцією складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

У злочинах із формальним складом воля особи спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент переноситься з наслідків на діяння. Вольова ознака умислу повинна визначатись ставленням суб'єкта до суспільно небезпечної дії чи бездіяльності. Психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, проявляється не тільки в усвідомленні об'єктивних ознак діяння, а й у бажанні вчинити таке діяння. Тому, в таких злочинах можливим є лише прямий умисел [294, с. 133].

У, так званих, формальних злочинах змістом прямого умислу є усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності і бажання її вчинення [108, с. 16; 175, с. 116].

Законодавче формулювання форм і видів вини викликало дискусію щодо наявності формальних і матеріальних складів злочинів. Окремі вчені заперечують наявність формальних складів злочинів [38, с. 27; 159, с. 48-49]. Якщо буквально розуміти формулювання форм вини, то воно належить лише до матеріальних складів, оскільки закон передбачає ставлення винного до суспільно небезпечних наслідків. Законодавча ж конструкція формальних складів злочинів як обов'язковий елемент об'єктивної сторони не називає суспільно небезпечні наслідки. Тобто спостерігається прогалина між формулою вини, закріпленою законодавством і фактично наявною у формальних складах злочинів. Таким чином, формула умислу у злочинах з формальним складом штучно звужується.

Доречно з цього приводу зазначає Р. Вереша, що доцільно було б змінити законодавчі формули окремих форм вини – сформулювати їх окремо стосовно матеріальних і формальних складів [26, с. 101]. Хоча дане питання і виходить за межі нашого дослідження, однак вважаємо за необхідне зазначити, що досить вдало дане питання вирішене в КК Узбекистану. Зокрема, у ст. 21 якого задекларовано, що "злочин, закінчення якого стаття КК визначає моментом виконання суспільно небезпечного діяння, визнається умисним, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння і бажала його вчинити" [141].

При вчиненні незаконної приватизації державного, комунального майна суб'єкт усвідомлює різні обставини, такі, наприклад, як можливість розкриття злочину, можливість притягнення до кримінальної відповідальності, можливість відбування покарання у вигляді позбавлення волі тощо. Однак вони не розкривають юридичної сутності означеного злочину. Предметом усвідомлення як елементу кримінально-правової вини є лише ті об'єктивні чинники, що містять юридичну характеристику цього злочину, тобто входять до числа ознак складу даного злочину [25, с. 92].

Спробуємо розкрити зміст інтелектуального моменту умислу незаконної приватизації державного, комунального майна, який, як уже зазначалось,

включає в себе усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння. Більшість науковців до предмета усвідомлення як елемента умислу насамперед відносять фактичні обставини, з яких складається суспільно небезпечне діяння [258, с. 27]. А. В. Наумов до предмета усвідомлення включає також розуміння соціального характеру свого діяння [202, с. 209-210].

Таким чином, до змісту умислу незаконної приватизації державного, комунального майна входить психічне ставлення суб'єкта до об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, таких, як об'єкт, предмет і об'єктивна сторона [152, с. 57].

Перш за все, вчиняючи злочин, передбачений ст. 233 КК України, особа повинна усвідомлювати об'єкт посягання. Вона може не виділяти родового об'єкта, на який посягає її дія, безпосереднього об'єкта, вважати об'єктом свого посягання суспільні відносини, що виникають у процесі приватизації державного, комунального майна, господарський механізм держави чи фінансову систему. Однак, на нашу думку, незалежно від того, які суспільні відносини винна особа вважає об'єктом вчинюваного нею злочину, вона неодмінно повинна розуміти, що своїми суспільно небезпечними діями завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Вірно зазначає Н. О. Гуторова, що при вчиненні злочинів, які посягають на відносини щодо мобілізації грошових коштів до державних централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів, особа усвідомлює наявність у неї обов'язку сплатити певні кошти за приватизовуване державне чи комунальне майно. Усвідомлення обов'язку сплатити певні суми грошових коштів до державних фондів фінансових ресурсів свідчить про те, що, не виконуючи такого обов'язку, особа усвідомлює об'єкт цих злочинів [60, с. 240].

По-друге, винна особа повинна усвідомлювати ознаки предмета злочину, яким є державне чи комунальне майно. Це відбувається за рахунок розуміння соціальної, юридичної і фізичної ознак предмета. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 233 КК України, повинен також усвідомлювати те, що він вчиняє дії саме щодо майна, яке є власністю держави чи певної територіальної

громади. Предметом усвідомлення має бути і те, що законодавством чітко встановлено порядок відчуження державного та комунального майна на користь фізичних і юридичних осіб. Винна особа, усвідомлюючи якість предмета злочину хоча б у загальних рисах, усвідомлює характер суспільних відносин, на які вчиняє посягання, усвідомлює фактичну сторону незаконних дій у сфері приватизації, що є кримінально карані.

На думку Н. О. Гуторової, при вчиненні незаконної приватизації державного, комунального майна особа повинна усвідомлювати, що предмети цих злочинів підпадають під встановлений державою правовий режим, пов'язаний із необхідністю забезпечення сплати коштів до державних фондів фінансових ресурсів. Таке усвідомлення може відрізнитися за рівнем конкретизації, однак його наявність (хоча б в загальних рисах) є необхідною складовою частиною змісту усвідомлення особою фактичних обставин вчинюваного нею діяння [60, с. 241].

При усвідомленні об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину умислом винної особи повинні охоплюватись дії, спрямовані на незаконну приватизацію державного, комунального майна і передбачені диспозицією ч. 1 ст. 233 КК України. О. І. Рарог слушно зауважує, що в разі включення законодавцем до числа ознак складу злочину якої-небудь додаткової ознаки, котра характеризує місце, час, спосіб, обстановку, то усвідомлення цих ознак також належить до змісту інтелектуального моменту вини [259, с. 28].

Тому, розглядаючи незаконну приватизацію шляхом заниження її вартості через використання підроблених приватизаційних документів, слід звернути увагу, що законодавець вводить в число обов'язкових ознак складу злочину зняття вчинення злочину. У даному випадку винна особа – суб'єкт складу злочину – повинна усвідомлювати, що вона подає завідомо неправдиву інформацію, і водночас розуміти, що саме ці документи будуть використані Фондом державного майна України, Фондом державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональними відділеннями, представництвами чи органами місцевого самоврядування у процесі приватизації, відповідно,

державного чи комунального майна. Тобто усвідомлення використання знаряддя вчинення злочину входить до змісту інтелектуального моменту умислу.

Слушним є запитання, чи повинно охоплюватись інтелектуальним моментом умислу усвідомлення особою того, що вона наділена ознаками суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна? Оскільки кримінальний закон визначає умисел виключно через усвідомлення і ставлення до суспільно небезпечного діяння і його наслідків, тому ставлення до суб'єктивних ознак злочину, у тому числі й ознак суб'єкта, змістом умислу не охоплюється. Слід погодитись із думкою Б. С. Никифорова, що усвідомлення одних тільки фактичних обставин не може обґрунтувати відповідальність особи за умисний злочин [207, с. 30]. Необхідно також усвідомлювати і соціальні ознаки діяння. Тому зміст інтелектуального моменту умислу незаконної приватизації державного, комунального майна полягає і у тому, що винна особа, яка вчинює будь-яку дію, передбачену ст. 233 КК України, розуміє, що цими діями вона заподіює або створює загрозу заподіяння істотної шкоди відносинам, які є об'єктом досліджуваного нами складу злочину.

Низка науковців вважає, що в інтелектуальний момент умислу входить і усвідомлення кримінальної протиправності діяння, хоча кримінальний закон зміст умислу визначає лише через усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння та його наслідків. Зокрема, А. А. Піонтковський зазначав, що навряд чи можливо усвідомлювати зміст – суспільну небезпеку діяння в її кримінально-правовому розумінні – і не розуміти правового виразу цього змісту – протиправності діяння в розумінні кримінального права [230, с. 355]. Дану позицію визнав і Б. Волков [38, с. 25-27].

Б. В. Волженкін вважає дивним, що за адміністративно карані порушення порядку здійснення економічної діяльності буде передбачено відповідальність тільки у разі усвідомлення протиправності свого діяння, а для притягнення до відповідальності за злочини такої обізнаності не вимагається. Тому, на його думку, усвідомлення суспільної небезпеки економічних злочинів неможливе

без усвідомлення факту порушення тих регулюючих законів, які встановлюють порядок здійснення економічної діяльності [36, с. 102-103]. З метою уточнення змісту інтелектуального моменту умислу як суб'єктивної ознаки економічних злочинів І. Шишка пропонує викласти у новій редакції законодавче визначення умислу, поклавши в його основу диз'юнкцію – усвідомлення особою суспільної небезпеки або протиправності своїх дій (бездіяльності). Пропонована дефініція умислу, на його думку, виключатиме необхідність встановлювати усвідомлення, по-перше, протиправності стосовно тих злочинів, суспільна небезпека яких є очевидною; по-друге, суспільної небезпеки злочинів, в яких таке усвідомлення є вторинним щодо усвідомлення протиправності або взагалі неможливе [323, с. 55-59]. З нашої точки зору, усвідомлення протиправності діяння не може бути обов'язковою ознакою інтелектуального моменту умислу. Адже, як проголошено у ч. 2 ст. 68 Конституції України, незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності.

Введення протиправності до складу ознак умислу практично унеможливить притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні суспільно небезпечних дій, що призвели до незаконної приватизації державного чи комунального майна, оскільки надзвичайно важко довести незнання певною особою приватизаційного законодавства. Лише винна особа за своїм бажанням може показати свій рівень знань або не показати його. Намагаючись уникнути кримінальної відповідальності, винні особи можуть пояснювати свої дії незнанням нормативних актів з питань приватизації майна, складністю останнього. Подібного роду заяви спростувати практично не можливо. Як слушно зазначає В. К. Грищук, усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваного особою діяння не означає обов'язкового усвідомлення нею протиправності цього діяння [57, с. 282].

Таким чином, включення до змісту умислу усвідомлення протиправності суспільно небезпечного діяння тягне за собою порушення принципів справедливості й законності, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності безпідставно буде поставлено у залежність від її поведінки на

слідстві й в суді, а за наявності в обвинуваченого чи підсудного достатніх правових знань або кваліфікованої правової допомоги взагалі може стати неможливим [60, с. 247-248].

Усвідомлення протиправності суспільно небезпечного діяння не входить до складу усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного нею діяння, а тому не може бути віднесено до змісту інтелектуального моменту умислу. При вирішенні цього питання, у тому числі й щодо діянь, які полягають в умисному порушенні спеціальних правил, необхідно виходити із презумпції знання особою нормативно-правових актів за умови, що вони були доведені до відома населення у встановленому законом порядку [60, с. 250-251].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що інтелектуальним моментом умислу при здійсненні незаконної приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів; чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом; або приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою, є охоплення свідомістю винної особи фактичних обставин, з яких складається суспільно небезпечне діяння. Зокрема, особа повинна усвідомлювати об'єкт посягання, ознаки предмета злочину, яким є державне чи комунальне майно, та ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, визначені його законодавчою конструкцією, тобто ті ознаки, які свідчать про усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння.

Вчиняючи злочин, передбачений ст. 233 КК України, винний також усвідомлює факт заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди конкретним суспільним відносинам, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Усвідомлення протиправності незаконної приватизації державного, комунального майна лежить поза межами змісту інтелектуального моменту умислу.

Для встановлення наявності прямого умислу при вчиненні незаконної приватизації державного та комунального майна, необхідно також визначитись зі змістом вольового моменту умислу. Згідно зі ст. 24 КК України вольовий момент прямого умислу характеризується бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків.

Під бажанням розуміють прагнення досягти конкретного результату, що передбачає свідому і цілеспрямовану діяльність особи, бажання – це воля, спрямована на досягнення чітко визначеної мети [195, с. 79]. Наявність у кримінально-правовій формулі вини такого елемента, як бажання суб'єкта, свідчить про намір включити до вини вольовий момент – спонуку злочинної поведінки [27, с. 177]. Деякі учені пропонують визначати умисел лише за допомогою ознаки усвідомлення суспільно небезпечного і протиправного характеру вчиненого діяння і не вбачають у бажанні як елементі умислу самостійного значення [108, с. 160-168]. Натомість, інші фахівці обґрунтовано піддають критиці дану позицію, оскільки вона не лише не відповідає закону, а й не враховує положень психологічної науки, відповідно до якої кримінально-правове поняття вини не зводиться до характеристики процесів мислення, а охоплює і вольовий компонент, це умисний або необережний вчинок, заборонений законом [257, с. 65].

У зв'язку з тим, що незаконна приватизація державного, комунального майна є злочином із формальним складом, то, як уже зазначалось, суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою цього складу злочину. Тому вольовий момент умислу поширюється на саме діяння.

Вольова ознака умислу характеризується бажанням особи вчиняти суспільно небезпечні дії, передбачені в диспозиції ст. 233 КК України.

Таким чином, зміст вини незаконної приватизації державного, комунального майна характеризується усвідомленням винної особи фактичних обставин, з яких складається суспільно небезпечне діяння, зокрема, об'єкта, ознак предмета складу злочину, та ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, визначених його законодавчою конструкцією, а також

усвідомленням факту заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди конкретним суспільним відносинам, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, та бажанням вчиняти дії, передбачені ст. 233 КК України.

Завершальною характеристикою вини є її ступінь. Ступінь вини особи – це інтенсивність її психічного ставлення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння і його наслідків [57, с. 291].

Ступінь вини суб'єкта визначається: 1) суспільною небезпечністю вчиненого діяння; 2) особливостями психічного ставлення винного: формою вини, характером умислу або необережності; 3) мотивом і метою злочину; 4) обставинами, що характеризують особу винного; 5) причинами злочину та умовами, що вплинули на формування злочинного умислу або на допущення особою необережності [133, с. 113-114]. Усі наведені ознаки дозволяють визначити і ступінь вини при вчиненні незаконної приватизації державного, комунального майна. Зокрема, можемо стверджувати, що оскільки досліджуваний злочин може бути вчинений лише з прямим умислом, то це свідчить про порівняно високий ступінь суспільної небезпеки злочину.

Будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, вина все ж, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони злочину відіграють також мотив, мета та емоційний стан, які повинні бути враховані при винесенні обвинувального вироку [310, с. 133]. Однак, на відміну від вини, мотив і мета – це факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, тобто вони не є обов'язковими для суб'єктивної сторони всіх злочинів і потребують встановлення лише там, де про це прямо вказано у законі або якщо вони прямо витікають із змісту складу злочину [170, с. 46].

Для аналізованого складу злочину мотив, мета та емоційний стан не є обов'язковими складовими його суб'єктивної сторони. Однак слідчі і судові органи повинні їх враховувати, тому що вони у будь-якому випадку впливають на ступінь суспільної небезпечності особи та тяжкість вчиненого нею злочину та призначення конкретного покарання.

З точки зору А. В. Савченка, мотив – це інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [264, с. 14]. Іншими словами, мотив дає можливість з'ясувати питання, що саме викликало в особі намір вчиняти суспільно небезпечні дії, які за чинним кримінальним законом кваліфікуються як незаконна приватизація державного, комунального майна.

Мета злочину – це ідеальний образ бажаного результату, до якого прагне злочинець, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [62, с. 184]. Мотив злочину тісно пов'язаний з метою, між ними існує певний внутрішній зв'язок.

Незаконна приватизація державного, комунального майна вчиняється як правило з корисливих мотивів – бажання незаконно збагатитися, поліпшити своє матеріальне становище, однак, як вже зазначалось, це не впливає на кваліфікацію діяння. П. І. Заруба зазначає, що незаконна приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також незаконна приватизація майна, вчинена неправомочною особою, можуть характеризуватися корисливими мотивами і вчиняється з метою отримання майна у власність чи подальшої його реалізації для отримання прибутку [105, с. 12].

Поряд з метою і мотивом інколи важливе місце має така психічна характеристика, як емоційний стан. У психології емоційний стан розглядають у рамках психічних станів, під якими розуміють особливу характеристику психічної діяльності людини за певний період часу. Вони викликаються зовнішніми обставинами, самопочуттям даної особистості, її індивідуальними особливостями і впливають на поведінку і її дії [11, с. 88].

Висновки до розділу 3

1. Виходячи з аналізу диспозиції ст. 233 КК України, суб'єктом складу незаконної приватизації державного чи комунального майна є загальний суб'єкт.

2. Суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна можуть бути винятково фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства. Визнання юридичної особи суб'єктом злочину, в тому числі і досліджуваного нами, на даний час є передчасним.

3. Зміст осудності включає здатність особи на момент вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння (об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна), а також здатність свідомо керувати своїми діями. Неосудною особою, у контексті незаконної приватизації державного, комунального майна, визнається особа, яка на момент вчинення будь-якої із суспільно небезпечних дій, зазначених у диспозиції ст. 233 КК України, не могла їх усвідомлювати або керувати ними, внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

4. Власник юридичної особи – покупця може бути суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна лише у тому випадку, коли він виконує функції директора чи входить до складу інших органів управління юридичної особи, тобто виступає службовою особою, яка наділена правом приймати рішення в ході приватизаційного процесу. Власник, як такий, до кримінальної відповідальності за даний злочин не може бути притягнутий.

5. Вживання терміна "експерт", "експертна оцінка" у контексті приватизації державного, комунального майна є невиправданим, оскільки чинне приватизаційне законодавство та законодавство з питань оцінки використовують поняття "оцінювач" та "незалежна оцінка". Поняття "експерт" та "оцінювач" не є тотожними, оскільки ці особи мають різний правовий статус. Встановивши обов'язковість проведення оцінки державного та комунального майна, що підлягає приватизації, законодавець зробив оцінювача можливим суб'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

6. Суб'єктивною стороною складу незаконної приватизації державного, комунального майна є внутрішні процеси, які протікають у психіці суб'єкта

злочину, характеризують його волю під час вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених ст. 233 КК України.

8. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу незаконної приватизації державного, комунального майна характеризується такими категоріями як сутність, форма, зміст і ступінь. Сутність вини при вчиненні злочину, передбаченого ст. 233 КК України, полягає у негативному ставленні суб'єкта даного складу злочину до суспільних відносин, що виникають у сфері фінансової діяльності держави загалом, і, зокрема, до суспільних відносин, що виникають у процесі приватизації та охороняються законом про кримінальну відповідальність. Те, що склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 233 КК України, є формальним та містить вказівку на незаконний характер дій, передбачених диспозицією аналізованої нами статті, є підставою віднесення даних суспільно небезпечних дій до таких, що можуть бути вчинені лише з прямим умислом.

Зміст вини означеного складу злочину характеризується усвідомленням винною особою фактичних обставин та ознак об'єктивної сторони, визначених його законодавчою конструкцією, а також усвідомленням факту заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди конкретним суспільним відносинам, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність та бажанням вчиняти дії, передбачені ст. 233 КК України.

9. Мотив та мета не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу незаконної приватизації державного, комунального майна, а тому на кваліфікацію досліджуваного злочину не впливають.

РОЗДІЛ 4

КВАЛІФІКОВАНІ СКЛАДИ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Ознаки, передбачені законом про кримінальну відповідальність як кваліфікуючі, мають велике значення для визначення ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину та ступеня вини. Кваліфікований склад злочину – це склад, який містить ознаки основного складу і одну чи кілька додаткових ознак, які підвищують суспільну небезпеку посягання. Ці ознаки можуть бути альтернативними або ж становити собою обов'язкове поєднання (комбінацію) кількох ознак [189, с. 452].

Кваліфікуючі ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна закріплені у ч. 2 ст. 233 КК України. До них законодавець відносить незаконну приватизацію майна державної чи комунальної власності у великих розмірах та вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 233 КК України, групою осіб за попередньою змовою. Слід зазначити, що ці кваліфіковані ознаки законодавцем передбачені як альтернативні.

Для правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння необхідно чітко знати зміст кваліфікуючих ознак, у чому і полягає мета дослідження даного розділу.

Як вже зазначалось, до ознак кваліфікованих складів незаконної приватизації державного, комунального майна віднесено незаконну приватизацію державного, комунального майна у великих розмірах. У контексті відповідальності за ч. 2 ст. 233 КК України великим розміром, згідно з приміткою до цієї статті, визнається незаконна приватизація майна на суму, що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Для кримінального законодавства у частині кваліфікації злочинів сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги (ст. 22 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб") [91].

Соціальна пільга прирівнюється до 50% мінімальної заробітної плати, встановленої Законом України про Державний бюджет на поточний рік.

Н. О. Гуторова зазначає, що законодавець зробив спробу в деяких випадках поставити кримінальну відповідальність у залежність від шкоди, яка може бути заподіяна об'єкту. Це було здійснено за допомогою визначення суми їх предметів, яка й була використана для відмежування злочину від правопорушення. Залежно від того, наскільки велика така сума, можна певною мірою прогнозувати й розмір шкоди, заподіяної державним фінансам, хоча сама шкода (суспільно небезпечні наслідки) й винесена за межі складу злочину. Саме таким чином законодавець прийняв рішення щодо незаконної приватизації державного, комунального майна, ч. 2 якої вказує на предмет – майно, щодо якого здійснена приватизація, на суму, яка в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Характер суспільно небезпечного посягання і шкоди, яка завдається об'єкту, все ж таки надає можливості сформулювати матеріальні склади злочинів [60, с. 137, 139].

Відтак, у розглядуваному випадку обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України, крім діяння, є суспільно небезпечні наслідки. У науці кримінального права під суспільно небезпечними (злочинними) наслідками розуміється шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а також створення загрози заподіяння такої шкоди, які передбачені як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину нормою чинного закону України про кримінальну відповідальність [57, с. 234].

У цьому контексті становить інтерес кримінальна справа № 1-28 за 2009 р., що розглядалась Сімферопольським районним судом Автономної республіки Крим про обвинувачення Особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України.

Зокрема, органами досудового слідства особа обвинувачувалась у тому, що в травні 2002 р., маючи умисел на незаконну приватизацію одноквартирного будинку, достовірно знаючи, що це приміщення "Кордон-Перевал", входить до

майнового комплексу Сімферопольського лісомисливського господарства і є його невід'ємною частиною, що призначене для обслуговування лісового господарства і розміщення охорони, не підлягає приватизації, оскільки, відповідно до свідоцтва №2919 про право власності "Кордон-Перевал" належить державі на праві державної власності і знаходиться у користуванні Сімферопольського лісомисливського господарства.

Діяння Особи були кваліфіковані за ч. 2 ст. 233 КК України, як приватизація державного майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів та приватизація майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, що спричинила приватизацію державного майна у великих розмірах. Однак судовим слідством було встановлено що "Кордон-Перевал" не належить до майнового комплексу Сімферопольського державного лісомисливського господарства, а є житловим приміщенням. Відтак суд Особу за ст. 233 ч. 2 КК України виправдав за відсутністю в її діянні складу злочину [32].

Вбачається доречним розглянути позиції науковців щодо досконалості законодавчої конструкції ч. 2 ст. 233 КК України, адже з нашої точки зору, вона є не зовсім вдалою.

Як зазначає П. С. Берлін, опис у ч. 2 ст. 233 КК України наслідків незаконної приватизації державного, комунального майна, обмежується опосередкованим (зокрема, через використання термінологічного звороту "призвело до незаконної приватизації майна державної комунальної власності") визначенням розмірів (кількості) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, в частині описання наслідків ч. 2 ст. 233 КК не узгоджується з приміткою до цієї статті, в якій визначення передбаченого нею великого розміру незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності здійснюється фактично "через саму себе", тобто для визначення незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності в великому розмірі у примітці пропонується визнавати незаконну приватизацію майна на суму, що у

тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [14, с. 334-335].

Н. О. Гуторова зазначає, що характер суспільно небезпечних наслідків незаконної приватизації державного чи комунального майна робить цілком можливим передбачити їх як обов'язкову ознаку складу цього злочину. Такі наслідки повинні бути визначені як ненадходження у результаті таких дій до бюджетів коштів у великих розмірах. Під великим розміром коштів, які не надійшли до бюджетів у результаті незаконної приватизації державного, комунального майна, необхідно розуміти кошти на суму, яка в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [60, с. 202-203].

Ми цілком погоджуємось з думкою О. О. Дудоров, який зауважує, що позиція, наведена Н. О. Гуторовою, поза всяким сумнівом, є цікавою, вартою уваги, такою, що враховує спрямованість аналізованого злочину проти конкретних соціальних цінностей. Водночас, зазначає науковець, не можна не помітити того, що якщо пов'язувати посилення караності за незаконну приватизацію лише з тією грошовою сумою, яка не надійшла до державних фондів внаслідок вчинення злочину, то це не дозволить диференціювати кримінальну відповідальність за приватизацію майна, яке не підлягає приватизації, приватизацію неправомочною особою і, частково, за використання підроблених приватизаційних документів [66, с. 861].

При конструюванні кваліфікованого складу - приватизації державного, комунального майна у великих розмірах, законодавець вважаємо, допустив ряд неточностей, які унеможливають його застосування до всіх діянь, що передбачені ч. 1 ст. 233 КК України. Зокрема, щодо приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості, то в даному випадку кваліфікація за ч. 2 ст. 233 КК України залежить не від суми, на яку занижено вартість, а від вартості всього майна. Тому незаконна приватизація майна, вартість якого не перевищує тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян в будь-якому випадку буде кваліфікуватись за ч. 1 ст. 233 КК України, не залежно від того, на скільки занижено його вартість. Натомість,

майно вартість якого перевищує тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, навіть якщо і сума заниження вартості значно менша ніж в першому випадку, буде кваліфікуватись за ч. 2 ст. 233 КК України. А це порушення одного із основних принципів кримінального права - принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, оскільки тяжкість вчиненого діяння не відповідатиме суворості покарання.

Вбачається, що доцільно наявність розглядуваного кваліфікованого складу незаконної приватизації державного, комунального майна ставити в залежність від вартості такого майна, лише у тому випадку, якщо має місце приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно із законом. Адже, лише в цьому випадку в результаті приватизаційного процесу було відчужене майно, яке повинно було залишатись у державній чи комунальній власності, а отже шкода, завдана такими діяннями рівна вартості майна.

Наведене свідчить про недосконалість досліджуваної норми та необхідність внесення змін до її редакції.

П. С. Берзін зазначає, що розміром шкоди як "незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності", за якої повинна наставати кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 233 КК України, є сума майна, яке при оберті винним на свою або іншої особи користь в результаті приватизації:

а) шляхом заниження вартості через визначення у спосіб, не передбачений законом;

б) використання підроблених приватизаційних документів;

в) майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або

г) неправомочною особою

у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [15, с. 55].

При вирішенні питання, яку саме суму коштів слід віднести до великих розмірів, на думку Н. О. Гуторової, слід брати до уваги характер і ступінь суспільної небезпеки цього виду посягання на податкові відносини, визначення суспільно небезпечних наслідків в інших статтях КК, у яких встановлено

відповідальність за злочини проти державних фінансів, а також досить сувору санкцію, передбачену в ч. 2 ст. 233 КК України [60, с. 203].

Варто зазначити, що КК України поняття "у великому розмірі" трактує по-різному. Зокрема, в примітці до ст. 212 КК України "ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язків платежів" зазначається, що під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян. На нашу думку, кримінально-правові поняття "суспільно небезпечні наслідки у значному розмірі", "великому" та "особливо великому розмірі" у КК України щодо злочинів проти державних фінансів повинні трактуватись однаково. А тому дане питання потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Отож, одним із кваліфікованих складів злочину, передбаченого ст. 233 КК України є незаконна приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою, якщо ці діяння призвели до незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності на суму, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Законодавець також посилює кримінальну відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, вчинену групою осіб за попередньою змовою. І це логічно, адже, вчинення злочину у співучасті полегшує досягнення злочинного результату, відповідно ускладнює його розкриття та притягнення винних до відповідальності [133, с. 142]. Роздержавлення державної власності та її приватизація, укріплення підприємницьких структур призвели до розширення сфери впливу злочинного капіталу, що постійно відновлюється на широкій основі [212, с. 29]. Саме тому вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб становить підвищену суспільну небезпеку. Відтак, дослідження питання вчинення злочину,

передбаченого ст. 233 КК України, у співучасті дасть можливість визначити коло осіб, які можуть підлягати відповідальності, та межі відповідальності цих осіб.

В останні роки в Україні загалом спостерігається зростання організованої злочинності, проте у досліджуваній сфері він пішов на спад. За даними Міністерства внутрішніх справ України у 2005 р. у сфері приватизації виявлено 10 організованих груп і злочинних організацій; в 2006 р. – 7; в 2007 р. – 6; в 2008 р. – 2; в 2009 р. – 1 [219].

Так, вироком Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 10 грудня 2008 р. у справі №1-51 за 2008 р. визнано винними: Особу 4 - у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, п. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 366 КК України, ч. 2 ст. 233 КК України; Особу 5 - у вчиненні злочинів передбачених п. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 366 КК України, ч. 2 ст. 233 КК; Особу 6 - у вчиненні злочинів, передбачених п. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 366 КК України, ч. 2 ст. 233 КК.

Зокрема, підсудний Особа 4, працюючи на посаді сільського голови, несумлінно поставився до виконання своїх посадових обов'язків. 04 травня 2001 р. отримав в управлінні сільського господарства та продовольства Рогатинської РДА бланки свідоцтв про право власності на майновий пай члена колективного сільськогосподарського підприємства у кількості 449 штук та книгу обліку майнових сертифікатів, які повинен був оформити та видати власникам майнових паїв СГВК "Луковець" на підставі переданого йому списку пайовиків. Отримані майнові сертифікати не оформив, а тримав у сейфі свого службового кабінету.

Крім того, Особа 4 за попередньою змовою із бухгалтером сільської ради (Особа 6) в червні 2005 р. дав йому вказівку оформити рішення сесії "Про приватизацію будівлі колишньої школи села Луковець-Журівський" від 21 березня 2005 р. На підставі зазначеного подробленого документа громадянин (Особа 7) приватизував приміщення колишньої школи в с. Луковець-Журівський шляхом викупу.

Продовжуючи свою злочинну діяльність, Особа 4 за попередньою змовою із секретарем сільської Ради (Особа 5) в липні 2005 р. дав їй вказівку виготовити рішення сесії сільської Ради "Про приватизацію будівлі колишнього клубу в с. Луковець-Журавський". На підставі вказаного приватизаційного документа громадянин (Особа 8) приватизував приміщення колишнього клубу шляхом його викупу.

Таким чином, підсудні шляхом використання підроблених приватизаційних документів за попередньою змовою групою осіб та будучи службовими особами, за попередньою змовою внесли до офіційних документів завідомо неправдиві відомості, допустили незаконну приватизацію приміщення колишньої школи в с. Луковець-Журівський шляхом викупу та приміщення колишнього клубу в с. Луковець-Журівський шляхом його викупу [31].

З метою розкриття ознак незаконної приватизації державного, комунального майна, вчиненої групою осіб за попередньою змовою, доцільно спершу розглянути поняття співучасті та її ознаки як однієї із форм співучасті. Тому перейдемо до її розгляду.

Відповідно до ст. 26 КК України співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Відповідно до п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. №10 "Про судову практику у справах про злочини проти власності" [248] злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину.

Натомість, п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. №5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних

злочинним шляхом" закріплює, що за ознакою вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб має кваліфікуватися діяння, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві чи більше особи, котрі до вчинення діяння домовилися легалізувати (відмити) доходи, одержані внаслідок вчинення предикатного діяння. Для наявності цієї кваліфікуючої ознаки не обов'язково, щоб усі особи вчинювали одні й ті самі (тотожні) дії, передбачені ст. 209 КК України. Зазначена ознака буде наявна і тоді, коли одна особа вчиняє будь-які з альтернативних дій, передбачених ч. 1 ст. 209 КК, а друга – інші [247].

Конкретизуючи і розвиваючи законодавче визначення співучасті, В. О. Навроцький виділяє такі ознаки співучасті:

1) об'єктивні ознаки співучасті – участь у вчиненні злочину декількох суб'єктів злочинів; двома або більше суб'єктами виконується один і той же злочин; злочин вчиняється спільно;

2) суб'єктивні ознаки співучасті – кожен із співучасників усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності та дії чи бездіяльності інших співучасників; кожен із співучасників передбачає суспільно небезпечні наслідки спільного посягання; кожен із співучасників бажає або свідомо допускає настання суспільно небезпечних наслідків [189, с. 204-207].

Згідно з ч. 2 ст. 28 КК України злочин вважається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

В. К. Гришук цілком обґрунтовано виділяє три групи ознак даної форми співучасті:

1) об'єктивні ознаки – у вчиненні злочину брали участь декілька осіб (дві і більше), які є суб'єктами злочину; декілька суб'єктів злочину (два і більше) вчинили злочин, передбачений чинним КК України;

2) суб'єктивні ознаки – суб'єктивна сторона вчиненого учасниками групи злочину характеризується умисною формою вини; діяння учасників групи вчинені із задалегідь обдуманим умислом;

3) об'єктивно-суб'єктивна ознака – спільна участь у вчиненні злочину [57, с. 342].

Проаналізуємо дані ознаки у контексті ст. 233 КК України.

Об'єктивною ознакою даного кваліфікованого складу незаконної приватизації державного, комунального майна є вчинення одного і того ж злочину декількома суб'єктами злочину. Виходячи із попередньо проведених досліджень, суб'єктом складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, може бути фізична особа (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), якій до вчинення злочину виповнилось 16 років, і яка здатна в момент вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння (об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна), а також здатна свідомо керувати своїми діями.

На нашу думку, у цьому випадку необхідно з'ясувати: учасники вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою діють як співвиконавці, чи може мати місце розподіл ролей (функцій) між співучасниками?

На думку О. В. Кришевича, вчинення незаконної приватизації групою осіб за попередньою змовою може кваліфікуватись лише у випадку, коли у ньому брали участь як співвиконавці дві чи більше особи, які попередньо, до вчинення діяння, досягли домовленості порушити діючий порядок приватизації державного та комунального майна [154, с. 221]. Такої ж думки і автори науково-практичного коментаря до КК України за редакцією М. О. Потєбенька та В. Г. Гончаренка [199, с. 403].

Інші ж фахівці у галузі кримінального права визнають, що при вчиненні злочину групою осіб за попередньою змовою можливий технічний розподіл функцій [194, с.100].

Щодо цього питання ми поділяємо позицію В. О. Навроцького, що для співучасті, передбаченої в Особливій частині кримінального закону, специфічним є те, що незалежно від характеру виконуваних ролей кожен учасник такого злочину прирівнюється до виконавця. Це, однак, не виключає того, що і у посяганнях, відповідальність за спільне вчинення яких передбачена статтями Особливої частини КК, можуть брати участь інші співучасники, відповідальність котрих регламентується ст. 27 КК України [189, с. 219].

Водночас, якщо форма співучасті виступає як співучасть особливого роду, тобто у диспозиції статті Особливої частини КК України передбачене вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, то діяння учасників групи кваліфікуються лише за відповідною частиною статті Особливої частини КК, без посилання на статті Загальної частини. Участь у вчиненні такого злочину осіб, які не входять до складу групи, кваліфікується з посиланням на ч. ч. 3, 4, 5 ст. 27 КК України [189, с. 267].

Тому, об'єктивною ознакою незаконної приватизації державного, комунального майна, вчиненої групою осіб за попередньою змовою, є вчинення двома або більше осудними фізичними особами, яким до вчинення діянь, що утворюють один і той же злочин і полягають у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або шляхом використання підроблених приватизаційних документів, чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою виповнилось 16 років.

Важливим є встановлення суб'єктивних ознак незаконної приватизації державного, комунального майна, вчиненої групою осіб за попередньою змовою. Тому необхідно виділити інтелектуальну та вольову ознаку умислу співучасників злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

Особливістю інтелектуального моменту умислу співучасників є те, що ним охоплюється усвідомлення кожним із учасників не лише суспільно небезпечного характеру особисто вчинюваного діяння, а й факту вчинення

всіма співучасниками одного й того самого злочину, характеру дій інших співучасників, можливості діяти спільно з ними, наявності умислу в їх діях, спрямованості їх дій (бездіяльності) на досягнення загального злочинного результату тощо, тобто усвідомлення обставин, що стосуються усіх елементів складу злочину.

Вольовий момент умислу передбачає бажання всіх співучасників діяти спільно для досягнення єдиного злочинного результату [133, с. 144].

Таким чином, інтелектуальною ознакою умислу співучасників, що вчиняють незаконну приватизацію державного, комунального майна групою осіб за попередньою змовою, є усвідомлення кожним із співучасників фактичних обставин, з яких складається суспільно небезпечне діяння. Зокрема, особа повинна усвідомлювати об'єкт посягання (тобто те, що своїми суспільно небезпечними діями, завдає шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом), ознаки предмета злочину, яким є державне чи комунальне майно, та ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, визначені його законодавчою конструкцією, тобто ті ознаки, які свідчать про усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння і суспільно небезпечного характеру поведінки інших співучасників.

Вольова ознака умислу характеризується бажанням співучасників спільно вчиняти суспільно небезпечні дії, передбачені в диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України.

Об'єктивно-суб'єктивний критерій характеризується тим, що співучасники спільними зусиллями вчиняють один злочин і мають спільний умисел, тобто існує змова.

М. Й. Коржанський вірно зазначив, що така кваліфікуюча ознака злочину, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою характеризується не наявністю чи відсутністю змови, а часом її виникнення. Попередня змова означає, що двоє чи більше осіб заздалегідь або напередодні домовились про спільне вчинення злочину. Ця домовленість може бути укладена значно раніше

– за кілька днів, тижнів чи місяців до вчинення злочину. Вона може бути досягнута і за кілька хвилин до початку вчинення злочину. Слова закону "за попередньою змовою групою осіб" вказує лише на те, що ця ознака має місце у діях осіб, які до початку вчинення злочину домовились про спільні дії [120, с. 79].

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що незаконна приватизація державного, комунального майна вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб, коли її спільно вчинили дві або більше осудні фізичні особи, яким до вчинення діянь, що утворюють один і той же злочин і полягають у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або шляхом використання підроблених приватизаційних документів, чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою виповнилось 16 років, і які усвідомлювали суспільно небезпечний характер як своєї власної поведінки, так і співвиконавців, бажали спільно вчиняти дії, передбачені ч. 1 ст. 233 КК України, і заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

Наявність даного кваліфікованого складу незаконної приватизації державного, комунального майна є доречним, оскільки на практиці трапляються випадки вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України, групою осіб за попередньою змовою. Та й чи можливо вчинити досліджуваний злочин одноосібно? Напевне, ні, проте, не завжди це вдається довести на практиці.

Тому, враховуючи запропоновану нами раніше редакцію ч. 1 ст. 233 КК України, пропонуємо ч. 2 ст. 233 КК України викласти в наступній редакції:

"2. Ті самі дії, що призвели до ненадходження коштів до бюджету у великих розмірах або вчинені за попередньою змовою групою осіб, – караються...".

Під великим розміром пропонуємо розуміти суму, яка в тисячу і більше разів перевищує установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Санкцію ч. 2 ст. 233 КК України пропонуємо викласти в наступній редакції: "... – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без такої" (додаток А).

Як справедливо зазначає П. І. Заруба, аналіз кримінальних справ та оперативної інформації свідчить про неабияку зацікавленість приватизаційними процесами з боку злочинних угруповань [98, с. 119]. Однак організована злочинність не набрала б таких, що їх маємо сьогодні, масштабів і якостей, не мала б можливості успішно функціонувати, якби в її сферу не втягувалися службові особи [10, с. 3].

Так, досить часто, а точніше – в переважній більшості, незаконна приватизація державного, комунального майна вчиняється службовими особами, що підвищує ступінь суспільної небезпеки даного злочину. На сьогодні, якщо службові злочини вчиняються поряд зі злочинами у сфері приватизації (як засіб для досягнення конкретного злочинного результату чи з метою полегшення вчинення злочинів у сфері приватизації), то зазначені діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю [99, с. 179].

Наприклад, в Запорізькій області викрито службових осіб одного із державних заводів, які без погодження з Фондом державного майна України, діючи в інтересах іншого відкритого акціонерного товариства та маючи перед ним кредиторську та дебіторську заборгованість, шляхом незаконного відчуження об'єктів державної власності безоплатно приватизували одне із приміщень виробничого цеху, вартістю 4,8 млн. грн., а кошти від його реалізації використали на потреби заводу. За даним фактом порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 233 і ч. 3 ст. 365 КК України [183].

П. І. Заруба вірно зазначає, що вчинення злочинів у сфері приватизації службовими особами значно спрощують механізм посягання на суспільні відносини у сфері приватизації, та основне – не отримують належної кримінально-правової оцінки (кваліфікації). А тому пропонує доповнити ч. 3 ст. 233 КК України словами: "зазначені у ч. 1 діяння, вчинені службовою особою з використанням службового становища" [100, с. 122].

Дійсно, службова особа, використовуючи своє службове становище при вчиненні незаконної приватизації, задля досягнення своїх корисливих цілей чи через іншу особисту зацікавленість, заподіює шкоду не лише суспільним відносинам, які виникають у процесі приватизації державного, комунального майна, а й суспільним відносинам, що забезпечують належну діяльність державного апарату та підприємств, установ, організацій різних форм власності. Безкарність таких діянь підриває авторитет держави, створює умови для збагачення окремих осіб за рахунок держави.

Важливим завданням кримінального законодавства є приведення його у відповідність до сучасної ієрархії цінностей. Тому введення зазначеної кваліфікуючої обставини вимагає також передбачення підвищеного характеру і ступеня суспільної небезпеки злочинів. Небезпека зазначених злочинів обумовлюється перш за все тим, що вчинення незаконної приватизації державного, комунального майна службовою особою непоодинокі. Останнім, зокрема, притаманна поширеність.

Вірно з цього приводу зазначає Д. В. Куценко, що в процесі приватизації корупційні правопорушення проявляються:

- у сприянні у виборі неконкурентних способів приватизації в інтересах окремих осіб за визначені послуги чи матеріальні блага;
- у встановленні заниженої вартості державного майна чи об'єктів комунальної власності в інтересах фізичних і юридичних осіб;
- у втручанні у процес проведення аукціонів, комерційних конкурсів чи торгів в процесі приватизації об'єктів комунальної власності шляхом

проведення псевдоторгів серед підставних юридичних осіб на користь певної комерційної структури;

- у заниженні вартості об'єкта, який виставляється на конкурс;

- у сприянні чи безпосередній участі в незаконному списанні товарно-матеріальних цінностей на державних підприємствах, які підлягають приватизації, з метою заниження їх вартості чи створення умов для їх банкрутства;

- у неправомірному втручанні і сприянні місцевим держадміністраціям у процесі продажу житлових будинків, приміщень комерційним структурам всупереч інтересам мешканців;

- у протиправній приватизації житла [164, с. 33].

Крім того, підвищений ступінь і характер суспільної небезпеки незаконної приватизації державного, комунального майна, що вчиняється службовими особами обумовлюється ще й тим, що вони перешкоджають належному функціонуванню органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємств, установ, організацій різних форм власності; перешкоджають побудові громадянського суспільства, підривають засади правової держави; завдають істотної шкоди авторитету державної влади, підривають імідж органів приватизації.

В осіб, уповноважених на виконання функцій держави, завжди є спокуса використати надані їм владу або службові повноваження в особистих інтересах чи інтересах інших осіб. У державі склався комплекс відносин між державними службовцями і господарюючими суб'єктами, який певним чином стимулює вчинення службових злочинів у сфері господарської діяльності [321, с. 26].

Наведені міркування вважаємо вагомим аргументом на користь доцільності введення такої кваліфікуючої обставини, як "вчинення діяння, зазначеного в ч. 1, 2, службовою особою, – ..." у ч. 3 ст. 233 КК України.

При цьому пропонуємо у санкції до даної частини, окрім основного покарання – обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до десяти років, ввести обов'язкове додаткове

покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та факультативне додаткове з конфіскацією майна або без такої.

Вважаємо, що введення зазначеної норми є цілком обґрунтоване потребами правозастосування та допоможе значно знизити рівень злочинності серед працівників органів приватизації.

Висновки до розділу 4

1. Під незаконною приватизацією майна, що перебуває у державній чи комунальній власності, у великому розмірі слід розуміти: приватизацію державного чи комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом або використання підроблених приватизаційних документів; приватизацію державного чи комунального майна, яке згідно із законом не підлягає приватизації; чи приватизацію державного чи комунального майна неправомочною особою, якщо вартість приватизованого майна у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

У цьому випадку, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 233 КК України, крім діяння, є суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними.

2. Незаконна приватизація державного, комунального майна вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб коли її спільно вчинили дві або більше осудні фізичні особи, яким до вчинення діянь, що утворюють один і той же злочин і полягають у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів, чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також приватизації державного, комунального майна неправомочною особою виповнилось 16 років, і які усвідомлювали суспільно небезпечний характер як своєї власної

поведінки, так і співвиконавців, бажали спільно вчиняти дії, передбачені ч. 1 ст. 233 КК України, і заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

3. Оскільки у більшості випадків незаконна приватизація державного, комунального майна вчиняється службовими особами, доцільно доповнити ст. 233 КК України частиною 3 наступного змісту:

"Дії, передбачені ч. 1 чи 2, якщо вони вчинені службовою особою, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої".

ВИСНОВКИ

Аналіз та опрацювання кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна дає підстави зробити висновок, що актуальність визначеної проблеми повністю доведено в процесі проведеного дисертаційного дослідження. Зокрема, встановлено, що у більшості випадків проблеми юридичного аналізу складу незаконної приватизації державного, комунального майна полягають у неоднозначному трактуванні та застосуванні на практиці ст. 233 КК України. Досі ці питання не отримали вирішення, хоча і піддавались дослідженню.

Для досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань, з урахуванням сучасних підходів у науці кримінального права, досліджено об'єкт та предмет складу незаконної приватизації; на основі опрацювання кримінального і приватизаційного законодавства, юридичної літератури та вивчення судової практики встановлено ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони досліджуваного складу злочину. Це дало змогу отримати низку теоретичних та практичних результатів, які спрямовані на розвиток теорії кримінального права, відкривають шляхи для подальших досліджень, мають практично-прикладне значення для юридичної освіти, подальшого вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Положення, висновки і пропозиції, що містяться у дисертаційному дослідженні і стосуються вдосконалення кримінального законодавства, є актуальними, необхідними, спрямованими на те, щоби допомогти суддям та працівникам правоохоронних органів у вирішенні питань кримінально-правової характеристики та кваліфікації незаконної приватизації державного, комунального майна, що сприятиме зміцненню законності загалом. Найбільш важливі наукові та практичні результати, одержані в дисертації, викладені в окремих розділах та підрозділах, зокрема, у висновках щодо кожної структурної частини роботи.

Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень проблем складу незаконної приватизації державного та комунального майна, для законотворчої діяльності та навчального процесу при вивченні кримінального права України мають значення отримані в ході дисертаційного дослідження положення.

1. У результаті ґрунтовного комплексного аналізу соціальної зумовленості криміналізації незаконної приватизації державного, комунального майна доведено, що криміналізація цього явища є своєчасним, закономірним та соціально обумовленим кроком, який відповідає основним тенденціям соціальної політики суспільства і держави, рівню і характеру суспільної свідомості і стану громадської думки; є необхідним кроком для реалізації положень Конституції України, не суперечить міжнародним зобов'язанням України, відповідає положенням приватизаційного законодавства. Суспільна небезпечність незаконної приватизації державного, комунального майна, характеризується таким рівнем, що є достатнім для злочинів. Це явище набуло значного поширення в Україні і характеризується високою латентністю.

2. Виходячи з юридичної природи означеного злочину, значущості сфери приватизації для розбудови України як незалежної держави, на основі дослідження співвідношення понять "господарська діяльність" та "приватизація" запропоновано родовим об'єктом складу незаконної приватизації державного комунального майна визнавати суспільні відносини, що виникають у сфері фінансової діяльності держави і забезпечують її ефективне функціонування на засадах, визначених законодавством України, та підтримано положення, яке вже висловлювалось науковцями, про необхідність самостійної кримінально-правової охорони державних фінансів, шляхом виділення злочинів у сфері фінансової діяльності держави в окремий розділ Особливої частини КК України.

3. Основним безпосереднім об'єктом складу незаконної приватизації державного та комунального майна запропоновано вважати суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна

України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень, представництв, чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами в процесі приватизації державного, комунального майна з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення.

Враховуючи, що основою приватизації є право власності, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом даного складу злочину визначено суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом.

4. Предметом складу злочину, передбаченого ст. 233 КК України, є державне та комунальне майно. Недоцільним є віднесення підроблених приватизаційних документів до предмета складу незаконної приватизації державного, комунального майна. Адже суб'єкт використовує підроблені приватизаційні документи для досягнення певного результату – незаконно заволодіти наявним державним чи комунальним майном або сприяти незаконному заволодінню іншими особами, при цьому, використання цих документів не пов'язане з метою впливу на них. Диспозиція ст. 233 КК України передбачає використання підроблених приватизаційних документів для незаконної приватизації державного та комунального майна шляхом заниження його вартості, а використовувати саме державне чи комунальне майно можна лише з моменту закінчення злочину, тобто з моменту незаконної приватизації, що свідчить про визнання підроблених приватизаційних документів знаряддям вчинення досліджуваного злочину.

Предметом аналізованого складу злочину можуть виступати об'єкти державного житлового фонду та земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, адже вони, відповідно до чинного законодавства України, що регулює відносини в сфері приватизації, віднесені до об'єктів приватизації.

5. Об'єктивна сторона досліджуваного складу злочину представлена трьома суспільно небезпечними діяннями, що в альтернативі передбачені в диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України, одне з яких можливе двома способами.

Під приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні державного, комунального майна в процесі приватизації, вартість якого в ході оцінки майна занижена внаслідок застосування таких способів (методів) її визначення, які не передбачені законодавством щодо конкретного об'єкта приватизації.

Під приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через використання підроблених приватизаційних документів слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна за заниженою вартістю внаслідок застосування (подання, використання) документів, які містять частково або повністю неправдиві відомості.

Під приватизацією майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна, яке відповідно до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації", або Закону України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" чи іншого закону не підлягає приватизації. В силу цього, порушення умов чи порядку приватизації майна, яке може бути приватизоване за відповідних умов чи з дотриманням певного порядку (наприклад, за погодженням з Кабінетом Міністрів України, Антимонопольним комітетом України тощо) не може розглядатись як приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом.

Під приватизацією державного, комунального майна неправомочною особою слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії, що полягають у відчуженні органом приватизації у процесі приватизації на користь фізичних і юридичних осіб державного, комунального майна, без належних повноважень, які призвели до незаконної приватизації майна.

Основні питання, пов'язані із тлумаченням об'єктивної сторони означеного складу злочину, висвітлені у проекті постанови Пленуму Верховного Суду України (додаток Б).

6. Моментом закінчення складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК України, а відповідно і часом переходу права власності, пропонуємо вважати час нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного чи комунального майна. Сплата повної вартості об'єкта приватизації не може бути юридичним фактом, з настанням якого можна пов'язувати виникнення права володіння, користування та розпорядження майном.

Тому приватизаційне законодавство в частині набуття права власності на приватизований об'єкт необхідно узгодити з нормами Цивільного кодексу України.

7. Суб'єктом досліджуваного складу злочину виступає фізична, осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилось 16 років. Хоча, купівля-продаж державного, комунального майна не належить до числа дрібних побутових угод і неповнолітні особи, внаслідок своєї недієздатності, не можуть її укладати, суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна, все ж може бути особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, адже Цивільний кодекс України допускає випадки набуття у цьому віці повної цивільної дієздатності.

8. Незаконна приватизація державного, комунального майна може бути вчинена лише з прямим умислом, мотив та мета не є обов'язковими ознаками даного складу злочину, а тому не впливають на кваліфікацію.

9. Незаконна приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою, що призвела до незаконної приватизації майна державної чи комунальної власності в великих розмірах має місце коли

вартість приватизованого майна в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Незаконна приватизація державного, комунального майна вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб, коли її спільно вчинили дві або більше осудні фізичні особи, яким до вчинення діяння, що утворює один і той же злочин і полягає у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або шляхом використання підроблених приватизаційних документів, чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою, виповнилось 16 років, і які усвідомлювали суспільно небезпечний характер як своєї власної поведінки, так і співвиконавців, бажали спільно вчиняти дії, передбачені ч. 1 ст. 233 КК України, і заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

10. Запропоновано ст. 233 КК України викласти в наступній редакції:

Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна.

1. Умисне порушення встановленого законодавством порядку приватизації державного, комунального майна, що призвело до ненадходження коштів до бюджету, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, що призвели до ненадходження коштів до бюджету у великих розмірах або вчинені за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені ч. 1 чи 2 якщо вони вчинені службовою особою, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з позбавленням права

обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. Під значним розміром, передбаченим у цій статті, слід розуміти суму, яка в тисячу і більше разів перевищує установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Запропонована редакція опирається на науково обґрунтовані положення щодо основних ознак суспільно небезпечних діянь. У частині конструювання альтернативних санкцій враховано один із напрямів кримінально-правової політики держави, який полягає в гуманізації кримінального законодавства, що сприятиме більш ефективному застосуванню даної норми на практиці та боротьбі з незаконною приватизацією державного, комунального майна.

Пропозиції щодо формулювання статті акумульовано у проекті Закону України "Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України" (додаток А). Водночас, юридичний аналіз складу незаконної приватизації державного, комунального майна може бути предметом для подальших досліджень.

Проект Закону України**Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України**

Верховна Рада України постановляє:

I. Статтю 233 Кримінального кодексу України викласти у такій редакції:

Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна.

1. Умисне порушення встановленого законодавством порядку приватизації державного, комунального майна, що призвело до ненадходження коштів до бюджету, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк .

2. Ті самі дії, що призвели до ненадходження коштів до бюджету у великих розмірах або вчинені за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені ч.1 чи 2, якщо вони вчинені службовою особою, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. Під значним розміром, передбаченим у цій статті, слід розуміти суму, яка в тисячу і більше разів перевищує установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Проект Постанови

ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Про застосування судами України законодавства у справах про незаконну приватизацію державного, комунального майна

З метою забезпечення однакового застосування судами законодавства у справах зазначеної категорії Пленум Верховного Суду України постановляє дати судам такі роз'яснення:

1. Звернути увагу судів на необхідність рішучого усунення недоліків у роботі щодо розгляду справ про незаконну приватизацію державного та комунального майна при неухильному додержанні закону та роз'яснень Пленуму Верховного суду України щодо його застосування.

2. Роз'яснити судам, що об'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна є суспільні відносини, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень, представництв чи органами місцевого самоврядування та юридичними чи фізичними особами у процесі приватизації державного, комунального майна, з приводу забезпечення дотримання учасниками процесу приватизації встановленого законодавством України порядку її проведення.

3. Предметом є державне і комунальне майно. При приватизації державного, комунального майна, що не підлягає приватизації, предметом може бути виключно державне чи комунальне майно, яке не підлягає приватизації. При вчиненні інших діянь, передбачених диспозицією ч. 1 ст. 233 КК України, предметом є майно, що, згідно з чинним законодавством України, підлягає приватизації. Об'єкти житлового фонду і земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, також можуть виступати предметом даного складу злочину.

Оскільки підроблені приватизаційні документи використовуються для виконання об'єктивної сторони, тому не можуть розглядатись як предмет

даного складу злочину, а є знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України.

4. Слід мати на увазі, що за особливостями конструкції складу злочину незаконна приватизація державного, комунального майна, передбачена ч. 1 ст. 233 КК України, належить до злочинів із формальним складом. Моментом закінчення даного складу злочину є момент нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу державного чи комунального майна.

5. Роз'яснити, що під приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні державного, комунального майна у процесі приватизації, вартість якого в ході оцінки майна занижена внаслідок застосування таких способів (методів) її визначення, які не передбачені законодавством щодо конкретного об'єкта приватизації.

6. Під приватизацією державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через використання підроблених приватизаційних документів слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна за заниженою вартістю внаслідок застосування (подання, використання) документів, які містять частково або повністю неправдиві відомості.

Саме використання підроблених приватизаційних документів, яке призвело до незаконної приватизації не утворює розглядуваного діяння, якщо воно не потягло за собою заниження вартості державного чи комунального майна. Такі дії необхідно кваліфікувати за ч.ч. 2, 3 ст. 358 КК України.

Оскільки у диспозиції ч. 1 ст. 233 КК України йдеться про використання документів, тому діяння по їх підробленню, виготовленню кваліфікації за даною статтею не підлягають. Тому дії особи щодо підроблення приватизаційних документів та їх використання в процесі приватизації державного, комунального майна слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: за відповідною частиною ст. 233 КК України та ч. 1 ст. 358 КК України.

Дії службової особи щодо підроблення приватизаційних документів та їх використання в процесі приватизації державного, комунального майна слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: за відповідною частиною ст. 233 КК України та відповідною частиною ст. 366 КК України.

7. Під приватизацією майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії особи, які полягають у відчуженні в процесі приватизації державного, комунального майна, яке відповідно до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" або Закону України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" чи іншого закону не підлягає приватизації. Судам слід мати на увазі, що для наявності приватизації майна, що не підлягає приватизації згідно з законом, конкретний об'єкт повинен бути передбачений як такий, що не підлягає приватизації або у Законі України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації", або в Законі України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" чи іншому законі.

8. Під приватизацією державного, комунального майна неправомочною особою слід розуміти умисні, суспільно небезпечні, протиправні дії, що полягають у відчуженні органом приватизації у процесі приватизації на користь фізичних і юридичних осіб державного, комунального майна без належних повноважень, які призвели до незаконної приватизації майна.

9. Суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна є фізична осудна особа, яка досягнула 16-річного віку.

Власник юридичної особи – покупеця може бути суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна лише у тому випадку, коли він виконує функції директора чи входить до складу інших органів управління юридичної особи, тобто виступає службовою особою, яка наділена правом приймати рішення в ході приватизаційного процесу. Власник, як такий, до кримінальної відповідальності за даний злочин не може бути притягнутий.

Якщо незаконна приватизація державного та комунального майна вчиняється службовими особами внаслідок зловживання владою, перевищення влади чи службових повноважень, то такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за відповідною частиною ст. 233 КК України та відповідною частиною ст. 364 або ст. 365 КК України.

10. Незаконні діяння, передбачені ст. 233 КК України, можуть бути вчинені лише з прямим умислом.

11. Під незаконною приватизацією державного, комунального майна у великому розмірі слід розуміти приватизацію державного чи комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів; приватизацію державного чи комунального майна, яке не підлягає приватизації згідно із законом; приватизацію державного чи комунального майна неправомочною особою, якщо вартість приватизованого майна у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

12. Незаконна приватизація державного, комунального майна вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб, коли її спільно вчинили дві або більше осудні фізичні особи, яким до вчинення діянь, що утворюють один і той же злочин і полягають у приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або шляхом використання підроблених приватизаційних документів, чи приватизації майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також приватизації державного чи комунального майна неправомочною особою виповнилось 16 років, і які усвідомлювали суспільно небезпечний характер як своєї власної поведінки, так і співвиконавців, бажали спільно вчиняти дії, передбачені ч. 1 ст. 233 КК України, і заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

200

Додаток В

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-19/14-1486

"02" липня 2010 р.

Ректору

**Львівського державного
університету внутрішніх справ**

Маріну О.К.

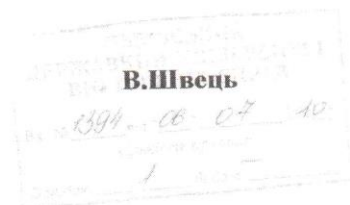
вул. Городоцька, 26

м. Львів, 79007

Шановний Олександр Костянтиновичу!

Розглянувши пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінального законодавства в частині вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна, які підготовлені здобувачем кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ Крих Т.Я. (вих. №3/1619 від 17.06.2010 р.), повідомляємо, що запропоновані зміни до чинного законодавства є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

**З повагою
Голова Комітету**

Вик. Гацелюк В.О. 255-38-31

201

Додаток Д

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

01024, м.Київ-24, вул. П. Орлика, 4

**Першому проректору з
навчальної та методичної
роботи Львівського
державного університету
внутрішніх справ, доктору
юридичних наук, професору
Грищуку В.К.**

*вул. Городоцька, 26
м. Львів, 79007*

Шановний Вікторе Климовичу!

Надіслані Вами на моє ім'я пропозиції щодо внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування судами України законодавства у справах про незаконну приватизацію державного, комунального майна", підготовлені здобувачем кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ Крих Т.Я., є актуальними і цікавими, а внесення змін цілком обгрунтоване.

З огляду на викладене зазначені пропозиції направлені до Судової палати Верховного Суду України у кримінальних справах для опрацювання і врахування під час перегляду у майбутньому згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України.

З повагою

**Заступник керівника апарату –
начальник правового управління
Верховного Суду України,
вчений секретар
Науково-консультативної ради
при Верховному Суді України,
доктор юридичних наук**

Верховний Суд України
Управління документального забезпечення та контролю
вих № 202 - 2448/0/8-10 від 30.06.2010

М.І. Хавронюк

Дорофеева Катерина Володимирівна

01419101

202

ЗАТВЕРДЖУЮ Додаток Е
Ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
генерал-лейтенант міліції
В. Л. Оргинський

АКТ

м. Львів

«31» 03 _2010р.

№ 16

Про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Крих Т.Я. у навчальний процес

ПІДСТАВА: наказ ректора Львівського державного університету
внутрішніх справ № 290 від 27.10.2009 р.

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- голови: першого проректора з навчальної і методичної роботи
доктора юридичних наук, професора Грищука В.К.;
- секретаря: підполковника міліції, начальника відділу організації наукової
роботи, кандидата юридичних наук Авраменка О.В.;
- членів комісії: полковника міліції, проректора з наукової роботи, кандидата
юридичних наук, доцента Маріна О.К.; підполковника міліції,
начальника навчально-методичного центру Строцького Р.Є.
- У присутності: здобувача кафедри кримінального права та кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ
Крих Тетяни Ярославівни

Комісія відповідно до наказу по університету № 290 від 27.10.2009 р.
розглянула й узагальнила результати дисертаційного дослідження Крих Тетяни
Ярославівни за темою «Незаконна приватизація державного, комунального майна
за кримінальним правом України: юридичний аналіз складу злочину» на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 –
кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

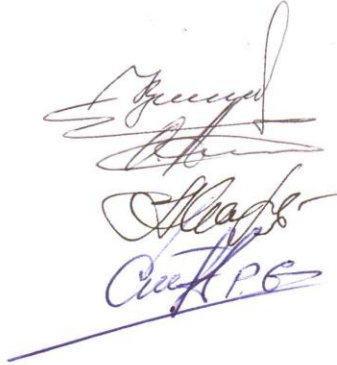
На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані на
розгляд матеріали заслуговують на схвалення та запровадження для
використання у навчальному процесі, зокрема при викладанні навчального курсу

«Кримінальне право України. Особлива частина», а також для здійснення подальших наукових досліджень із зазначеної проблематики.

Голова комісії

секретар комісії

члени комісії:

В.К. Гришук

О.В. Авраменко

О.К. Марін

Р.Є. Строцький

“Затверджую”

Проректор з наукової роботи

204

Тернопільського національного економічного університету

Додаток Ж

кандидат економічних наук, доцент

А.Ф.Мельник

2010 р.

впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження викладача кафедри
публічного права

Тернопільського національного економічного університету

Крих Тетяни Ярославівни

в навчальний процес юридичного факультету Тернопільського національного
економічного університету

Комісія у складі:

- в. о. декана юридичного факультету кандидата юридичних наук, доцента
Возьного Володимира Івановича,
- завідувача кафедри публічного права кандидата юридичних наук, доцента
Головецького Михайла Олексійовича,
- доцента кафедри публічного права кандидата юридичних наук Яремко Оксани
Михайлівни,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, викладача кафедри публічного права Тернопільського національного економічного університету Крих Тетяни Ярославівни за темою: “Незаконна приватизація державного, комунального майна за кримінальним правом України: юридичний аналіз складу злочину” заслуговують на схвалення та запровадження для використання у навчальному процесі, зокрема при викладанні навчального курсу «Кримінальне право України», а також для здійснення подальших наукових досліджень із зазначеної проблематики.

Результати дослідження використовуються для проведення семінарських занять зі студентами, що здобувають освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст” при вивченні курсів “Кримінальне право”, де в робочих програмах в якості джерел рекомендовано її наукові публікації.

Серед них:

1. Крих Т.Я. Родовий та безпосередній об'єкти незаконної приватизації державного, комунального майна // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С.259-269.
2. Крих Т.Я. Підроблені приватизаційні документи: предмет чи знаряддя незаконної приватизації державного і комунального майна? // Кримінальний кодекс України 2001 р. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 13-15 квітня 2007 року. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. - С.79-81.
3. Крих Т.Я. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч.1 ст.233 КК України / Т. Крих // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С.289-297.
4. Крих Т.Я. Оцінювач як суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Крих // Науковий часопис Хмельницького університету управління та права "Університетські наукові записки". – 2008. - №4 (28). – С.265-267.
5. Крих Т.Я. Предмет незаконної приватизації державного та комунального майна / Т. Крих // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2008. – Вип. 1. – С. 327-334.
6. Крих Т.Я. Суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Крих // Науковий часопис Хмельницького університету управління та права "Університетські наукові записки". – 2008. - № 3 (27). – С.272-275.
7. Крих Т.Я. Суспільна небезпека незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Крих // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : Всеукраїнська наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів : тези доповідей. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С.113-118.
8. Крих Т.Я. Щодо змісту вини при незаконній приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч.1 ст.233 КК України / Т. Крих // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції "Сьомі осінні юридичні читання", 28-29 листопада 2008 року. – Ч. 4-та. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2008. – С. 57- 59.
9. Крих Т.Я. Щодо моменту закінчення незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч.1 ст.233 КК України / Т. Крих // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО. – 2008. – Вип. 10. – С. 290-293.
10. Крих Т.Я. Незаконна приватизація державного, комунального майна: відповідність санкції тяжкості кримінально-караного діяння / Т. Крих // Актуальні проблеми юридичної

науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції "Восьмі осінні юридичні читання", (м. Хмельницький, 13-14 листопада 2009 р.) у 4-х частинах. – Частина четверта. – ²⁰⁶ Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління і права, 2009. – С. 49-50.

11. Крих Т.Я. Процесуальна здійснимість переслідування незаконної приватизації як принцип криміналізації діяння Політика української держави в сфері боротьби зі злочинністю: зб. тез Всеукр. наук. – теор. семінару (м.Івано Франківськ, 17 грудня 2009р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. – С. 91-94.

12. Крих Т.Я. Прояви корупції в сфері приватизації державного, комунального майна // Роз'яснення основних норм Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції": правозастосовчі та організаційні аспекти: зб. тез круглого столу, (м.Тернопіль, 10-11 грудня 2009 р.). – Тернопіль, 2009. – С.182-185.

Члени комісії:

в.о. декана юридичного факультету ТНЕУ,
к.ю.н.

В. І. Возьний

завідувач кафедри
публічного права
юридичного факультету ТНЕУ,
к.ю.н., доцент

М. О. Головецький

доцент кафедри
публічного права
юридичного факультету ТНЕУ,
к.ю.н.

О.М. Яремко

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. Злочини у сфері господарської діяльності за чинним Кримінальним кодексом та проектом КК: проблеми систематизації, криміналізації та декриміналізації / П. Андрушко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 12. – С. 13-18.
2. Артемьев А. М. Криминализация экономической деятельности : учебное пособие [для слушателей юридических и экономических вузов] / А. М. Артемьев, О. А. Потехина, Е. Г. Яковенко; Московский ун-т МВД России. – М. : Щит-М, 2006. – 376 с.
3. Архів Рубіжанського суду Луганської області. Справа №1-361 за 2004 р.
4. Багинський В. З. Основні питання методики розслідування розкрадань (ст.ст. 84, 86¹ КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза" / В. З. Багинський ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 1999. – 20 с.
5. Багинський В. З. Особливості методики розслідування злочинів у сфері приватизації / В. З. Багинський // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : [міжвідомчий науковий збірник / за ред. А. І. Комарової, М. О. Потебенька, В. П. Пустовойтенка, В. І. Радченко, М. Я. Азарова та ін.]. – К. : Науково дослідний інститут "Проблеми людини", 2001. – Том 25. – С. 628-631.
6. Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права / М. И. Бажанов // Проб. законности : [респ. межведом. наук. зб.] / Нац. юрид. акад. Украины. – Х., 1999. – Вып. 40. – С. 145-155.
7. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
8. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право" / Д. О. Балабанова ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007. – 20 с.
9. Бандурка М. О. Бюджетне право України : підручник. / М. О. Бандурка, О. П. Гетьманець. – Харків : Видавництво Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 152 с.
 10. Бантишев О. Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації) : навч. посіб. / О. Ф. Бантишев. – К. : МАУП, 2002. – 128 с.
 11. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / В. В. Бедь. – Львів : Новий світ, 2000 ; К. : Каравела, 2002. – 376 с.
 12. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. / Ч. Беккария. – М. : Стелс, 1995. – 304 с.
 13. Белогриць-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права. / Л. С. Белогриць-Котляревский. – К. ; СПб. ; Х., 1903.
 14. Берзін П. С. Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : навчальний посібник. / П. С. Берзін. – К. : КНТ, 2007. – 392 с.
 15. Берзін П. С. Проблеми визначення змісту наслідків у кваліфікованому складі незаконної приватизації державного, комунального майна (ч. 2 ст. 233 Кримінального кодексу України) / П. С. Берзін // Законодавство України : науково-практичні коментарі. – 2006. – № 3. – С. 34-55.
 16. Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності / А. М. Бойко // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2001 р. – К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 131.
 17. Борисов В. Щодо родового об'єкта злочинів проти безпеки виробництва/ В. Борисов, О. Пащенко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1 (40). – С. 133-141.
 18. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Юридическая литература, 1963. –

275с.

19. Брич Л. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / Л. Брич, В. Навроцький // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 58-62.
20. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія. [автор вступ. стат. М. Я. Азаров.] / Л. П. Брич, В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 2000. – 288 с.
21. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2004. – 240 с.
22. Бучко М. Корислива фінансово-економічна злочинність як протидія демократичним перетворенням / М. Бучко // Право України. – 2000. – № 3. – С. 37-40.
23. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 131. – С. 5-12.
24. Великий тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] ; голов. ред. В. Т. Бусел. – Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>. – К. : ВТФ "Перун", 2005. - 1728 с.
25. Вереша Р. Вина і склад злочину в кримінальному праві України: співвідношення понять / Р. Вереша // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 91-94.
26. Вереша Р. Нормативне визначення поняття вини та перспективи вдосконалення інституту вини в кримінальному праві / Р. Вереша // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 98-103.
27. Вереша Р. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право" / Р.Вереша – К., 2004. – 277 с.
28. Вереша Р. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав / Р. Вереша // Право України. – 2006. – № 9. – С. 137-143.
29. Видрін Д. Сто днів самотності / Д. Видрін // Дзеркало тижня. – 2006. –

- № 44 (623). – С.5.
30. Викрито "рибних прихватизаторів" / Прес-реліз Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю станом на 20.04.2006 р. // Офіційний сайт ГУБОЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guboz.gov.ua>
 31. Вирок Рогатинського районного суду від 10 грудня 2008 р. у кримінальній справі №1-51 // Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4754464>.
 32. Вирок Сімферопольського районного суду Автономної республіки Крим від 23 березня 2009 р. у кримінальній справі №1-28/09 // Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4091571>.
 33. Висновок на проект Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" (щодо запобігання незаконній приватизації державного та комунального майна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://209.85.135.104/search?q>
 34. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Р. Жвалюк. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 310 с.
 35. Владимиров В. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: лекция / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. – М. : Высшая школа МООП СССР, 1964. – 59 с.
 36. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Б. В. Волженкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 641 с.
 37. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц. / Б. В. Волженкин. – СПб. : Пресс, 1998. – 40 с.

38. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б. С. Волков. – Казань, 1982. – 127 с.
39. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1965. – 135 с.
40. Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право " / П. А. Воробей ; Українська академія внутрішніх справ. – К., 1993. – 22 с.
41. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. – 635 с.
42. Гаврыш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления / С. Б. Гаврыш // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 4-15.
43. Гаврыш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С. Б. Гаврыш. – Харьков : Основа, 1994. – 640 с.
44. Газдайка-Василишин І. Б. До питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності / І. Б. Газдайка-Василишин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : серія юридична : збірник наукових праць ; головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2006. – Вип. 3. – С. 248-258.
45. Газдайка-Василишин І. Б. Окремі питання об'єктів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України / І. Б. Газдайка-Василишин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : серія юридична : збірник наукових праць ; головний редактор В.Л. Ортинський. – Львів, 2006. – Вип. 2. – С. 202-212.
46. Гайдук В. Стан справ з оцінки майна та шляхи підвищення контролю за її

- якістю / В. Гайдук // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2006. – № 8. – С. 53-55.
47. Генпрокуратура России подсчитала потери от незаконной приватизации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankpress.ru/archive/3914939.html>
48. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 126 с.
49. Глоба К. Спеціально-кримінологічне запобігання незаконній приватизації державного та комунального майна / К. Глоба // Право України. – 2006. – № 12. – С. 69-72.
50. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
51. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – N 6. – Ст. 56.
52. Готін О. М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності : монографія / О. М. Готін ; МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2004. – 288 с.
53. Готін О. Підстави криміналізації діянь / О. Готін // Право України. – 2005. – № 2. – С. 95-98.
54. Грек Б. М. Щодо суб'єкта злочинів, передбачених статтями 218, 219 Кримінального кодексу України / Б. М. Грек // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 12 (52). – С. 27-32.
55. Гришук В. Глобалізація і проблеми кримінальної відповідальності юридичної особи / В. К. Гришук, А. Цюра // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2002. – Вип. 7. – С. 49-58.
56. Гришук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності / В. К. Гришук // Відповідальність за злочини у сфері

- господарської діяльності : матеріали науково-практичної конференції, 5-6 жовтня 2005 року. – Харків : ТОВ "Кроссруд", 2006. – С. 15-18.
57. Грищук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. [для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В. К. Грищук. – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 568 с.
58. Грищук В. К. Поняття криміналізації / В. К. Грищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 1994. – Вип. 31. – С. 76-80.
59. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України / В. К. Грищук. – Львів. : ЛНУ, 1993. – 136 с.
60. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуторова. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
61. Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве : учебное пособие / П.С. Дагель. – Владивосток : Дальневост. гос. ун-т, 1968. – 187с.
62. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243с.
63. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Дальневосточный гос. ун-т, 1970. – 131 с.
64. Дарнопих Г. Ю. Службова злочинність у сфері економіки як системна внутрішня загроза економічній безпеці держави / Г. Ю. Дарнопих // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: матер. науково-практичного семінару, 9 листопада 2004 р. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 29-32.
65. Джужа О. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії / О. Джужа, С. Чернявський // Право України. – 2005. – № 12. – С. 35-40.
66. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.

67. Дудоров О. О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах Кримінальних Кодексів України / О. О. Дудоров // Вісник Академії Правових Наук України. – 1999. – № 2. – С. 133-141.
68. Дудоров О. Проблеми кримінальної відповідальності за приватизацію, вчинену неправомочною особою / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – №40 (744). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=4765&jid=345
69. Дудченко О. С. Кримінальне право України. Загальна частина : навчально-методичний посібник / О. С. Дудченко, В. В. Полулях. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2005. – 210 с.
70. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления / В. П. Емельянов // Право и политика. – 2002. – № 10. – С. 62-63.
71. Жордания И. Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления / И. Ш. Жордания. – Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1977. – 233 с.
72. За незаконную приватизацию глава "дочки" ГАК "Хлеб Украины" получил 4 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proua.com/news/2005/07/22/164955.html>
73. Загородников Н. И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н. И. Загородников // Труды ВЮА. – 1951. – Вып. 13. – С. 44.
74. Закон України "Про власність" від 14 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
75. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів" від 3 червня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 27-28. – Ст. 253.
76. Закон України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" від 20 грудня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 9, 10-11.

- Ст. 96.
77. Закон України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" від 19 грудня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 7-8. – Ст. 66.
78. Закон України "Про Державний бюджет України на 2008 рік" від 28 грудня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №5-6, №7-8. – Ст.78.
79. Закон України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" від 26 грудня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 20. – Ст. 269.
80. Закон України "Про Державну програму приватизації" від 12 лютого 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 33. – Ст. 222.
81. Закон України "Про Державну програму приватизації" від 18 травня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 33. – Ст. 272.
82. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
83. Закон України "Про науково-технічну експертизу" від 10 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.
84. Закон України "Про освіту" в редакції від 23 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 21. – Ст. 84.
85. Закон України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" від 10 липня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 41. – Ст. 188.
86. Закон України "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва" від 14 вересня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 45. – Ст. 375.
87. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.
88. Закон України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не

- підлягають приватизації" від 7 липня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 34. – Ст. 1454.
89. Закон України "Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації" від 23 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 8. – Ст. 105.
90. Закон України "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – Ст. 272.
91. Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.
92. Закон України "Про приватизаційні папери" від 06 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 352.
93. Закон України "Про приватизацію державного житлового фонду" від 5 лютого 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 12. – Ст. 100.
94. Закон України "Про приватизацію державного майна" від 4 березня 1992 р. в редакції від 19 лютого 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 17. – Ст. 123.
95. Закон України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" від 6 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 350.
96. Закон України "Про судову експертизу" від 25 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
97. Закон України "Про судоустрій України" від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27. – Ст. 180.
98. Заруба П. Злочини у сфері приватизації: теоретико-прикладні проблеми протидії / П. Заруба // Прокуратура, людина, держава. – 2005. – № 8 (50). – С. 116-120.
99. Заруба П. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації : монографія / П. І. Заруба. – К. : Атіка, 2007. – 220 с.
100. Заруба П. Кримінально-правовий аналіз суб'єктів злочинів у сфері

- приватизації / П. Заруба // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 119-122.
101. Заруба П. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері приватизації: зарубіжний досвід / П. Заруба // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 71-77.
102. Заруба П. Незаконна приватизація державного, комунального майна: проблеми визначення об'єктивної сторони злочину / П. Заруба // Юридична Україна. – 2006. – № 6. – С. 66-71.
103. Заруба П. Об'єкт злочинів у сфері приватизації: проблеми визначення / П. Заруба // Юридична Україна. – 2005. – № 11. – С. 62-71.
104. Заруба П. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за злочини у сфері приватизації / П. Заруба // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 83-85.
105. Заруба П. І. Кримінальна відповідальність за злочини в сфері приватизації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право" / П. І. Заруба ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 19 с.
106. Зелінський А. Ф. Корислива злочинність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 160 с.
107. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навчальний посібник / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – 240 с.
108. Иванов Н. Умысел в уголовном праве России / Н. Иванов // Рос. Юстиция. – 1995. – № 12. – С. 16.
109. Игнатов А. Н. Курс российского уголовного права : [в 2-х т.] Т.1 Общая часть / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА. М), 2001. – 560 с.
110. Інформація про хід приватизації державного майна в Україні за 2005 рік // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2006. – № 3. – С.5.

111. Іщенко Н. Люстрація економіки / Н. Іщенко // Дзеркало тижня. – 2005. – № 6 (534). – С. 5.
112. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / О. Г. Кальман. – Харків : Гімназія, 2003. – 352 с.
113. Келина С. Г. Ответственность юридических лиц в проекте нового УК РФ / С. Г. Келина // Уголовное право: новые идеи. – М. : ИГП РАН, 1994. – С. 50-61.
114. Кириць Б. О. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року потребує удосконалення / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіональної науково-практичної конференції, 5-6 лютого 2004 року / Б. О. Кириць. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – С. 358-359.
115. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. / А. Ф. Кистяковский. – К., 1891.
116. Ковальчук С. Незаконна приватизація державного та комунального майна: деякі аспекти кримінальної відповідальності / С. Ковальчук // Право України. – 2005. – № 3. – С. 49-53.
117. Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.
118. Конвенція Ради Європи "Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом" від 8 листопада 1990 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 304.
119. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
120. Коржанський М. Група осіб як суб'єкт злочину / М. Коржанський // Право України. – 2005. – № 11 – С. 78-81.
121. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
122. Коржанський М. Й. Кримінальне право України : Частина Особлива /

- М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 592 с.
123. Коржанський М. Й. Нариси уголовного права / М. Й. Коржанський. – К. : Юрінком, 1999. – 208 с.
124. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
125. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія / М. Й. Коржанський. – Д. : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
126. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
127. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 186 с.
128. Короленко М. П. Проблема криміналізації діянь / М. П. Короленко. – К. : Наук. світ, 2000. – 9 с.
129. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід / [І. М. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та ін.]. – Ужгород : Ліра, 2004. – 64 с.
130. Коченов М. М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы : автореф. дис. на здоб. ступ. д-ра юрид. психолог. наук : спец. 19.00.06. / М. М. Коченов ; Академія МВД СРСР. – М., 1991. – 46 с.
131. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений / Л. Н. Кривоченко. – Харьков : Выща школа, 1983. – 128 с.
132. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності : навчальний посібник / [Цимбал П. В., Левицька Л. В., Мудряк Т. О., Сіренко О. В.]. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 112 с.
133. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред.

- М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 3-тє, переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
134. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків : Юрінком, 2001. – 416 с.
135. Кримінальне право України. Особлива частина : підр. [для студ. вищ. навч. закл. освіти] / [М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В.Сташис та ін.] ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2003. – 496 с.
136. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
137. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
138. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005.– 480 с.
139. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник [для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер; Харків : Право, 2003. – 480 с.
140. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник [для студентів юрид. вузів і фак.] / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
141. Кримінальний кодекс Узбекистану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// lawlib. freenet.uz/laws/uzbek/ukuz/contukuz.html](http://lawlib.freenet.uz/laws/uzbek/ukuz/contukuz.html).

142. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 1196 с.
143. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [вид. третє, переробл. та доповн.] – Х. : ТОВ "Одіссей", 2007. – 1184 с.
144. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
145. Крих Т. Я. Об'єктивна сторона незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч. 1 ст. 233 КК України / Т. Я. Крих // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 289-297.
146. Крих Т. Я. Оцінювач як суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Я. Крих // Науковий часопис Хмельницького університету управління та права "Університетські наукові записки". – 2008. – №4 (28). – С. 265-267.
147. Крих Т. Я. Підроблені приватизаційні документи: предмет чи знаряддя незаконної приватизації державного і комунального майна? / Т. Я. Крих // Кримінальний кодекс України 2001 р. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 13-15 квітня 2007 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. - С. 79-81.
148. Крих Т. Я. Предмет незаконної приватизації державного та комунального майна / Т. Я. Крих // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2008. – Вип. 1. – С. 327-334.
149. Крих Т. Я. Родовий та безпосередній об'єкти незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Я. Крих // Науковий вісник

- Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 259-269.
150. Крих Т. Я. Суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Я. Крих // Науковий часопис Хмельницького університету управління та права "Університетські наукові записки". – 2008. – № 3 (27). – С. 272-275.
151. Крих Т. Я. Суспільна небезпека незаконної приватизації державного, комунального майна / Т. Я. Крих // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : Всеукраїнська наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів : тези доповідей. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С. 113-118.
152. Крих Т. Я. Щодо змісту вини при незаконній приватизації державного, комунального майна, передбаченій ч. 1 ст. 233 КК України / Т. Я. Крих // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції "Сьомі осінні юридичні читання", 28-29 листопада 2008 р. – Ч. 4-та. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2008. – С. 57- 59.
153. Крих Т. Я. Щодо моменту закінчення незаконної приватизації державного, комунального майна, передбаченої ч. 1 ст. 233 КК України / Т. Я. Крих // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО. – 2008. – Вип. 10. – С. 290-293.
154. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства в ході приватизації // Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня. – Київ, 2005. – С. 217-222.
155. Кудрявцев В. Н. Криминализация: оптимальные модели / В. Н. Кудрявцев // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1981.

156. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1972. – 352 с.
157. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. / В. Н. Кудрявцев. – М. : Гос. изд-во юр. лит-ры, 1960. – 244 с.
158. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.
159. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 218 с.
160. Курс советского уголовного права. Часть Общая ; отв. редакторы проф. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1968. – 645 с.
161. Курс уголовного права. Общая часть. Том. 1: Учение о преступлении : учебник [для вузов] ; под ред. доктора юридических наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой и кандидата юридических наук, доцента И. М. Тяжковой. – М. : ИКД "Зерцало –М", 2002. – 624 с.
162. Курс уголовного права. Общая часть. Том. 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. Под ред. доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и кандидата юридических наук, доцента И.М. Тяжковой.– М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.
163. Курский Д. И. Избранные речи и статьи / Д И. Курский. – М. : Юр. изд-во Мин. юстиции СССР, 1948. – 198 с.
164. Куценко Д. В. Проявления коррупции как объект финансового контроля / Д. В. Куценко // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : матеріали регіональної науково-практичної конференції, 19 травня 2004 р. – Донецьк : ДЮІМВС при ДонНУ, 2004. – С. 32-35.
165. Ларцев В. С. Краткий очерк истории приватизации в Украине / В. С. Ларцев, Г. Н. Ключиков. – К. : Издательская фирма Полиграф-Информ, 2001. – 352 с.
166. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08

- "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / Є. В. Лащук ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 20 с.
167. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Лащук. – К., 2005. – 262 с.
168. Литягин Н. Н. Ревизия и систематизация законодательства / Н. Н. Литягин. // Государство и право. – 2003. – № 4. – С. 26-28.
169. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 573 с.
170. Лопашенко Н. А. Уголовная политика: понятие, содержание, методы и формы реализации / Н. А. Лопашенко // Уголовное право в XXI веке : материалы международной научной конференции на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова, 31 мая – 1 июня 2001 г. – М., 2002. – С. 180.
171. Ляпунова Н. М. Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / Н. М. Ляпунова ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 18 с.
172. Максимович Р. Л. Поняття службової особи в кримінальному праві України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Р. Л. Максимович. – Львів, 2006. – 239 с.
173. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления. / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Издательство Юридического института (Санкт-Петербург), 2004. – 301 с.
174. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [для студ. юрид. вузів і фак.] / П. С. Матишевський. – К. :

- А.С.К., 2001. – 352 с.
175. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
 176. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія / М. І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
 177. Михеев Р. И. Основы учения о вменяемости и невменяемости. / Р. И. Михеев. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1980. – 120 с.
 178. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р. И. Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.
 179. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости, вины и уголовной ответственности (теория и практика): автореф. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук. / Р. И. Михеев. – М., 1995. – 25 с.
 180. Міщенко М. Соціальні аспекти приватизаційних процесів в Україні / М. Міщенко, І. Буров. – К. : Інститут соціології НАН України, 1998. – 124 с.
 181. Мотрук М. І. Питання викриття правопорушень під час роздержавлення власності / М. І. Мотрук // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : [міжвідомчий науковий збірник / за ред. А. І. Комарової, М. О. Потебенька, В. П. Пустовойтенка, В. І. Радченко, М. Я. Азарова та ін.] – К. : Науково-дослідний інститут "Проблеми людини", 2001. - Том 25. – С. 620 -622.
 182. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К. : Логос, 1998. – 324 с.
 183. На Запоріжжі викрили незаконну приватизацію на суму 4,8 млн.грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://master.rbc.ua/ukr/nevslne/2006/02/27/7565.shtm1>.
 184. На захисті державної та комунальної власності // Прес-реліз прокуратури м. Києва на 01 лютого 2006 р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prokyror.kiev.ua/ua/media/statements/442.htm1>.

185. На Сумщині викрито зловживання у сфері приватизації // Прес центр СБ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article;jsessionid=A532A36C05DBA2F107D767BD71058D0Dartid=54954&catid=39574>
186. На Сумщині порушено кримінальну справу проти посадовців РДА та підприємців, які незаконно приватизували ділянку газопроводу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.era-fm.net/news/ukr/27879.
187. Навроцький В. О. Кримінальне право. Особлива частина : курс лекцій. / В. О. Навроцький. - К. : Т-во "Знання", КОО, 2000. – 771 с.
188. Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація : конспект лекцій зі спеціального курсу. / В. О. Навроцький // Життя і право. – 2004. – № 11. – С. 2-78.
189. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник / В. О. Навроцький – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
190. Наказ Фонду державного майна України "Про затвердження Положення про порядок експертної оцінки пакетів акцій, що належать державі, відкритих акціонерних товариств" від 11 грудня 1996 р. № 1524. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua
191. Наказ Фонду державного майна України "Про затвердження Положення про порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації" від 30 липня 1998 р. №1511 // Офіційний вісник України – 1998. – № 37. – Ст. 126.
192. Наказ Фонду державного майна України "Про затвердження Положення про порядок експертної оцінки цілісних майнових комплексів під час їх приватизації шляхом викупу та конкурентними способами" від 28 квітня 2001 р. № 763 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 973.
193. Наказ Фонду державного майна України "Про затвердження Положення про конкурсний відбір суб'єктів оціночної діяльності та виконавців робіт із землеустрою" від 25.11.2003 N 2100 // Офіційний вісник України – 2003. – № 52. – Том 2. – Ст. 2855.

194. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2003. – 1104 с.
195. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [3-є вид., перероб. та доповн.]. – К. : Атіка, 2004. – 1056 с.
196. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; відп. ред. С. С. Яценко. – [2-ге вид., перероб. та доповн.]. – К. : А.С.К., 2002. – 968 с.
197. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; відп. ред. С. С. Яценко. – [4-те видан., переробл. і доповн.]. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.
198. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина : [у 2-х ч.] ; під заг. редакцією Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. – К. : Форум, 2001. – 386 с.
199. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина : [у 2-х ч.] ; під заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. – К. : Форум, 2001. – 942 с.
200. Наумов А. В. Преступления против мира и безопасности человечества и преступления международного характера / А. В. Наумов // Государство и право. – 1995. – № 6. – С. 54-55.
201. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций. / А. В. Наумов. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : БЕК, 1999. – 590 с.
202. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть / А. В. Наумов. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 457 с.
203. Наумов А. Предприятие на скамье подсудимых? / А. Наумов // Советская юстиция. – 1992. – № 17-18. – С. 3-10.
204. Незаконна приватизація призвела до кримінальної відповідальності // Прес-служба ГУБОЗ МВС України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guboz.gov.ua>.

205. Некипелов П. Т. Уголовно-правовая охрана финансового хозяйства в СССР. / П. Т. Некипелов. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1971.
206. Нерсесян В. А. Ответственность за неосторожные преступления. / В. А. Нерсесян. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 233 с.
207. Никифоров Б. С. Об умысле по действующему законодательству. / Б. С. Никифоров. // Сов. гос-во и право. – 1965. – № 6. – С. 30.
208. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. / Б. С. Никифоров – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.
209. Никифоров Б. С. Юридическое лицо как субъект преступления. / Б. С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18-27.
210. Оболонцев В. Ф. Латентність службових злочинів у сфері господарської діяльності / В. Ф. Оболонцев // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали науково-практичного семінару, 9 листопада 2004 р. – С. 123-125.
211. Озерський І. В. Економічна злочинність (поняттєво – правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський, І. О. Кащук // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 11. – С. 22-27.
212. Озерський І. В. Економічні правопорушення і форми відповідальності / І. В. Озерський // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 2. – С. 28-33.
213. Озерський І. В. Тіньовий сегмент економіки / І. В. Озерський // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 1. – С. 28-31.
214. Орлов В. С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.
215. Ортинський В. Л. Ефективність національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. Л. Ортинський // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю : матеріали регіональної науково-практичної конференції, 19 травня 2004 р. – Донецьк : ДЮІ МВС при ДонНУ, 2004. – С. 65-69.
216. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука, 1977. – 155 с.

217. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация ; под ред. В. Н. Кудрявцева и А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 303 с.
218. Офіційний веб-портал Київської міської влади. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmv.gov.ua
219. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www/mvs.gov.ua/mvs/control
220. Офіційний сайт Управління МВС України в Полтавській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mia.pl.ua/crime/2004/2004_11.htm.
221. Павлов В. Г. Субъект преступления. / В. Г. Павлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 296 с.
222. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх використання: дис. ... канд. юрид наук : 12.00.08. – Харків, 2006 – 194 с.
223. Панов М. Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення / М. Панов // Юридична Україна. – 2006. – № 1. – С. 84-88.
224. Панов М. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини / М. Панов, Н. Гуторова // Право України. – 2000. – № 9. – С. 56-58.
225. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. / Н. И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 160 с.
226. Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности : коммент. к дейсвт. зак-ству / А. И. Перепелица. – Х. : Рубикон, 1997. – 104 с.
227. Пилипчак С. Криміналістична характеристика незаконної приватизації майна / С. Пилипчак // Право України. – 2003. – № 5. – С. 134-139.
228. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права: Книга 1 "О

- преступлений" / А. А. Пинаев. – Х. : Харьков юридический, 2001. – 482 с.
229. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть общая / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1924. – 235 с.
230. Пионтковский А. А. Учение о преступлении. / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.
231. Познышев С. В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права : особ. ч. / С. В. Познышев. – М. : Юриздат, 1923. – 296 с.
232. Постанова Верховної Ради України "Про визнання такою, що втратила чинність, Постанови Верховної Ради України "Про продовження терміну використання житлових чеків для приватизації державного житлового фонду" від 17 грудня 2008 р. №674-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 9. – Ст.135.
233. Постанова Верховної Ради України "Про продовження терміну використання житлових чеків для приватизації державного житлового фонду" від 21 грудня 2000 р. №2160-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 4. – Ст. 26.
234. Постанова Верховної Ради України "Про Концепцію роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду" від 31 жовтня 1991 р. № 1767-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. - Ст. 795.
235. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації" від 12 жовтня 2000 р. № 1554 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 42. – Ст. 1791.
236. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації" від 15 серпня 1996 р. № 961. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua.
237. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації" від 22 липня 1998 р. № 1114 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 29. – Ст. 18.

238. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки майна" від 10 грудня 2003 р. № 1891 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 51. – Ст. 2669.
239. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості об'єктів приватизації та оренди" від 2 вересня 1992 р. №522. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua
240. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості об'єктів приватизації" від 8 вересня 1993 р. № 717. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua
241. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Методики оцінки вартості об'єктів приватизації" від 18 січня 1995 р. № 36 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 4. – Ст. 82.
242. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національного стандарту № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 37. – Ст. 1995.
243. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку повернення у державну власність об'єктів приватизації у разі розірвання або визнання недійсним договорів купівлі-продажу таких об'єктів" від 18 січня 2001 р. № 32 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 3. – Ст. 77.
244. Постанова Кабінету Міністрів України "Про план заходів щодо забезпечення прозорості приватизаційних процесів і запобігання фактам зловживань у цій сфері" від 1 березня 1999 р. № 287. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua
245. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України" від 4 лютого 2005 р. №115 // Урядовий кур'єр від 10 лютого 2005 р. – № 25.
246. Постанова Кабінету Міністрів України "Про розмір неустойки за повну або часткову несплату покупцями коштів за об'єкти приватизації" від 17 вересня 2008 р. №846 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 73. –

Ст. 2452.

247. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом " від 15 квітня 2005 р. №5 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-05>.
248. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про злочини проти власності" від 6 листопада 2009 р. №10 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0010700-09>.
249. Приватизація повинна бути законною. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://kharkivoda.gov.ua/news.php?news=584&lang=ua>.
250. Привласнили підприємство за пів ціни / През-реліз Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю станом на 18 травня 2006 р. // Офіційний сайт ГУБОЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://www.gyboz.gov.ua>.
251. Присяжнюк Т. Передумови формування інституту потерпілого у кримінальному праві України / Т. Присяжнюк // Право України. – № 7. – 2005. – С. 65-68.
252. Притика Д. Зміцнення законності та протидія проявам злочинності в економічній сфері / Д. Притика // Право України. – 1999. – № 5. – С. 14-17.
253. Проблеми розслідування кримінальних справ про злочини в сфері економіки / [Г. Матусовський, В. Корж, О. Бушан, В. Багинський] // Право України. – 1997. – № 8. – С. 90-93.
254. Проценко І. Економічна злочинність як одна із загроз економічній безпеці України / І. Проценко // Право України. – 2002. – № 9. – С. 60-64.
255. Прудченко В. Незаконне відчуження державного майна спричиняє значні

- збитки майновим інтересам держави. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vesti.dp.ua/articles/show/number/600>.
256. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве. / А. И. Рарог. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 186 с.
257. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. / А. И. Рарог – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 304 с.
258. Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве : учеб. пособ. / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗН, 1980. – 91 с.
259. Рарог А. И. Субъективная сторона преступления и квалификация преступлений. / А. И. Рарог. – М. : ООО "Профобразование", 2001. – 134 с.
260. Рішення розширеного засідання колегії Генеральної прокуратури України від 2 лютого 2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/control/uk/publish/article/info?art_id=70804&cat_id=71005
261. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції політики Кабінету Міністрів України щодо управління об'єктами державної власності" від 5 жовтня 2001 р. №467-р // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41. – Ст. 1861.
262. Рубан К. Способи вчинення злочинів у сфері приватизації державного і комунального майна та їх кваліфікація / К. Рубан // Право України. – 2006. – № 2. – С. 73-75.
263. Рубан. К. Детермінанти злочинів у сфері приватизації майна / К. Рубан // Право України. – 2006. – № 6. – С. 59-62.
264. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
265. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, С. Ф. Штанько. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 640 с.
266. Саско О. І. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної

- відповідальності за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом / О. Саско // Юриспруденція: теорія і практика. – 2007. – № 5 (31). – С. 11-17.
267. Саско О. Суб'єктивна сторона порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом / О. Саско // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 115-118.
268. СБУ виявила випадок незаконної приватизації одного з приміщень Львівського радіотелепередавального центру // Веб-сайт незалежної газети про українську політику "Парторг". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partorg.com>.
269. Семикін М. Щодо концепції об'єкта злочину / М. Семикін // Правничий часопис Донецького університету. – 2004. – № 2 (12). – С. 60.
270. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право" / М. В. Сенаторов ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 20 с.
271. Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая. / Н. Д. Сергиевский. – [изд. десятое]. – СПб., 1913.
272. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А.В.Наумов. – М.: БЕК, 1997. – 686 с.
273. Словник іншомовних слів / [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
274. Смітєнко В. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в реформованому законодавстві України / В. А. Смітєнко, В. І. Агафонов // Економіка. Фінанси. Право. – 1996. – № 1. – С. 45-54.
275. Советское уголовное право : учеб. пособие [для правовых школ] ; под ред. В. Д. Меньшагина. – М. : Юриздат, 1938. – 184 с.
276. Советское уголовное право : учебник ; под ред. Меньшагина В. Д., Дурманова Н. Д., Кригера Г. А. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 472 с.

277. Сташис В. В. Вступне слово / В. В. Сташис // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали науково-практичного семінару, 9 листопада 2004 року / редкол. В. В. Сташис (голов. ред.) [та ін.] – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 6-10.
278. Стельмахович І. В. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються у процесі приватизації державного майна / І. В. Стельмахович, О. М. Неживець // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – 2007. – № 3. – С.173-181.
279. Стельмахович І. В. Методика перевірки первинної інформації при виявленні ознак злочину, пов'язаних з порушенням порядку проведення приватизації / І. В. Стельмахович // Науковий вісник Київського Національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 90-97.
280. Стрельцов Е. Л. Ответственность за обман заказчиков по советскому уголовному праву / Стрельцов Е. Л. – К. : Вища школа, 1985. – 151 с.
281. Стрельцов Е. Л. Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право" / Е. Л. Стрельцов ; УЮА. – Х., 1992. – 43 с.
282. Суб'єктивна сторона злочину : метод. посіб. [для студентів] / [В. А. Ломако, В. І. Борисов, В. І. Касинюк, Л. М. Кривоченко]. – Х. : Укр. держ. юрид. акад., 1993. – 36 с.
283. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; упорядник і автор передмови М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 550 с.
284. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. / Н. С. Таганцев. – [издание второе, пересмотренное и дополненное]. – С.-Петербург., 1902. – 589 с.
285. Таций В. Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и

- система / В. Я. Тацій. – Х. : Выща школа, 1984. – 231 с.
286. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. / В. Я. Тацій. – Х. : Выща школа: Изд-во при ХГУ, 1988. – 198 с.
287. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посібник / В. Я. Тацій. – Харків : УкрЮА, 1994. – 76 с.
288. Тацій В. Я. Повертаючись до питання боротьби зі злочинами у сфері приватизації / В. Я. Тацій // Вісник прокуратури. – 2000. – № 2 (4). – С.53-58.
289. Терентьев В. И. Уголовная ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины : монография / В. И. Терентьев ; Одесская нац. юрид. акад., Николаев. учеб. центр. – Николаев, 2004. – 190 с.
290. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов на Дону : Изд-во Ростовского университета, 1977. – 215 с.
291. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
292. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общ.: учебник ; под ред. Ф. Г. Бурчака. – К. : Наук. думка, 1985 – 447 с.
293. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник ; отв. редактор заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор юридических наук, профессор Е. Л. Стрельцов. – Х. : ООО "Одиссей", 2006. – 720 с.
294. Уголовное право Украины. Общая часть : учеб. [М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др.] ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Харьков : Право, 1998. – 400 с.
295. Уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 368 с.
296. Уголовный кодекс Латвийской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа:www.law.edu.ru/norm.asp?normID=1243424.
297. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 г. [Электронный

- ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/uk/>.
298. Уголовный кодекс Республики Болгария от 10.03.1968 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://law/edu.ru/norm/norm.asp?normID>.
299. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interlaw.ru/law/docs/10008000/>.
300. Указ Президента України "Про корпоратизацію підприємств" від 15 червня 1993 р. №210/93 в редакції від 23 травня 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – Число 21.
301. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 року "Про заходи щодо детінізації економіки" від 20.03.2001 р. №183/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 12. – Ст.486.
302. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве / Б. С. Утевский – М. : Госюриздат, 1950. – 319 с.
303. Ущатовський Ф. В. Проблеми законодавчого визначення злочинів у сфері господарської діяльності / Ф. В. Ущатовський // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 4. – С. 26-30.
304. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.
305. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину / Є. В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75-78.
306. Фесенко Є. Проблеми відповідальності за зловживання в сфері приватизації об'єктів державної власності / Є. Фесенко // Предпринимательство, хазяйство и право. – 1999. – № 1. – С. 19-21.
307. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во ТГУ, 1981. – 214 с.
308. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение : монография / В. П. Филонов. – Донецк : Донеччина, 1999. – 640 с.
309. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол. Аверинцев С. С.,

- Араб-Оглы Э. А., Ильичев Л. Ф., Ковалев С. М. и др.]. – М.: СЭ, 1989. – 815 с.
310. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / П. Л. Фріс. – К. : "Центр навчальної літератури", 2004. – 362 с.
311. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [для студентів вищих навчальних закладів] / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.
312. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
313. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – 1969. – Вып. 10. – С. 184 – 224.
314. Хавронюк М. Деякі проблеми встановлення вини / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 2. – С. 79-86.
315. Хар І. О. Предмет злочину як річ матеріального світу і його співвідношення із знаряддями, засобами й способами вчинення злочину / І. О. Хар // Актуальні проблеми економіки – 2002. – № 2. – С. 56-59.
316. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2002. – 608 с.
317. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
318. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
319. Чернишова Н. В. Кримінальне право України: загальна частина : навч. посібник / Н. В. Чернишова. – К. : Атіка, 2003. – 287 с.
320. Чистякова А. Об'єкт злочину, передбачений статтею 228 Кримінального кодексу / А. Чистякова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9 (141). – С. 77-82.
321. Шакун В. І. Зовнішні чинники, що впливають на вчинення службових

- злочинів у сфері господарської діяльності / В. І. Шакун // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали науково-практичного семінару, 9 листопада 2004 року ; редкол.: В. В. Сташис [та ін.] – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 23-26.
322. Шестаков В. Ю. Уголовно – правовая борьба с изготовлением, хранением и сбытом самогона и вторых крепких спиртных напитков домашней выработки : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право". – К., 1990. – 24 с.
323. Шишко И. Вина и преступления в сфере экономической деятельности / И. Шишко // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 55-59.
324. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.
325. Щукина Г.И. Возрастные особенности школьника / Г. И. Щукина. – Л., 1995. – 36 с.
326. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] ; редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – 744 с.
327. Юридичний словник-довідник / [за ред. Ю. С. Шемшученка ; художнє оформлення В. М. Штогриня]. – К. : Феміна, 1996. – 696 с.
328. Яценко Н. Інтерв'ю з президентом Центру економічного розвитку / Н. Яценко // Дзеркало тижня. – 2005. – № 21 (549). – С. 6.